

๗๕ ๙๓๗

๕๔๗๗

๓

วิเคราะห์นโยบายเรื่อง ทุนศึกษาของไม้เมืองเดิม

ปริญญาโท

ของ

สุวรรณ เชื้อนิล

๑๒ ส.ค. ๒๕๒๕

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ตลิ่งชัน ๒๓ พระโขนง กรุงเทพฯ ๑๑ โทร ๓๙๒๑๕๗๓, ๓๙๑๕๐๕๘

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วิเคราะห์นโยบายเรื่องซุนศึกของไม้มืองเดิม

บทคัดย่อ
ของ
สุวรรณ เชื้อนิล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2523

การวิเคราะห์นวนิยายเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิม มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับกลวิธีการเขียนของผู้ประพันธ์ในด้าน การสร้างโครงเรื่อง แก่นเรื่อง การดำเนินเรื่อง ฉาก การสร้างตัวละครและบทสนทนา กับศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ ท่วงทानองการเขียนของผู้ประพันธ์ในด้านสำนวนภาษาและสำนวนโวหาร นอกจากนี้ ยังศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องด้วย แล้วรายงานผลการศึกษาแบบ พรรณนาวิเคราะห์

* ผลการวิเคราะห์พบว่า นวนิยายเรื่องขุนศึกเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ผู้ประพันธ์คือไม้เมืองเดิมมีกลวิธีการเขียนที่น่าสนใจคือ สร้างเรื่องและเหตุการณ์ขึ้นจาก เหตุการณ์ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา โครงเรื่องเป็นชีวิตของทหารไทยคนหนึ่งและผู้ประพันธ์ ได้กำหนดให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสมัยนั้น แก่นเรื่องของเรื่องนี้เป็นแก่นเรื่องเกี่ยวกับความรัก และเน้นที่ความรักชาติเป็นสำคัญ ผู้ประพันธ์ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลาโดยสัมพันธ์กับ เหตุการณ์ในพงศาวดาร สร้างตัวละครต่างๆขึ้นให้มีบทบาทในเรื่อง และกำหนดบทสนทนา ตามระดับฐานะของตัวละคร

สำหรับท่วงทานองการเขียนนั้น ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำและสำนวนภาษาที่เหมาะสม ใช้โวหารทั้งการบรรยาย พรรณนา ตลอดจนการอุปมาอุปไมย ส่วนสภาพสังคม และวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องนั้นผู้ประพันธ์ได้เน้นสภาพชีวิตและสังคมตลอดจนวัฒนธรรม ชาวบ้านของคนไทยในชนบทได้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน*

AN--ANALYSIS OF KHUNSUK BY MAI MUANG DEEM

AN ABSTRACT

BY

SUNAN--CHUAENIL

**Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinvidyalaya University**

February 1980

The purpose of this thesis was to analyse the writer's technique in his writing for the plot, procedure, settings, characters and dialogue. His style of writing, expressions and language were considered to promote the understanding of folk - life. They added more value to the analytic description.

The study revealed that the story of "Khunsuk" was a historical romance. Mai Muang Dern created this interesting plot in Ayudhaya period. The leading role was a Thai soldier who lived at that time and the theme was about love and patriotism using history as the back - ground. Characteristic roles, both native folk and officials, were very authentic.

He was very careful in the choice of words, similes and styles of writing. He wrote his novel in the narrative and descriptive styles. Rural life and traditions were emphasized in this work of his. They made the story vivid and valuable.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติได้พิจารณาปริญญาโทฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

ศาสตราจารย์ มงคลวิมล
กมลวิมล ศิริโชค

ประธาน

กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ รองศาสตราจารย์คุณหญิง
เต็มสิริ นุชยสิงห์ ประธานกรรมการ และผู้ช่วยศาสตราจารย์
สุนันทา โสรัจจ์ กรรมการ ที่ได้กรุณาให้แนวคิด ให้คำแนะนำ
และตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง จนทำให้ปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจากอาจารย์ชুম ณ บางช้าง
ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลและเล่าเรื่องราวอันเป็นประวัติส่วนตัวของแม่เมืองเดิม
บางตอนซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ จึงขอกราบขอบพระคุณไว้
ณ ที่นี้

อนึ่ง ขอขอบคุณ คุณเฉลา เทื่อนิล ผู้ให้ความอนุเคราะห์ใน
การพิมพ์ปฏิญานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จสมบูรณ์

สุวรรณ เทื่อนิล

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	8
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	8
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	8
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	9
	แหล่งการศึกษาค้นคว้า	10
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	11
2	ประวัติและผลงานของไม้เมืองเดิม	25
	กำเนิดและปฐมวัย	25
	การทำงาน	29
	ที่วิศกรอบครัว	29
	รูปร่างลักษณะและอุปนิสัย	31
	สูงวัยการประพันธ์	33
	กำเนิดนามปากกาไม้เมืองเดิม	36
	ความสามารถพิเศษ	37
	อวสานที่วิท	38
	ผลงานการประพันธ์	39
	การนำความรู้จากเรื่องต่างๆมาเขียนเป็นนวนิยาย	44
3	วิเคราะห์ถักวิธีการเขียนเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิม	51
	หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายโดยทั่วไป	51
	หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์วิจารณ์สำหรับการวิจัยครั้งนี้	55

บทที่

หน้า

วิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญของนวนิยายเรื่องขุนศึก	56
โครงเรื่อง	56
แก่นของเรื่อง ✓	92
การดำเนินเรื่อง ✓	100
ฉาก	101
ตัวละคร ✓	115
บทสนทนา ✓	120
4 ท่วงทำนองการเขียนของไม้เมืองเดิม	128
การใช้คำ	130
สำนวนภาษา	138
สำนวนโวหาร	142
สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่อง	149
สภาพสังคมของคนไทย	149
วัฒนธรรม	151
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	155
บรรณานุกรม	160

บทนำ

ภูมิหลัง

การสร้างวรรณกรรมไทยได้วิวัฒนาการไปจากการสร้างวรรณกรรมในอดีตเรื่อย ๆ มาตามยุคสมัยต่างๆ เป็นลำดับ เพราะสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้วรรณกรรมซึ่งเป็นภาพสะท้อนของสังคมแต่ละยุคเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ถ้าหากพิจารณาถึงเป้าหมายของการสร้างวรรณกรรม รูปแบบ เนื้อหา จินตลักษณ์ กลวิธีการประพันธ์ ตลอดจนแนวคิดหรือปรัชญาในการสร้างวรรณกรรมของแต่ละยุคจะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า วรรณกรรมของไทยได้วิวัฒนาการไปจากอดีตอย่างมากมาย เป็นต้นว่าแนวคิดในการสร้างวรรณกรรมในสมัยโบราณนั้นเป็นแบบจินตนิยม ผู้แต่งส่วนใหญ่มีความเชื่อในทางไสยศาสตร์ ใช้รูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยกรองยาวๆ โดยมุ่งในศิลปะการวิธถ้อยคำและอรรถรสเป็นสำคัญ หากเป็นร้อยแก้วก็จะมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน กวีหรือผู้ประพันธ์มักจะยึดถือเป็นธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์อย่างเคร่งครัด เมื่อกาลเวลาได้เปลี่ยนไป แนวคิดในการสร้างวรรณกรรมจึงค่อยๆ มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากจินตนิยมมาเป็นสังคมนิยมมากขึ้น และยุคใหม่ของวรรณกรรมไทยที่เริ่มปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด น่าจะเริ่มนับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนและส่งเสริมให้วรรณกรรมในช่วงนั้นเปลี่ยนรูปแบบไปจากธรรมเนียมนิยมเก่าอย่างมากมาย ซึ่งได้แก่การรับเอาความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและอารยธรรมจากประเทศทางยุโรปเข้ามาในประเทศไทย ทำให้เกิดนักเขียนนักอ่านเพิ่มขึ้น และอีกประการหนึ่งคือการจัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้การเผยแพร่วรรณกรรมประเภทต่างๆ เป็นไปอย่างกว้างขวาง เช่นมีการเสนอข่าวสาร บทความและสารคดีในหนังสือพิมพ์ ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ที่เรียกว่าลอมวอลซันและสารคดีขึ้น จึงมีผู้สรุปว่า "รูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้เป็นรูปแบบที่

กลายมาเป็นวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (Contemporary Literature) ซึ่งมีรูปแบบเนื้อหาและแนวคิดที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมไทยในอดีต หรือนับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไป¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศทางตะวันตกมีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะมีบรรดาเจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์รวมทั้งข้าราชการที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศทางยุโรปและได้กลับมาสร้างวรรณกรรมตามแบบยุโรปมากยิ่งขึ้นด้วย อาจกล่าวได้ว่าในระยะตอนต้นของยุควรรณกรรมปัจจุบัน บรรดาชาวต่างประเทศ เจ้านาย และข้าราชการที่ได้รับการศึกษาจากยุโรปนั้น "เป็นกลุ่มก้าวหน้า (Advant Garde)" ² ที่นำความเจริญเข้ามาสู่วงวรรณกรรมไทยปัจจุบัน เช่นการออกวารสารและนิตยสารที่ชื่อว่า ฤกษ์วิทยา ลักวิทยา เผยแพร่ไปยังหมู่ผู้อ่านด้วยการเสนอเรื่องราวที่มีรูปแบบใหม่ๆ เช่น "ข่าวสารและสารคดี" โดยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมของประเทศตะวันตก ซึ่งนักประพันธ์มักจะเลือกเอาร้อยแก้วเป็นพาหนะมากกว่าร้อยกรอง³ นอกจากนี้ยังมีการแปลและแปลงเรื่องอ่านเล่นแบบวรรณกรรมของตะวันตกที่เรียกกันว่า โนวел (novel) ซึ่งในภาษาไทยเรียกว่านวนิยาย ตลอดจนเรื่องสั้นและบทละครตามแบบยุโรปอย่างมากมาย ตัวอย่างเช่น "แม่วัน" หรือพระยาสุรินทรราชาได้แปลเรื่อง Vendetta ของ Marie Corelli มาเป็นภาษาไทยโดยให้ชื่อเรื่องว่า ความพยาบาท นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงแปลและแปลงบทละครตามแบบตะวันตกมาเป็นภาษาไทยอีกหลายเรื่อง

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส "ความหมายและขอบเขตของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน" รายงานการสัมมนาการสอนวรรณกรรมไทยปัจจุบันระดับอุดมศึกษา หน้า 1

² กุ. หน้า 8

³ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ หัวใจของวรรณคดี หน้า 83

หลังจากที่ได้มีการแปลและแปลง โนเวลหรือนวนิยายตามแบบตะวันตกกันอย่างแพร่หลายแล้ว ในระยะต่อมาก็ได้พัฒนาไปสู่การคิดเขียนและสร้างโครงเรื่องขึ้นเองตามแบบของไทย เช่น เรื่องสนุกนี่นึ่งของกรมหลวงพิทักษ์ปริธากร เรื่องความไม่พยายามของหลวงวิลาศปริวัตร เป็นต้น เจือ สตะเวทินก็ได้ให้ความเห็นว่า "นวนิยายที่เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นนวนิยายเรื่องแรกของวงวรรณกรรมไทยซึ่งมีลักษณะและแบบแผนตามรูปแบบของนวนิยายคือ เรื่องความไม่พยายามของหลวงวิลาศปริวัตร ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือสารานุกรมศึกษา"¹

นวนิยายและเรื่องสั้นเป็นวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายตั้งแต่ยุคหนึ่งเรื่อยมาจนกระทั่งในปัจจุบัน เพราะเหตุว่านวนิยายนั้นเป็นเสมือนตำราชีวิตที่นักเขียนสมมุติเรื่องราวขึ้นในลักษณะเลียนชีวิตจริง ทั้งโครงเรื่อง ตัวละคร ตลอดจนแก่นของเรื่อง รัชจวน อินทรกำแหงได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับนวนิยายว่า

ความขัดแย้งของตัวละครในเรื่องทำให้เกิดความคิด และมีผลทางอารมณ์ต่อผู้อ่าน ถึงแม้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่ของนวนิยายจะเป็นเรื่องที่สมมุติขึ้น แต่ก็เป็นการสมมุติที่มีเค้าโครงใกล้เคียงความเป็นจริงในชีวิตมนุษย์ เพราะการสมมุติหรือจินตนาการของผู้เขียนนวนิยายนั้นย่อมเกิดจากประสบการณ์ สิ่งแวดล้อมและความรอบรู้ตลอดจนการเล็งเห็นแก่นความจริงของชีวิตในแต่ละแง่มุมของนักเขียน²

เมื่อเป็นเช่นนี้ นวนิยายจึงทำให้ผู้อ่านได้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะและอุดมคติของนักเขียนที่แสดงออกมาอย่างเต็มที่ในงานเขียนของเขาเหล่านั้นด้วย

¹เจือ สตะเวทิน ประวัตินวนิยายไทย หน้า 1 - 3

²รัชจวน อินทรกำแหง ภาพชีวิตจากนวนิยาย หน้า 5

ในช่วงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 วรรณกรรมประเภทนวนิยายของไทยได้ขยายวงกว้างออกไปอีกเรื่อยๆ เพราะนักประพันธ์มีแนวเขียนที่แปลกออกไป เช่น เกิดนวนิยายแนวนักสืบของไทยคือ "หนานี่" และ "แพรค่า" ของพันเอกหลวงสารานุประพันธ์ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ก็เกิดขึ้นหลายเรื่อง เช่น ชูนรววงศาธิราช และมหาเถรคันฉ่องของ บ. ทาคะบาด นอกจากนี้หม่อมเจ้าอากาศคำแก๊งได้นำทางการเขียนนวนิยายใหม่โดยการเขียนเรื่องละครแห่งชีวิตด้วยการเสนอเนื้อหาที่แหวกแนวไปจากนวนิยายเรื่องอื่น "เรียกได้ว่า เป็นนวนิยายต่างแดนเรื่องแรก"¹

ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สภาพของวรรณกรรมประเภทนวนิยายของไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เริ่มมีแนวแปลกออกไปอีก เสถียร จันทิมาธร ได้เขียนถึงวรรณกรรมของไทยในช่วงนี้ว่า

ยุคนี้นวนิยายของไทยเริ่มสะท้อนภาพชีวิตและสังคมเพิ่มขึ้น เรื่องของสามัญชนซึ่งไม่ค่อยจะแพร่หลาย ก็เริ่มมีนักเขียนเขียนกันมาก ไม่เพียงเขียนกันแต่เรื่องในคดีอาชญากรรมเท่านั้น กระนั้นกานิยมของสังคมเก่าที่ยึดของบูชญาเจ้าชู้ยังมีปรากฏในงานเขียนของยาขอบ แม่อนงค์ นักเขียนสตรีเริ่มมีบทบาทมากขึ้น เรื่องของชาวบ้านจากปลายปากกาของไม้เมืองเดิมได้รับความนิยมอยู่ไม่น้อย ซึ่งเป็นงานที่มีคุณค่า แสดงภาพชีวิตของคนธรรมดาได้อย่างองอาจและจริงใจ²

เมื่อนวนิยายในช่วงนี้มีผู้อ่านสนใจอย่างกว้างขวาง ก็มีนักเขียนจำนวนมากขึ้นที่เสนอความคิดเห็นของตนต่อผู้อ่านทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในผลงานคือนวนิยายของเขาเหล่านั้น แนวคิดของนักเขียนในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงในสมัยปัจจุบันนี้มีความ

¹ เสถียร จันทิมาธร คนเขียนหนังสือ หน้า 63

² เสถียร จันทิมาธร "การสัมมนาวรรณกรรมไทยปัจจุบัน" สตรีสาร

แตกต่างกันอย่างมากมาย ค่ายการสังเกตนวคติจากผลงานของนักเขียนแต่ละคนที่สร้างขึ้นมาจากมีผู้ที่สนใจและจับแบงแนวความคิดของนักเขียนต่างๆออกเป็นกลุ่มเป็นพวก ดังเช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี โคนแบ่งแนวความคิดของนักเขียนไทยยุคพ.ศ. 2488 จนถึงยุคปัจจุบันออกเป็น 2 ช่วงคือ

ช่วงแรก พ.ศ. 2488 ถึง พ.ศ. 2500 และช่วงหลัง พ.ศ. 2500 จนถึงปัจจุบัน
ยุคที่เริ่มจาก พ.ศ. 2488 ถึง พ.ศ. 2500 นั้น โคนแบ่งแนวความคิดของนักเขียนออกเป็น 7 กลุ่มคือ กลุ่มพาฝัน กลุ่มชีวิตต่างแดน กลุ่มชีวิตครอบครัว กลุ่มราชสำนัก กลุ่มลูกทุ่ง กลุ่มนักอุดมคติ และกลุ่มก้าวหน้า¹

สำหรับแนวความคิดของกลุ่มลูกทุ่งนั้น เป็นกลุ่มที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นกลุ่มที่เสนอสภาพชีวิตของสามัญชนหรือชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat Character) ซึ่งเป็นมวลชนส่วนใหญ่ของประเทศ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี ยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับนักเขียนกลุ่มลูกทุ่ง (Local Colour Group) อีกว่า

นักเขียนกลุ่มนี้พูดถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มกชีวิตมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นชนบทเสียเป็นส่วนมาก นวนิยายและเรื่องราวในแนวนี้ แสดงสภาพชีวิตของคนที่อยู่ ในท้องถิ่นห่างไกล ตัวละครมักเป็นคนจน เป็นทาส หรือขานา การดำเนินเรื่องเป็นแบบฉากสถานที่ คือกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ความรักบ้านเกิด เมืองนอนแค่อึดใจ ความกล้าหาญ เสียสละ ด้พิเจ้าถิ่น ของโจร เหลี่ยมนักเลง ในชนบทบ้านนอก เรียกว่าเป็น Rustic life ความคิดของกลุ่มนี้เริ่มมีมาแต่สมัย เทพ มหาเปารยะ และถนอม มหาเปารยะ หรือราว พ.ศ. 2495 ผู้นำที่เน้นความสนใจในแนวคิดนี้มากได้แก่ ไม่น้องเจียม และผู้ที่สืบทอดแนวคิดนี้คือ สุ่มพุ่ม บุญเกื้อ พานี่ ศีระบุตร์ มนต์ จรรย์รงค์ และแถม มหรรณพ²

¹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี "การสัมมนาวรรณกรรมไทยปัจจุบัน" สตรีสาร 14:13 - 14 ก.ค. 2516 หน้า 13 - 14 , 133

² สุชาติ สวัสดิ์ศรี "แนวความคิดของนักเขียนไทยยุคพ.ศ. 2488 - ปัจจุบัน" รายงานการสัมมนาการสอวรรณกรรมไทยปัจจุบันระดับอุดมศึกษา หน้า 34

ลักษณะเด่นของนักเขียนกลุ่มนี้ บรรยายให้เห็นภาพพจน์ภายนอก เป็นเอกในเชิงพรรณนา (narrative) ไต่สะท้อนใจมากกว่าความรู้สึกซึ่งในเนื้อหา ตัวละครแม้จะเป็นชนชั้นกรรมาชีพ แต่ก็พอใจในความเป็นอยู่ของตน สามารถหาทางออกในสังคมได้ เช่นหากไม่พอใจในสิ่งที่มีค้ำเหนือนตน ก็อาจใช้กลวิธีแบบนักเลง เกาแกล่ค้อยกพวกตีกัน เป็นการต่อสู้ด้วยเล่ห์เหลี่ยมมากกว่าหาเหตุผลมาอธิบายถึง เหตุแห่งความขัดแย้งนั้น

ไม้มืองเข็ม เป็นนักเขียนที่ไต่สะท้อนใจเป็นผู้นำในกลุ่มลูกทุ่งนี้ซึ่งน่าสนใจมากเพราะมีแนวการเขียนที่เอนเอียงลักษณะเป็นของตนเองทั้งการโฆษณาและส่วนนวนิหาร เสถียร จันทิมาธร ไต่เขียนถึงไม้มืองเข็มไว้อีกตอนหนึ่งว่า

งานของเขาเป็น เรื่องที่มุ่งทำนองภาษาเป็นแบบลูกทุ่ง ไม่ว่าเนื้อหาหรือความคิด ก็สะท้อนให้เห็นภาพของชาวบ้านได้ดี มักจะเอาเรื่องมาจากชีวิตชาวบ้านๆ ในชนบทที่หมายปองลูกสาวกำนัน ภายหลังถูกกำนันกลั่นแกล้งจนต้องกลายเป็นโจรไปในที่สุดมาถูกเป็น เรื่องขึ้นเช่น รอยไถ ศาสตร์เพียงคา ปกตินักงานเขียนของเขาไม่มีจุดหมายทางการเมืองแต่แฝงไว้ให้เห็นว่าเป็นคนที่สนใจรักความเป็นธรรม เกสยการกชกกันแรงอยู่ไม้น้อย¹

นอกจากจะเขียนนวนิยายในแนวลูกทุ่งแล้ว นวนิยายจากปลายปากกาของนักเขียนผู้นี้ยังมีอีกหลายเรื่องที่มีเรื่องราวอิงประวัติศาสตร์อีกด้วย เจื้อ สตะเวทิน ไต่เขียนถึงไม้มืองเข็มไว้อีกว่า "งานเขียนนวนิยายเชิงประวัติศาสตร์ของเขานั้นได้อาศัยเหตุการณ์หรือตัวละครในประวัติศาสตร์ให้แสดงบทบาทเสมือนหนึ่งผู้อ่านได้เห็นตัวละครในประวัติศาสตร์จริงๆ"² นวนิยายในแนวอิงประวัติศาสตร์ของไม้มืองเข็มที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายในบรรดานักอ่านนวนิยายทั่วไปได้แก่ ขุนศึก และทหารเอกพระบัณฑูร แม้นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้จะเป็นเรื่องราวอิงประวัติศาสตร์ก็ตามแต่หวังทำนองการเขียนยังเป็นแบบฉบับของลูกทุ่ง โดยตลอด

¹ เสถียร จันทิมาธร "แนวคิดของนักเขียนไทยยุคพ.ศ. 24๐8 - ปัจจุบัน"

รายงานการสัมมนาการสอนวรรณกรรมไทยปัจจุบันระดับอุดมศึกษา หน้า 24

² เจื้อ สตะเวทิน ศิลปะการประพันธ์ หน้า 76 - 88

สำหรับนวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นอมคณิยายเรื่องหนึ่งของ
 ไม่เมืองเดิม ที่มีผู้สนใจมาก ผู้แต่งนำเค้าโครงมาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาช่วงสมัย
 รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาผสมกับการไต่ทวงตำแหน่งการเขียนกวีภาษาแบบลูกทุ่ง
 นับว่า เป็นแนวแปลก จึงปรากฏว่านวนิยายเรื่องนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายมีผู้นำไปดัดแปลง
 เป็นวรรณกรรมเพื่อเป็นการแสดงที่ให้ความบันเทิงอีกหลายประเภทเช่น ละครเวที ละครวิทยุ
 ละครโทรทัศน์ ตลอดจนภาพยนตร์ แนวคิดในการสร้างนวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น น่าจะได้รับ
 อิทธิพลจากนักเขียนรุ่นก่อน เช่น ยาชอบ ผู้แตงนวนิยายเรื่องยูเนสส์บิที หรืออายันตโฆ
 ผู้เขียนนวนิยายเรื่องคัมภีร์เหล็กน้ำพี้ เป็นต้น แต่กวีลีลาการเขียนและสำนวนโวหาร
 อันแบบฉบับของไม่เมืองเดิมทำให้นวนิยายเรื่องขุนศึก มีลักษณะเฉพาะของตนเอง คำ
 สำนวนโวหารนั้น ป. วัชรภรณ์ ไต่ถลาถึงสำนวนโวหารของผู้แตงนวนิยายเรื่องขุนศึกไว้
 ว่า "สำนวนโวหารของผู้แตงขุนศึกนั้นยากที่จะหาผู้ใดเลียนแบบได้ ตัวละครของเขา มีบุคลิก
 สมบูรณ์" ¹ ส่วนในด้านการไต่ถลาภาษานั้น ยศ วัชรเสถียร ไต่ถลาไว้ว่า

สำนวนภาษาของเขานั้นเป็นสำนวนแบบชนบท ใช้คำว่า ใ้อ อี้ มิ่ง กู เป็น
 สรรพนามอย่างสามัญชนธรรมดา และเป็นสำนวนที่ไม่เคยมีมาก่อนในวงการประพันธ์
 จึงเป็นสำนวนใหม่ แม้ว่าทางที่จะดูคร่ำครึ มีผู้เสนอให้แก้ไขสำนวนแต่เขาไม่ยอม
 ครั้นเรื่องของเขาได้รับการตีพิมพ์ออกสู่ตลาด ปรากฏว่าได้รับการต้อนรับในทางนิยม
 ชมชอบกัน ²

ผู้เขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สนใจและไต่ถลาคำผลงานของไม่เมืองเดิมมาหลายเรื่อง
 เห็นว่าไม่เมืองเดิม เป็นนักเขียนที่แนบสาหาชีวิตของสามัญชนในชนบท จนเป็นเอกลักษณ์ของ
 เขา จึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาวิธีการสร้างนวนิยายและผลงานของนักเขียนผู้นี้ ด้วยวิธีการ
 พิจารณา สำนวน วิเคราะห์ วิจาร์ณ อันเป็นการศึกษาวรรณกรรมที่มีหลักเกณฑ์ โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งนวนิยายเรื่องขุนศึก ซึ่งเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ และเรื่องยาวในชีวิตการประพันธ์

¹ ป. วัชรภรณ์ ชีวิตนักประพันธ์ หน้า 277 - 279

² ยศ วัชรเสถียร ความเป็นมาของนักประพันธ์ หน้า 298

ของเขา และผู้เขียนปฏิญญาพันธใจที่ว่า นวนิยายเรื่องขุนศึกนี้ เป็นที่รวมองค์ประกอบเชิงวรรณศิลป์ในงานเขียนของเขาที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของไม่เมืองเดิมอย่างพร้อมมูล

➤ ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษากลวิธีการเขียนนวนิยายเรื่องขุนศึก ของไม่เมืองเดิมในก้านต่างๆ
 - โครงเรื่อง
 - แก่นของเรื่อง
 - วิธีดำเนินเรื่อง
 - การสร้างตัวละคร
 - ฉาก
 - บทสนทนา
2. เพื่อศึกษาศิลปะการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารต่างๆ
3. เพื่อศึกษาสภาพสังคม วัฒนธรรม และประเพณีที่ไต่จากเรื่องขุนศึก

➤ ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบกลวิธีการเขียน และลักษณะเฉพาะของไม่เมืองเดิมในเรื่องขุนศึก
2. ทำให้ทราบการวางสภาพสังคม วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนไทยจากสภาพชนบทที่ผู้เขียนพบผ่าน

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. รวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ศึกษาชีวประวัติของไม่เมืองเดิมจากเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลที่เคยเกี่ยวข้องกับใกล้ศึก
 - 1.2 ศึกษานวนิยายเรื่องขุนศึกอย่างละเอียดตามความมุ่งหมาย

- 1.3 ศึกษาวิธีการและหลักเกณฑ์การวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายตามแนวการวิจารณ์แบบใหม่ และการวิจารณ์เชิงวรรณศิลป์

2. วิเคราะห์ข้อมูล

- 2.1 แยกแยะส่วนประกอบต่างๆของนวนิยายเรื่องขุนศึก ซึ่งเป็นข้อมูลที่ทองการศึกษาค้นคว้าออกเป็นประเภท ตามลำดับต่อไปนี้

2.1.1 กลวิธีการเขียน

- โครงเรื่อง
- แก่นของเรื่อง
- วิธีการดำเนินเรื่อง
- การสร้างตัวละคร
- ฉาก
- บทสนทนา

2.1.2 ศิลปะการร้อยยคำและสำนวนโวหาร

2.1.3 สภาพสังคม วัฒนธรรม และประเพณี

- 2.2 วิเคราะห์คุณค่าของนวนิยายเรื่องขุนศึกตามแนวการวิจารณ์แบบใหม่ และการวิจารณ์เชิงวรรณศิลป์

3. สรุปอภิปรายผล

เสนอรายงานการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ประติษฐกรรม หมายถึงการศึกษาร่างสรรกในสิ่งที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน
2. การวิจารณ์แบบใหม่ หมายถึงการวิจารณ์เฉพาะชิ้นงาน ซึ่งถือหลักเกณฑ์ดังนี้
 - 2.1 ให้ความสำคัญของศิลปะในวรรณกรรม ก็นหาหลักเกณฑ์ทางค่านสุนทรียะ โดยไม่พะวงเกี่ยวกับปัญหาค่านศีลธรรม
 - 2.2 ถือว่างานเขียนทุกชิ้นแสดงทัศนะส่วนบุคคล การวิจารณ์วรรณกรรมจึงเริ่มขยายกระบวนการวิเคราะห์

2.3 ถือว่าการวิเคราะห์ทำนองแก่งสำคัญกว่าเนื้อหา สนใจทำนองแก่ง
ภาษา โครงสร้างต้นทักกันต์ และความหมายของคำเป็นพิเศษ

แหล่งการศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
3. หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. หอสมุดคณะกรรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมครั้งนี้ ได้รวบรวมเอกสาร ซึ่งมีผู้ใดกล่าวถึงไว้ทั้งเกี่ยวกับผู้แต่งเองและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือในการศึกษาคือทฤษฎีการวิเคราะห์วิจารณ์งานวรรณกรรมจากที่ต่างๆมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ โดยแยกประเภทออกได้ดังต่อไปนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับผู้แต่งและที่มาของเรื่อง

ไม้เมืองเดิม นักประพันธ์ผู้แต่งนวนิยายเรื่องขุนศึกนี้ เป็นผู้ที่มีนักอ่านหนังสือและบรรดาผู้ที่สนใจในคานวรรณกรรมให้ความสนใจและกล่าวขวัญถึงผลงานของเขาอยู่เสมอ ในฐานะที่นักประพันธ์นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำในกลุ่มนักเขียน กลุ่มลูกทุ่ง และมีผู้เขียนถึงนักประพันธ์ผู้นี้ในทางนิยมชมชอบหลายคน

ยศ วัชรเสถียร¹ ได้กล่าวถึงไม้เมืองเดิมว่า

ไม้เมืองเดิม หรือก้าน ฟิงบุญ ณ อยุธยา เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีคุณวุฒิในการประพันธ์อย่างบรรเจิดบรรจงมาแต่กำเนิด เขามาใช้ชีวิตในบรรณพิภพได้ไม่กี่ปีก็ต้องอำลาไป แต่ตั้งชื่อไม้เมืองเดิมที่เขาใช้ในการประพันธ์ให้กานอ่าน กล่าวขวัญถึง และบทประพันธ์อมตะที่เขาทิ้งไว้เพียงไม่กี่เรื่อง เรื่องแรกในงานเขียนของเขาชื่อว่า แสนแสน ไม้เมืองเดิมซึ่งแฝงเอามาจากชื่อนามสกุลของเขาที่มี ณ อยุธยา ต่อท้ายซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า กรุงเก่า

ป. วัชรารภรณ์² ได้เขียนชีวิตและงานประพันธ์ของไม้เมืองเดิมไว้ชื่อว่า

ในชีวประวัติการประพันธ์ของไม้เมืองเดิมนั้น ปรากฏว่า ขุนศึกเป็นเรื่องยาวเรื่องเดียวที่ได้รับการยกย่อง เช่นเดียวกับเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของยาขอบ มีผู้นำมาทำละครเวที ละครทีวี และวิทยุหลายครั้งหลายสมัย ตลอดจนดิเกเรื่องขุนศึกเป็นเรื่องอิงประวัติศาสตร์กรุงเก่า อาศัยคำรับตีดาบ ต้ารา พิชัยสงครามค้าย ในเรื่องจึงแพรวพราวด้วยบุทรวิธ

¹ยศ วัชรเสถียร ความเป็นมาของการประพันธ์ หน้า 298

²ประกาศ วัชรารภรณ์ ชีวิตนักประพันธ์ โดย ป. วัชรารภรณ์ (นามแฝง) หน้า 279-283

จ่านี เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา¹ ได้เขียนถึงชาติแห่งของไม้เมืองเดิมไว้ในคำนำหนังสือเรื่อง คนละถิ่น ไม้ อย่างน่าฟังว่า

...ในแวดวงวรรณกรรมให้ความสนใจมาก เพราะบังเกิดสนิยมในลีลาการประพันธ์ที่แหวกแนวไม่ซ้ำแบบนักเขียนคนอื่น ทั้งเค้าโครงเรื่องและสำนวนการมคคาลัยเพราะ ใช้ธรรมชาติเป็นฉากประจำ เริ่มต้นของแต่ละตอนทักๆ ก่อน สอดแทรกคยบรยากาศที่พรรณนาได้ละเอียดเยี่ยม จูงใจและเร้าอารมณ์ให้ติดตาม... คุณกานเป็นคนเคารพต่อความจริง เป็นคนฉลาด เล็งการณ์ไกล และคลั่งใคล้ต่อความสำเร็จในวรรณกรรมประเภทนี้อยู่แล้วอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะแนวโน้มของการแสดงออกซึ่งชาติแห่งของ ไม้เมืองเดิม ปรากฏให้เห็นแต่เริ่มเรื่อง "แมลงเกา" ซึ่งท่านผู้อ่านได้อ่านแล้ว จักพึงสัมผัสกับกลิ่นเม็ดไม้คคพราย ในลีลาของการประพันธ์ที่ให้อรรถรสซึ่งถึงความรักแท้ ที่มอบเมียง และศักดิ์ศรีของตน ทว่าเหี่ยมที่สุดสำหรับศัตรู ภาพพจน์จากเรื่อง "ทหารเอกพระมหารัชมังคล" สร้างจินตนาการและมโนภาพ ให้เห็นเด่นชัดถึงความรักชาติ มาตุนุมิ ศาสนา และเปี่ยมด้วยความจริงรักภักดีของคคพระมหากษัตริย์ ตลอดจนพระราชนัดดที่ตนเคารพบูชา เป็นประการสำคัญ... และก็เรื่องซุนตักของเขานั้นแล้ว ก็ยากที่จะหาบทประพันธ์ใดเลียนแบบอย่างได้ เพราะเป็นการลิขิตบรรจงที่ไม้เมืองเดิมไค้ยอมนำชนบชรรณเนียมประเพณี และจารีตแห่งกฎมณเฑียรบาลของพระมหากษัตริย์สมัยนั้นมาประกอบให้เห็นเด่นชัด เกลาเคลือบคยบประวัติศาสตรพงศาวดารและโบราณคดีของไทยแท้โดยตลอด นาคึกษาเรียนรู้และใช้เป็นหลักคคณคคว่าสำหรับเขาวรณกนไทย... ท่านสำนวนโวหาร ท่วงทา พาทิ และการมคคาลัยตามภาษาไทยแท้ คุณกานบรรจุไว้ใน "ไม้เมืองเดิม" ทั้งหมดตามยุคตามสมัย ตั้งแต่ครั้งสุโขทัย ออยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ ชนบชรรณเนียมจารีตประเพณีต่างๆ ของไทยทั้งภาคกลางและภาคเหนือ คุณกานได้ศึกษาและนำมาประยุดสอดแทรก

¹จ่านี เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา "ชาติแห่งของไม้เมืองเดิม" คนละถิ่น
หน้าคำนำ

ไว้ในบทประพันธ์... การออกเสียงกล่าวคำภาษาไทยแทนแต่เบื้องบรรพกาล
ของกวีละครในนิยายของ 'ไม้ม่องเดิม' นั้น ย่อมถือว่าเป็นคำกล่าวโดย
เหมาะสมกับสภาพของความเป็นจริงแห่งสมัยนิยมเช่น อาย, อี, มิ่ง, กู,
เอ็ง, ซา เหล่านี้โดยแท้เป็นภาษาแห่งประวัติศาสตร์ของชาติไทยเดิมซึ่ง
สามัญฉไน้เป็นคำนำหน้าชื่อของกน และนำหน้าชื่อผู้นอื่นเรียกขานกัน ทำให้
เป็นการแสดงออกซึ่งคำหยาบช้าคำทรามแถมอย่างใดไม่ ทานผู้มีอำนาจราชศักดิ์
แต่ครั้งสมัยเรียงแสนจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดังทานก็ยังคงนิยมใช้กันอยู่ สำหรับ
เรียกขานหรือ โต้ตอบกันระหว่างเพื่อนเกลอสนิทซออบ อายอานามไล่เสียกัน...
คำเหล่านี้เป็นแม่ภาษาของไทยเรา และใบ้เมืองเดิม ไทพยายามรักษา
เอกลักษณ์ของไทยไว้ นำมาใช้ได้อย่างกลมกลืนไม่ขัดเขิน จนได้รับการยก
ย่องว่าเป็นบทประพันธ์ชั้นบรมครู

๓. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรม

ในปัจจุบัน แนวโน้มในการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมคดีวิจารณ์อยู่ทั่วไปทางการ
งานในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งใ้มีทั้งการศึกษากันอย่างแพร่หลาย ทั้งที่พยายามใช้กฎเกณฑ์
หรือทฤษฎีของชาวตะวันตกและที่ชาวตะวันตกได้คิดค้นศึกษามาก่อน มาใช้ศึกษา
วรรณกรรมกันมากยิ่งขึ้น ทำให้แวดวงของการวิจารณ์วรรณกรรมกว้างขวางออกไป
อย่างรวดเร็ว ในวงการอื่นนอกจากสถาบันการศึกษาก็มีกันทั่ว และให้ความสนใจ
ในการวิจารณ์วรรณกรรมกันมากขึ้น ทั้งในก้านสื่อมวลชน ประชาชน ตลอดจนผู้สนใจ
ในค่านนี้ทั่วไป นิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์รายวันก็มีบทวิจารณ์หนังสือเป็น
ทำนองการปฏิบัติกันทั้งสื่อ นักศึกษา นักหนังสือพิมพ์ และนักอ่านทั่วไป ไ้สนใจที่จะ
เป็นผู้วิจารณ์ เป็นผู้อ่านการวิจารณ์ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวิจารณ์มากขึ้น
ควบคู่ไปกับการเขียนแนวใหม่ๆ ตามลักษณะสากล

แนวการศึกษาวรรณกรรมนั้นมื่ออยู่หลายแนว ผู้ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษ
กานวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมหลายทานก็มีวิธีการและความเห็นแตกต่างกันออกไป เช่น

ม.ค.ศ. ๒๕๑๖ ๑๒๕๓^๑ ได้แบ่งแนวการวิจารณ์วรรณคดีออกเป็น 5 แนวคือ

1. แนวพินิจเชิงชีวประวัติ (Biographical approach) การวิจารณ์แนวนี้ถือว่า วรรณคดีคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพของผู้ประพันธ์ การที่จะเข้าใจวรรณคดีเรื่องใด จะต้องรู้ชีวประวัติ ความคิด และบุคลิกของผู้ประพันธ์

2. แนวพินิจเชิงสังคม วัฒนธรรม (Sociocultural approach) ผู้วิจารณ์แนวนี้จะต้องวิเคราะห์ตรวจสอบสภาวะสังคมที่ทำให้เกิดวรรณคดีและวรรณคดีเรื่องนั้น สะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมไทยอย่างไร

3. แนวพินิจเชิงมนุษยวิทยา (Anthropological approach) นักวิจารณ์แนวนี้ ยึดเอาหลักวิชามนุษยวิทยามาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และพยายามค้นหาว่า ในวรรณคดีนั้นมีอะไรบางอย่างที่เป็นหลักสากลของจิตใจคน และสะท้อนออกมาให้เห็นจากวรรณคดี

4. แนวพินิจเชิงจิตวิทยา (Psychological approach) นักวิจารณ์แนวนี้วิเคราะห์วรรณคดีโดยยึดเอาหลักจิตวิทยามาเป็นหลักในการพิจารณา

5. แนวพินิจ Impressionistic หรือจิตวิจารณ์ หมายถึงการวิเคราะห์วรรณคดีตามใจผู้วิจารณ์ โดยอาศัยความรู้สึกส่วนตัว

ทวีป วรดิถ^๒ ได้แบ่งการวิจารณ์ออกเป็น 3 แนวคือ

1. การวิจารณ์แง่ประวัติศาสตร์ (Historical Criticism)
2. การวิจารณ์แง่สร้างสรรค์ชิ้นใหม่ (Recreative Criticism)
3. การวิจารณ์แง่วินิจฉัยคุณค่า (Judicial Criticism) คือการประเมินคุณค่าของบทประพันธ์โดยใช้หลักทางสุนทรียะ

^๑ม.ค.ศ. ๒๕๑๖ ๑๒๕๓ วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา หน้า 158 - 159

^๒ประสิทธิ์ ภาพักวณ แนวการศึกษาวรรณคดี ภาษาไทย การวิจัย และการวิจารณ์ หน้า 13 - 19

วิทย ศิวะกริยานนท์ ได้แบ่งแนวการวิจารณ์วรรณคดีออกเป็น 4 แนว
ด้วยกันคือ

1. เป็นการวิจารณ์แบบวิทยาศาสตร์ การวิจารณ์ตามแนวนี้นี้เป็นการแยก
แยะวิเคราะห์วรรณคดีตามวิธีของวิทยาศาสตร์ โดยใช้วิชาต่างๆเป็นค่นว
ชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวิทยา ตลอดจนเศรษฐศาสตร์ ช่วยในการ
วิเคราะห์แยกแยะให้เราเข้าใจบทประพันธ์ว่าเหตุใดนักประพันธ์คนนั้นจึงเขียน
อย่างนั้น เหตุใดตรงนั้นเป็นอย่างนั้น...มีอิทธิพลทางจิตวิทยา ทางสังคม
ทางประวัติศาสตร์ และทางเศรษฐศาสตร์อย่างไร การวิจารณ์แบบนี้ไม่มีการ
ประเมินค่า ไม่มีการชี้ให้เราเห็นว่าหนังสือเล่มนี้ดีหรือเลวอย่างไร การ
วิจารณ์แบบนี้มีประโยชน์ในการทำความเข้าใจใญ่ผู้อ่าน เพิ่มพูนความรู้ความ
เข้าใจเกี่ยวกับนักประพันธ์ และเกี่ยวกับบทประพันธ์ที่เขาเขียน หลักการ
วิจารณ์ของแนวนี้นี้จึงมีข้อเสียที่ว่า ไม่ได้คำนึงถึงบุคลิกลักษณะของนักประพันธ์
แต่ละคนหรืออัจฉริยภาพของนักประพันธ์

2. การวิจารณ์แบบยึกยูกเป็นหลัก การวิจารณ์ตามแนวนี้นี้ยึกยูกแบบที่ครู
อาจารย์สั่งสอนมาเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูอาจารย์สั่งสอนมาตั้งแต่
สมัยกรีก สันนิษฐาน หรือที่เรียกว่า แบบคลาสสิก นักวิจารณ์แนวนี้ยึก
หลักแบบครุฑตายตัว นักประพันธ์คนไหนที่เขียนนอกแนวก็จะถูกประนามอย่าง
เสียหาย การวิจารณ์แบบนี้ ความจริงทำให้เราสะทกสลายเพราะมี
หลัก แต่หลักเหล่านั้นอาจผิดก็ได้

3. การวิจารณ์ที่ยึดหลักกาลเวลาเป็นเครื่องตัดสิน การวิจารณ์แบบนี้
อาศัยรสนิยมของมหาชนเป็นหลัก ถ้าคนทั่วไปนิยมชมว่าเรื่องนี้ดีก็จะได้รับ
การยกย่องว่าเป็นหนังสือดี โดยไม่จำเป็นต้องนึกว่า ทำไม่ถึงดีเป็นแต่เพียง
ได้รับรองมาเป็นเวลานานแล้วเป็นดีแน่

4. แนวการวิจัยโดยใช้ความเห็นของตนเป็นหลัก นักวิจารณ์แบบนี้ ไม่ยอมเชื่อใคร ถือความรู้ความเห็นหรือรสนิยมของตนเองเป็นใหญ่ มีความ กึกเป็นอิสระเป็นของตนเอง ไม่ยอมให้คนอื่นมาจูงใจได้ ที่จริงการวิจารณ์ แบบนี้เป็นรากเหง้าของการวิจารณ์ทั้งหมด เพราะคนเราจะหลีกเลี่ยงความ รู้สึกนึกคิด เหตุผลหรือรสนิยมของตนเองไปไหน ถ้าใจหลักนี้วิจารณ์เอาแต่ ความคิดของตนเองหรือใจแก่อาวรณ์ผูกพันไปแล้ว ก็อาจจะเป็นสิ่งที่ผิด พลาดง่าย

จะเห็นได้ว่า การที่นักวิจารณ์นั้นยากนักที่จะหนีไปจากอคติวิสัยของผู้ วิจารณ์ได้ และการวิจารณ์นั้นก็ถูกกันว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งซึ่งยากที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ หรือวางหลักเกณฑ์ให้ตายตัวลงไปได้เช่นกัน เมื่อการที่นักวิจารณ์ในคานาวิจารณ์แพร่ หลายมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการวิจารณ์โดยตั้งกฎเกณฑ์ให้สอดคล้องและคล้อยตามสากลนิยม จึงใ้คนผู้นำเอาทฤษฎีการวิจารณ์ตามแบบตะวันตกมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาวิจารณ์ ไทยกันแพร่หลายยิ่งขึ้น

ชลธิรา กัลล้อย¹ ได้ศึกษาและนำทฤษฎีการวิจารณ์ตะวันตกที่แผนใหม่มาใช้ กับวรรณกรรมไทย การวิจารณ์ตามแนวการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) นั้นยึดหลักการของ ไอ.เอ. ริชาร์ดส์ (I.A. Richards) ที่ให้ความสนใจวรรณกรรม ในแง่วรรณศิลป์มากกว่าเนื้อหา การวิจารณ์ตามแนวนี้จะให้ความสำคัญของหลัก สุนทรียศาสตร์เป็นประการสำคัญ โดยมีหลักการที่เป็นสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. นักวิจารณ์ไม่ควรเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน สถานที่ การเมือง ฯลฯ ที่ปรากฏในวรรณคดี เพราะสิ่งนั้นเป็นส่วนประกอบ ที่มีความสำคัญน้อย ถ้าจะเปรียบเทียบกับความสำคัญของรสความงามทาง ศิลปะ ในวรรณคดี

¹ชลธิรา กัลล้อย การนำทฤษฎีการวิจารณ์แบบตะวันตกมาใช้กับ วรรณคดีไทย หน้า 148 - 158

2. การนำข้อมูลความรู้จากภายนอกมาช่วยในการวิจารณ์ ความรู้ที่เสนอ
คือวิชาจิตวิทยา ภาษาศาสตร์ คืออาณาจักรเกี่ยวกับเสียง (Phonetics)
คำ (Morphology) และความสัมพันธ์ระหว่างประโยค (Syntax) มาใช้ใน
วรรณกรรม

3. นักวิจารณ์เสนอข้อวิจารณ์อย่างรัดกุม มีเหตุผล และมีระเบียบ
แบบแผน เหมือนกับการเสนอความรู้ทางวิทยาศาสตร์

4. ผู้วิจารณ์จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของคำแต่ละคำและ
อาจรวมไปถึงทุกๆเสียง ทุกๆจังหวะและความเคลื่อนไหวในบทประพันธ์หนึ่งๆ
อย่างละเอียด โดยวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ คำ เสียง จังหวะและความ
เคลื่อนไหวหนึ่งๆให้ความรู้สึก แสง เสียง ภาพพจน์ จินตนาการ ฯลฯ แก่
ผู้อ่านอย่างไร ลึกซึ้งเพียงใด หรือมีลำดับชั้น (levels) ของความหมาย
กี่ชั้น

5. ผู้วิจารณ์ไม่ควรวิจารณ์วรรณคดีในแง่เคร่งครัดกับแบบแผนทาง
ฉันทลักษณ์ หรือข้อบังคับอื่นๆ ที่นักวิจารณ์แถบโบราณกำหนดไว้ เพราะสิ่ง
เหล่านี้เป็นส่วนประกอบปลีกย่อยมีความสำคัญน้อย เมื่อเทียบกับรสความงาม
ทางศิลปะของวรรณคดี

6. การวิจารณ์วรรณคดีถือว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง เพราะทำให้เราทราบ
ไว้และพิสูจน์ให้เห็นซึ่งศิลปะ การถอดคำประพันธ์เป็นการทำลายศิลปะอย่าง
รุนแรงที่สุด เพราะการอ่านบทประพันธ์มิใช่การอ่านเอาเรื่อง แต่เป็นการ
อ่านเอารส

7. เมื่อวิจารณ์ตามลำดับชั้นแล้ว ผู้วิจารณ์อาจตัดสินหรือประเมินคุณค่า
ของวรรณคดีชั้นนั้นๆไ้กว่า มีคุณค่าหรือไม่ อย่างไร แง่ไหน หรือถ้าไม่มี
คุณค่าควรแสดงเหตุผลไว้กว่าไม่ใช่อะไร ที่สำคัญที่สุด ผู้วิจารณ์ต้องวาง
ตัวเป็นกลาง เพื่อจะได้ตัดสินวรรณคดีนั้นๆอย่างยุติธรรมที่สุด

เจือ สตะเวทิน¹ ได้อธิบายถึง **New Criticism** ว่า

The New Criticism เป็นการวิจารณ์แบบใหม่ หรือ นววิจารณ์ ซึ่งนักวิจารณ์ถือเป็นปรัชญาใหม่ของศิลปะสนับสนุนวิธีใหม่ของการประเมินคุณค่าวรรณคดีพวกนี้วางหลักที่ถกเถียงกันเป็นเนื้อแท้ หรือ เนื้อในของวรรณคดี (**intrinsic quality of a literary work**) และวิเคราะห์รูปแบบลักษณะ (**form**) กับ โครงสร้าง (**Structure**) เพื่อจะอธิบายคุณค่าของวรรณคดี การวิจารณ์แบบนี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น

Formalistic Criticism (วิจารณ์ตามแบบ)

Aesthetic Criticism (วิจารณ์แง่สุนทรียภาพ)

Analytical Criticism (วิจารณ์เชิงวิเคราะห์)

โดยมีความเชื่อพื้นฐาน และหลักการสำคัญดังต่อไปนี้

1. งานประพันธ์ย่อมแสดงนิมิตส่วนบุคคล (**Personal vision**) ของผู้แต่ง ซึ่งนักวิจารณ์จะมองถือเป็นจุดสำคัญ
2. วรรณคดีทุกชิ้นเป็นหน่วยที่ควรได้รับความสนใจในการประกอบโครงสร้าง ความหมาย นักวิจารณ์ต้องไขกระบวนการวิเคราะห์
3. จิตวิทยาของผู้แต่ง ก็มีอิทธิพลในการวางรูปแบบ
4. พวกนักวิจารณ์มุ่งความหมายเชิงอรรถ (**Semantic**) เป็นสาระสำคัญ เขาพิจารณา จังหวะ รูปมา ภาพนึกเห็น (**Image**) สัญลักษณ์ (**Symbol**) และแสดงหาความหมาย และความรู้สึกหรืออารมณ์

เจตนา นาควัธระ² ได้ขยายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการวิจารณ์แบบนี้ว่า

I.A. Richards มุ่งสนใจแต่เฉพาะวรรณกรรมแต่ละชิ้นในฐานะที่เป็นงานศิลปะ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่า วรรณกรรมเหล่านั้นแต่งขึ้นเมื่อไร

¹เจือ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 33 - 34

²เจตนา . นาควัธระ วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี หน้า 40

และในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านใช้ความ
 พินิจพิเคราะห์ในการศึกษาวรรณกรรมน้อยอย่างเต็มที่ F.R. Leavis ก็
 ใช้วิธีการใกล้เคียงกับ Richards คือมักจะสนใจวรรณกรรมแต่ละเรื่อง
 และเน้นความสำคัญของการอ่านละเอียด (close-reading) และในการ
 วิจัยนั้นก็มักจะคัดข้อความจากวรรณกรรมต่างๆออกมาในบรรดาธิบายอย่าง
 แจ่มแจ้ง... หลักการใหญ่ของลัทธิ The New Criticism ก็ เป็นการ
 กิจการวรรณคดีโดยมุ่งพิจารณาวรรณกรรมในแง่ที่เป็นวรรณศิลป์เท่านั้น ไม่ใช่ว่า
 เสาะแสวงหาว่า วรรณกรรม "บอก" อะไรบางอย่างแก่หน้าที่ให้เห็นว่า
 วรรณกรรม "เป็น" อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาเอกภาพทางวรรณกรรม
 และมักจะสนใจศึกษาเรื่องของวิธีการเขียน โครงสร้างหรือลักษณะที่เป็น
 สุนทรียะของวรรณกรรมต่างๆ

วิทย์ กวีศรียานนท์ ได้กล่าวถึงแนวการวิจารณ์แบบใหม่ (The New
 Criticism) ว่า

แนวการวิจารณ์แบบนี้เกิดขึ้นราวค.ศ. 1930 และยังเป็นที่ยอมรับอยู่ใน
 ปัจจุบันนี้ แนววิจารณ์แบบนี้มีอิทธิพลไม่น้อย อาจเป็นเพราะว่านัก
 วิจารณ์คนสำคัญทั้งในประเทศอังกฤษและประเทศอเมริกาเป็นผู้ที่สนับสนุน
 หรืออย่างน้อยก็ฝากฝังในแนวนี้ เป็นต้นว่า ออเก้น สเปนเซอร์
 อีดิธ ฮัทเวิร์ด ไอ.เอ. ริชาร์ดส์ ที.เอส. เวลเดียม วิลเลียม เอมพสัน
 จอน โครว์ แรนซอม และแอดแลน เทค หลักสำคัญของกาวิจารณ์ในแนว
 นี้คือ

1. ไม่เห็นด้วยกับการวิจารณ์วรรณคดีแบบเก่าที่ถือกันว่าเป็นมาตรฐาน
 และวิธีแบ่งยุคแบ่งสมัยในประวัติศาสตร์วรรณคดีซึ่งที่ศึกษาเล่าเรียนกันในโรงเรียน
 และมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน นักวิจารณ์แบบนี้เห็นว่า ในการศึกษาวรรณคดีใน
 ปัจจุบันนั้น เพลงเลื่องที่แบ่งแยกวรรณคดีเป็นยุคสมัย เป็นชมรม หรือกลุ่มนั้น

ก็ดูเหมือนจะเกินไป นอกจากนั้นยังมีการเน้นอิทธิพลสิ่งแวดล้อมในสังคมจนเกินควร
แนววิจารณ์เห็นว่า ขอบที่จะศึกษาวรรณกรรมแต่ละเรื่องในฐานะที่เป็นวัตถุศิลปะ
โดยเอกเทศ โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าเกิดขึ้นในสมัยไหน ผู้แต่งมีประวัติชีวิตเป็น
อย่างไร สภาพสังคมในขณะนั้นเป็นอย่างไร แต่การศึกษาวรรณกรรมประวัติของผู้แต่ง
เพื่อนำมาเป็นกุญแจไขไปสู่ความเข้าใจซาบซึ้งในบทประพันธ์นั้น ส่วนมากมักเกิด
ออกนอกรวงไป ทำให้เกิดความสนใจไปรวมอยู่ที่ชีวิตของผู้แต่ง มีขอบประพันธ์
ที่กำลังศึกษามาพิจารณาอยู่

2. เห็นว่านักวิจารณ์ไม่ควรพะวงอยู่กับปัญหาที่ศีลธรรมหรือปรัชญาใน
วรรณคดีจนลืมไปว่า ลักษณะที่แท้จริงนั้น คือให้ความอภิรมย์และเพลิดเพลิน
มิใช่เป็นคติ หรือจูงใจปลุกใจแต่อย่างใด นักวิจารณ์แบบนี้มองว่าอาจสร้าง
ภาพยกยอนชื่นชมมาจากข้อเท็จจริงที่คำซาได้ ส่วนข้อเท็จจริงงานนั้น มิได้เป็นประกัน
ว่า เมื่อนำมาแต่งเป็นภาพยกยอนแล้ว จะใดภาพยกยอนชื่นชมไป ความ
หมกมุ่นในศีลธรรมมากเกินไปทำให้ ตลอดจน หลังวิจารณ์เรื่อง "คิงเลียร์"
ของเชกสเปียร์ว่าเป็นละครชั้นหาม เพราะไม่ได้ให้คติสอนใจอย่างไรเลย

3. ถ้อยการวิเคราะห์ทำนองแต่งสำคัญกว่าพิจารณาเนื้อเรื่อง นักวิจารณ์
แบบนี้สนใจเป็นพิเศษเรื่องทำนองแต่ง ภาษาที่ใช้ โครงสร้างฉันทลักษณ์
ความหมายของกา ตลอดจนภาพพจน์ เนื่องจากนักวิจารณ์ชมรมนี้ส่วนมากเป็น
กวีด้วยกัน จึงสนใจวิธีประพันธ์ภาพยกยอนมากกว่าวรรณคดีรูปอื่น เช่นละคร
หรือนวนิยาย การวิจารณ์ของเขาเหล่านั้น จึงมักเป็นการวิจารณ์ภาพยกยอนโดย
แยกแยะอย่างละเอียดที่ละบทว่า ในเชิงศิลปะการประพันธ์ดีหรือเลวอย่างไร
ทั้งนี้โดยไม่รวมถึงความคึกความอ่านในภาพยกยอนที่วิจารณ์อีก อนึ่งควรกล่าวไว้
ด้วยว่า นักวิจารณ์แบบนี้ถนัดในการวิเคราะห์ความหมายของคำเป็นพิเศษ
สามารถชี้ให้เห็นถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ อุปมาอุปไมย และภาพพจน์ ตลอดจน
นัยประหวัด (Association) อย่างละเอียดละไมและลึกซึ้ง

4. ถ้อยการวรรณคดีวิจารณ์เป็นศิลปะแขนงหนึ่งโดยเอกเทศ เทียบได้กับการ
แต่งภาพยกยอน หรือการเขียนภาพ นักวิจารณ์แบบนี้เห็นว่าวรรณคดีวิจารณ์วัตถุ
ประสงค์สองประการคือ ทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินได้รับความอภิรมย์จากบทวิจารณ์

นั่นเอง

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ¹ ไก่กล่าวถึงหลักเกณฑ์การการวิจารณ์นิยาย โดยคำนึงความซนตอนต่างๆ ซึ่งเป็นชั้นทางเทคนิค หรือกลวิธีวิจารณ์ไว้เป็นชั้นๆ ดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์ หมายถึงการแยกแยะส่วนต่างๆออกดูให้ถนัดที่สุด
2. วินิจฉัย หมายถึงการตีความ (interpretation)
3. วิจารณ์ หมายถึงการพิจารณาถ้อยคำของผู้เขียน
4. วิพากษ์ หมายถึงการหาข้อเท็จจริง เหตุผล วินิจฉัยในหลายแง่

หลายมุม

กุหลาบ มัลลิกะมาส² ไก่กล่าวสรุปความคิดเห็นด้านการวิจารณ์วรรณกรรม ของ วิทย์ กวีศรียานนท์ ไว้เป็นสองประการ คือ

การอธิบายลักษณะของวรรณกรรม โดยการวินิจฉัยคุณค่า และการวินิจฉัยคุณค่าโดยพยายามทำความเข้าใจและอธิบายลักษณะของหนังสือจะช่วยให้พิจารณาคุณค่าได้อย่างถี่ ส่วนการวินิจฉัยคุณค่านั้น ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นส่วนบุคคล เพราะการตัดสินคุณค่าว่าดีหรือไม่ดีนั้น เป็นธรรมชาติธรรมดาของมนุษย์ และเป็นการวินิจฉัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึกและรสนิยม ส่วนการอธิบายลักษณะหนังสือนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับปัญญา เหตุผล เหตุการณ์ และเรื่องราวที่เป็นหลักฐานจริงๆ ฉะนั้นลำดับขั้นของการวิจารณ์จึงต้องมีสองขั้นตอนคือ

1. การอธิบายลักษณะ (วิเคราะห์) วรรณกรรมนั้นๆ
2. การประเมินคุณค่า หรือการตัดสินคุณค่า

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดี หน้า 13 - 20

²กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 10

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการวิจารณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านทั้งที่ได้
 กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าทุกท่านมีความเห็นร่วมกันอย่างหนึ่งในการวิจารณ์วรรณกรรม
 ก่อการเพ่งเล็งลักษณะที่เป็นศิลปะของวรรณกรรมนั้นๆ และเห็นว่าการวิจารณ์ไม่ควร
 มีทัศนคติตายตัว เพราะการวิจารณ์วรรณกรรมใดๆ นั้น จะกองอาศัยความรู้ความ
 เป็นพื้นฐานในการวิจารณ์ นักวิจารณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและมีประสบการณ์ยังมีความเห็นแตก
 ต่าง คัดค้านกันอยู่เสมอ

สำหรับการศึกษาวรรณกรรมไทยเรา นั้น ผู้วิเคราะห์วิจารณ์จะใช้ทัศนคติ
 นี้มากที่สุดแล้วแต่ลักษณะงานประพันธ์นั้นๆ เพื่อความเหมาะสมกับกาละเทศะ

เจือ สตะเวทิน¹ ได้อภิปรายและให้ข้อคิดเกี่ยวกับการวิจารณ์นวนิยายไทย
 โดยใช้วิทยาการตะวันออกเข้ามาสัมพันธ์กับวิทยาการตะวันตก และปรากฏผลออกมาเป็น
 ทฤษฎีการวิจารณ์แบบหันทางหรือแบบผสม โดยเรียกทฤษฎีการวิจารณ์แบบนี้ว่า
 ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แบบไทย โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. หลักเกณฑ์ของไทย โดยยึดถือเอาพุทธปรัชญาเป็นหลักสำคัญ
 รวมทั้งหลักการของชาวตะวันออกต่างๆซึ่งแยกได้ดังนี้

- 1.1 หลักครอบครัว
- 1.2 หลักสังคม
- 1.3 หลักการเมือง
- 1.4 หลักศีลธรรม
- 1.5 หลักอหิเมไทย
- 1.6 หลักกรรม
- 1.7 หลักคันหา
- 1.8 หลักโลกธรรม
- 1.9 หลักความงามหรือสุนทรียภาพทางวรรณคดี

¹ เจือ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 46 - 55

2. หลักการของทางตะวันตก

- 2.1 เรื่องรูปลักษณะ (form) ได้แก่องค์ประกอบในนวนิยาย
- 2.2 เรื่องการตีความโดยไรท์มาเป็นสาระสำคัญ
- 2.3 เรื่องกลวิธีในการวิเคราะห์
- 2.4 ทฤษฎีจิตวิทยา

ในการเขียนปริญญาโทฉบับนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาหลักเกณฑ์และกลวิธีการวิจารณ์วรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจารณ์นวนิยายจากตำราต่างๆ ซึ่งท่านผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้เขียนไว้ เพื่อที่จะได้นำเอาหลักการหรือวิธีการเหล่านั้นมาเป็นเกณฑ์ในการศึกษานวนิยายเรื่องขุนศึก ของไม้เมืองเดิมในครั้งนี้ และยิ่งไปกว่านั้นจะได้พิจารณา นำเอาหลักเกณฑ์การวิจารณ์ตามแนวอื่นๆ เช่น แนวการวิจารณ์แบบใหม่ (The New Criticism) มาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมอีกด้วย

ประวัติและผลงานของไม้เมืองเดิม

ไม้เมืองเดิม เป็นนามปากกาของนักเขียนนวนิยายแนวชีวิตลูกทุ่งชนบทที่สำคัญ และนอกจากนั้นยังเป็นนักเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ในวงการหนังสือคือทั้งนักเขียนและนักอ่าน แต่ไม้เมืองเดิมนั้นดูเหมือนจะเป็นนักเขียนที่ อากัปกัฏ แมผลงานด้านการเขียนจะเป็นที่ยอมรับและแพร่หลายทั่วไปก็ตาม แต่ประวัติ ชีวิตของนักเขียนผู้นี้กลับไม่เป็นที่เปิดเผยหรือทราบรายละเอียดให้เป็นที่ยอมรับเท่าที่ ผลงาน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาข้อเขียนของนักเขียนร่วมสมัยซึ่งเคยเป็นเพื่อน รุนนง เพื่อนร่วมงาน เช่น ป. วัชรภรณ์¹ ยศ วัชรเสถียร² ไค้เขียนสละถึง ความสามารถในการเขียนประพันธ์ของไม้เมืองเดิม เพื่อเป็นความทรงจำที่ยากจะลืมได้ ในฐานะที่เคยมีส่วนข้องเกี่ยวสัมพันธ์กันมา ตลอดจนไค้ทราบจากถ้อยคำบอกเล่าของ เพื่อนฝูงบางคนที่ยังมีชีวิตอยู่³ ทำให้พอจะประมวลประวัติชีวิตที่น่าสนใจของไม้เมืองเดิม ได้ตามสมควร

กำเนิดและปฐมวัย

ไม้เมืองเดิม มีนามเดิมว่า กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เกิดเมื่อปีวอก⁴ พ.ศ. 2451 เป็นบุตรคนที่ 3 ของบิดาคือหม่อมหลวงปลื พึ่งบุญ และ หม่อมหลวงแสง พึ่งบุญ ผู้เป็นมารดา ทั้งบิดามารดาของท่านมีฐานะเป็นหม่อมหลวง มีฐานะนรคตักศิณเดียวกัน โดยเป็นญาติที่ใกล้ชิดกับเจ้าพระยารามราฆพ

¹ประกาศ วัชรภรณ์ ประวัตินักประพันธ์ หน้า 376

²ยศ วัชรเสถียร มนต์จรรยงก์และไม้เมืองเดิม หน้า 119 - 168

³จุ่ม ณ บางช้าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ - สุวรรณ เวื่อนิล เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 6 เมษายน 2522

⁴ว่านึ เด่นยั้งก์ ณ อยุธยา "จากสู่แต่ข้างไม้เมืองเดิม" คณะถิ่น หน้าค่านำ

(ม.ล.เพื่อ ฟิ่งบุญ) ผู้เป็นเจ้าของบ้านนรสิงห์* และพระยาอนิรุทธเทวา ซึ่งทั้งสองท่านนี้มีบรรดาศักดิ์สูงส่ง และร่ำรวยมากในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ครอบครัวของกาน ฟิ่งบุญ ณ อยุธยา นั้นกลับยากจนมาก จนไม่น่าเชื่อว่าอยู่ในวงศ์ตระกูลเดียวกัน ทั้งๆที่วงศ์สกุลฟิ่งบุญ ณ อยุธยา นั้น "สืบเชื้อสายมาจากเจ้านายชั้นพระองค์เจ้าในสมัยรัชกาลที่ 1 ต้นสกุลคือ พระองค์เจ้าชายไกรสร (กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์) พระราชโอรสพระองค์ที่ 33 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกกับเจ้าจอมมารคาน้อยแก้ว"¹ และมีเชื้อสายสืบต่อมาจนปัจจุบัน ครอบครัวของกาน ฟิ่งบุญ ณ อยุธยา เมื่อวัยเด็ก ปรากฏว่านอกจากบิดา มารดาคือ ม.ล.ปรีดี และม.ล.แสง ฟิ่งบุญแล้ว ยังมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันดังต่อไปนี้

1. }
2. } **

* บ้านนรสิงห์ เป็นของท่านเจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพื่อ ฟิ่งบุญ) ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทราธิเบศร์ รัชกาลที่ 6 เนื้อที่บ้านนรสิงห์กว้างขวางใหญ่โตมาก ประกอบด้วยหมู่ตึกต่างๆที่เจ้าของตั้งนามไว้อย่างไพเราะ เช่น ตึกพระขรรค์ ตึกฟิ่งบุญ ตึกใจจอก ตึกพระอาทิตย์ ตึกสารทวาร ตึกนุญาศรัย ฯลฯ ตึกนรสิงห์เป็นนามบ้านที่มีตัวนรสิงห์ตั้งตระหง่านเป็นสัญลักษณ์ ตึกหลังนี้สร้างขึ้นแบบสมัยกอซิกแห่งเมืองเวนิส อิตาลี สมัยค.ศ.ที่ 18 การก่อสร้างยังไม่เรียบร้อย ท่านเจ้าของก็ขายให้รัฐบาลสมัยจอมพล.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ด้วยราคาเพียง 1 ล้านบาท เมื่อตกแต่งเพิ่มเติมจนสำเร็จบริบูรณ์ ก็เปิดใช้เป็นที่ทำการของรัฐบาล คือทำเนียบรัฐบาล และตึกนรสิงห์ได้รับการเปลี่ยนชื่อใหม่ ว่า ตึกไทยคู่ฟ้า ในปัจจุบัน

** ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีชื่ออย่างไร

¹ ช่างรงค์ อายุวัฒน์ ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลพระเจ้าตากสินมหาราช

3. กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา *
4. ทอง พึ่งบุญ ณ อยุธยา
5. กิ่ง พึ่งบุญ ณ อยุธยา

ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด นายกาน พึ่งบุญ ณ อยุธยาได้กลายเป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง และนายกิ่ง พึ่งบุญ ณ อยุธยาผู้น้องชายนั้น ได้สืบทอดแนวคิดของพี่ชายและมีชื่อเสียงในวงการประพันธ์ต่อมาในระยะหลังโดยใช้นามปากกาในงานเขียนว่า "สมุทมนุญเกื้อ"

กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา หรือไม้เมืองเดิมเป็นชาวกรุงเทพมหานครโดยกำเนิด สถานที่เกิดคือย่านตำบลวัดมเหยงคณ์ ถนนวัดศิริอามาศย์ ที่วัดในวัยเด็กนั้น เป็นเด็กที่ค่อนข้างจะเกเร ไม่สู้จะสนใจต่อการเล่าเรียนเท่าใดนัก ชอบหากเรียนอยู่เสมอๆ จึงเป็นเหตุให้เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันคูหมื่นเหยียดหยาม จากข้อเขียนของเหม เวชกร ซึ่งเป็นเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันกับกาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ได้เขียนถึงชีวิตของกาน พึ่งบุญในวัยเด็กไว้ตอนหนึ่งว่า

"...ในสมัยหนึ่ง นายกาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เพื่อนของผมมาแต่เล็กแต่น้อย ผมมีอายุมากกว่าเขาเล็กน้อย แต่รักกันถึงกันไม่ได้เลย เคยตีเคยแหยมาด้วยกัน เคยได้ข้ออย่างแฉกฉันจากชาวบ้านถนนวัดมเหยงคณ์ว่าพวกนักเรียน 'หอ' ทำที่ว่าจะจะเป็น 'หอวัง' เขาขยักไว้เพียงนักเรียน 'หอ' เท่านั้น เพราะสภาพความจริงของพวกเราที่เวชครามนั้นก็คือ แต่งตัวนักเรียนออกจากร้านตอนเช้าแล้วรีบไปรวมกลุ่มกันที่หอระฆังวัดมเหยงคณ์ จัดแจงถอดเครื่องนักเรียนออกซุกซ่อนกันในที่หอระฆังนั้น ถอดซาส์ออกแล้วรูดกางเกงผ้าขาวขย่าวที่นุ่งมาข้างในให้คล้ายวอกออกถึงข้อเท้า ก็เห็นเพื่อนๆ ได้สบายๆ เป็นกลุ่มไป พอเย็นได้เวลาก็กลับมาแปลงกายกันที่ในหอระฆังนั้นอีกแล้วกลับบ้าน

* สร้อยฐานันดรศักดิ์ราชินิกุล ใ้ชื่อว่า 'ณ อยุธยา' ต่อท้ายแทน ณ กรุงเทพฯ ซึ่งใ้ช้ก่อนขณะนั้น นามสกุลเริ่มใ้ช้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับเจ้านายที่มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมหลวงขึ้นไปไม่ตองใ้ชื่อว่า 'ณ อยุธยา' ต่อท้ายนา ส ล

ชาวบ้านแถวนั้นไคร้ความประพฤติกของเราคี แก่เขาหมั้นไส้ไม่อยากพูด
อะไร จึงตั้งฉายา 'นักเรียนหอ' ไปอย่างแฉกคัน"¹

ถึงแม้ว่าในวัยเก็กระไม่สนใจเรียนนัก เนื่องมาจากความเกเรเหลวแหลกหนี
โรงเรียนจนบางครั้งต้องหลบหน้าไม่กล้าพบหน้าครูถึงกล่าวมาแล้วนั้นก็ตาม แต่
ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ก็ยังพยายามจนไ้รับการศึกษาชั้นสุดท้ายจากโรงเรียนมัธยมวัด
ราชบพิธ เมื่อพ้นจากวัยเรียนเข้าสู่วัยที่เป็นหนุ่มขึ้น ลักษณะท่าทีที่เคยเป็นมาแต่เดิม
กลับเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยเที่ยวเตร่ไม่สนใจการเรียนไม่เคยส่อแว่วว่าจะเป็น
นักประพันธ์ กลับปรากฏแววของนักเขียนนักประพันธ์ขึ้น ด้ยการเริ่มเป็นนักอ่านนัก
ค้นคว้า และสนใจในหนังสือมากยิ่งขึ้น ซึ่งเหม เวชกร ก็ได้เขียนเล่าประวัติชีวิต
ในช่วงนี้ของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ไว้ดีกว่า

"พอมาสัมัยรุ่นหนุ่ม แว่วเคิมก็เปลี่ยนไปคือเปลี่ยนเป็นรักความรู้ จับ
หนังสืออ่านขนาดหนักทั้งประวัติศาสตร์ โคลงกลอน พระราชนิพนธ์
ทุกเล่ม ทางแพทย์ ทางศาสนา ฯลฯ เกือบจะพูดได้ว่าเมื่อเป็น
หนังสือแล้วก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยาสมัครใจอ่านทั้งสิ้น และอ่านอย่าง
จริงจังมีความรู้หลายภาษาทั้งภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสถึงขั้นใช้ไ้ได้คี่
แม้จะเป็นหนังสือที่คนอื่น ๆ ไม่สนใจแล้วแต่ท่านก็ยังอ่านได้ เมื่อพบข้อ
ความใดที่แปร่งปร่าหมักจะตำบ้นตีงไว้ จึงเกิดแนวทางปราชญ์แต่เป็น
ปราชญ์ในเชิงค่นคิด"²

ความสนใจในการอ่านหนังสือของก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยานั้นเพื่อนฝูงที่ใกล้ชิด
บอมรับกันทั่วไป ยศ วัชรเสถียร ไ้กล่าวเพิ่มเติมไว้ดีกว่า

"เป็นความจริงที่ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ภาษาอังกฤษ
และฝรั่งเศส เพราะในระหว่างที่ท่านแต่งหนังสือเรื่องทหารเอกพระบิดนุทร และ

¹เหม เวชกร "จากยามแห่งความทรงจำของเหมเวชกร" ฟ้าเมืองไทย
ฉบับปฐมฤกษ์

²ยศ วัชรเสถียร มนัสจรรยงค์และไม้เมืองเคิม หน้า 129

'ขุนศึก' นั้น ท่านสามารถเล่าประวัติศาสตร์ของชาติไทยให้ฟังอย่างน่าสนใจ ส่วนทางด้านภาษาฝรั่งเศสนั้น สามารถอ่านเรื่องทแกลัวทหารสามเกลอของ อเล็กซ์ของ กูมาส์ เป็นฉบับภาษาฝรั่งเศส¹

ทำให้เห็นว่าแววแห่งการ เป็นนักประพันธ์ที่ยิ่งใหญ่ได้ปรากฏออกมาแล้วอย่างแท้จริง

การทำงาน

หลังจากที่ได้จบการศึกษาเล่าเรียนจากโรงเรียนมัธยมวัดราชบพิธแล้วนั้น ท่าน ปিকাไคน้ำตัวไปฝากรับราชการอยู่ในสังกัดกรมบัญชาการมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อพ.ศ. 2465 และรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวเป็นเวลานาน 5 ปีจึงได้ลาออกจากราชการในพ.ศ. 2469 เพื่อทำงานส่วนตัว ขณะนั้นอายุได้ประมาณ 17-18 ปี แต่การที่ตั้งใจไว้ว่าจะทำงานส่วนตัวเมื่อออกจากราชการ นั้นมิได้เป็นไปตามที่คาดหวัง จึงกลายเป็นคนว่างงานอยู่ ในช่วงนี้เองจึงได้เที่ยวเตร่ไปตามหัวเมืองอย่างอิสระเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นชนบททางไกล คบเพื่อนฝูงมากขึ้นและเริ่มคิดสำรวจจิตใจเป็นนิสัย การที่เป็นคนนิยมสุรานี้เองจึงสามารถเข้ากับชาวชนบทในท้องถิ่นต่างๆได้ดี เนื่องจากในท้องถิ่นชนบทนั้นอุดมสมบูรณ์ด้วยสุราเถื่อนมากมาย ในช่วงชีวิตที่เที่ยวเตร่อย่างอิสระนี้ ชุม ฌ บางช้าง ได้เล่าให้ฟังว่า "นายกำน พึ่งบุญ ฌ อยุธยา เคยขึ้นไปสมัครทำงานในสังกัดกองทางอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ในความควบคุมของหลวงยันตรกิจ และได้มีเพื่อนฝูงมากมายอยู่ที่นั่น จากการที่ได้สนทนากันก็ไม่ทราบเหตุผลที่ร่อนเร่มาจากกรุงเทพฯ ทราบแต่เพียงว่าออกหักมาด้วยเหตุไม่สมหวังในความรัก และในระยะที่อาศัยอยู่ที่เชียงใหม่นั้นได้เขียนนวนิยายเรื่องยาวเรื่องขุนศึก ส่งลงมาพิมพ์ที่กรุงเทพฯ"

ชีวิตครอบครัว

เมื่อใช้ชีวิตเร่ร่อนไปตามหัวเมืองต่างๆเป็นเวลานานปีแล้วกำน พึ่งบุญ ฌ อยุธยา ได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยมีครอบครัวและสร้างเคหสถานอยู่แถวๆ

¹ โยศ วัชรเสถียร มนัส จรรยาพงศ์และไม้เมืองเดิม หน้า 135

² ชุม ฌ บางช้าง, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุวรรณ เชื้อนิล เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2522

หลานหลวง ลมูล อติพยัคฆ์ได้กล่าวเสริมว่า "เพื่อนฝูงที่ไปมาหาสู่กันเสมอเรียกว่า บ้านคงกระเถิบ"¹ มีลักษณะเป็นเรือนไม้เก๋ๆยกพื้นสูงตามแบบบ้านไทย มีนอกชานและระเบียงยื่นออกมา สมาชิกในครอบครัวก็มีไม่กี่คน คือ มารดา ตัวท่านเอง ภรรยา และลูกสาวอีกคนหนึ่งอยู่ในบ้านหลังนั้น ลูกสาวคนเดี๋ยวนี กวี ฟังบุญ ณ อยุธยา ได้เล่าว่า "ลูกสาวของลุง (คือนายกาน ฟังบุญ ณ อยุธยา) มีชื่อเล่นว่า แป๋ว ชื่อจริงว่า ศรีสุพร เมื่อโตขึ้นได้มีสามีไปอยู่ต่างจังหวัด"² ส่วนภรรยาของไม้เมืองเดิมนี้ ลมูล อติพยัคฆ์ได้เขียนไว้ว่า "มีอยู่สามคนและอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันทั้งหมด"³ จากขอเขียนของมนัส จรรยาภัก⁴ ได้ทำให้ทราบว่าภรรยาคนหนึ่งในจำนวนสามคนนั้น ชื่อว่า เติม บุญนาค และเป็นคู่ชีวิตที่ต่อสู้อุปสรรคต่างๆมาด้วยกัน

ชีวิตครอบครัวของ กาน ฟังบุญ ณ อยุธยา ไม่สู้จะราบรื่นนัก ไม่มีความผาสุกเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งๆที่สืบเชื้อสายมาจากเชื้อพระวงศ์ และแม่แต่ในสมัยนั้น วงศ์ตระกูล ฟังบุญ มีหลายคนที่ได้เป็นเจ้านายมีบรรดาศักดิ์สูงส่งถึงชั้นเจ้าพระยา และร่ำรวยด้วยทรัพย์สินสมบัติมหาศาลแต่ครอบครัวของ กาน ฟังบุญ ณ อยุธยา เองนั้น กลับยากจนคนแค่นต้องเช่าห้องแถวเล็กๆของพี่น้องในสกุลเดียวกันเป็นที่อยู่อาศัยครั้งหนึ่ง ยศ วัชรเสถียร ได้เขียนถึงชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวของ กาน ฟังบุญ ณ อยุธยา ไว้ตอนหนึ่งว่า

"เมื่อข้าพเจ้าได้พบและรู้จักมักคุ้นกับเขานั้น เขาได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพมหานครแล้ว มีที่พักอาศัยคือห้องแถวไม้ชั้นเดียว สภาพซ่อมซออยู่ริมถนนคว่างรักษ์ กานหลังจรถดลองมหานาค ทั้งที่ดินและห้องแถว เป็นของสมาชิกฟังบุญ ณ อยุธยา ผู้มีบุญวาสนาส่งสงทานิโคทานหนึ่งในสองทานคือ เจ้าพระยารามราฆพ และพระยาอนิรุทธเทวา แต่ถึงเขาจะเป็นสมาชิกของสกุลนั้นด้วย ก็ต้องเสียค่าเช่าตามอัตราที่เจ้าของตั้งไว้คือ ห้องละหกบาทต่อเดือน แสดงให้เห็นว่า การเป็นเครือญาติ

¹ ลมูล อติพยัคฆ์ "เมืองกาฬารามเมืองเดิม" ฟ้าเมืองไทย 10:475.27 เมย.21
หน้า 43

² กวี ฟังบุญ ณ อยุธยา ไทยรัฐ 18:7313, 29 มค. 21 หน้า 13

³ ลมูล อติพยัคฆ์ น.ค.

⁴ มนัส จรรยาภัก "ตำนานนักเขียน" โลกหนังสือ 1:3 ธก. 20

กันนั้น มันเป็นกันไ้แค่เพียงสายโลหิตเท่านั้น ส่วนเงินทองหาไ้เป็นค้วยไม้"¹

จะเห็นไ้ว่าชีวิตครอบครัวของกาน ฟิงบุญ ไม่ราบรื่นนัก ค้วยเหตุนี้จึงทำให้
ของระหกระเหินเรวอนเพราะความยากจน ซึ่งเป็นปมจอยในชีวิต

รูปร่างลักษณะและอุปนิสัย

กาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยา ไ้ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว แต่เพื่อนฝูงที่มีความสัมพันธ์
ใกล้ชิดกันทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว ไ้เขียนเล่าประวัติชีวิตเกี่ยวกับอุปนิสัย
รูปร่างหน้าตาตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ในทานองการสรรเสริญเกียรติคุณไว้ในที่หลายแห่ง
ถึงแม้ว่าในยุคก่อนนั้นชื่อเสียงของกาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยา ยังไม่ปรากฏว่ามีชื่อเสียงแพร่
หลายเท่าทุกวันนี้ก็ตาม ความทรงจำของท่านทั้งหลายดังที่กล่าวมาแล้วนั้นจึงเป็นประโยชน์
ต่อการศึกษามาประวัติชีวิตของกาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยา ไ้พอสมควร ชุม ๗ บางช้างไ้
เล่าให้ฟังถึงรูปร่างลักษณะของนักประพันธ์ผู้นี้ว่า "กานมีรูปร่างสันตคณ ฅมสันเกรียน
ตาเสียไปข้างหนึ่ง ไม่อาจทราบไ้ว่าเป็นข้างซ้ายหรือข้างขวา ผิวคอนข้างขาว แต่
กร้าน"² นิสัยใจคอของกาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยา เป็นคนรักความยุติธรรมตามปกติพจจา
สุภาพเรียบร้อยและพคน้อย เมื่อไ้ค้มีสุราเข้าไปแล้วจะกลายเป็นคนที่คุดสนุก รักเพื่อน
ฝูง มีน้ำใจเป็นนักเลงไม่ยอมสยบให้เกิกรถาหากสิ่งท่ทำมิถูกคอง ชำนิ เสนีย์วงศ์
๗ อยุธยา ยังไ้กล่าวเพิ่มเติมถึงนิสัยของกาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยาอีกว่า "เมื่อครั้งที่
ลาออกจากราชการในวังหลวงเมื่ออายุราวๆ 17 - 18 ปีนั้น เป็นผู้ทีเกเรชอบชกคอบ
ตีรันพันแทง" นอกจากนั้นไ้เขียนจากคำบอกเล่าของเหม เวชกรไว้อีกว่า "พัน
หน้าทั้งบนและล่างหักหายไป 3 ซี่ และตะเกียงควงข้างซ้ายบริบทไปข้างหนึ่งนั้นเพราะ
ไม่ชอบชกคอบกันแบบคนเกเร"³

กาน ฟิงบุญ ๗ อยุธยา คิคสุราเป็นนิสัยคั้งแต่ก่อนเริ่มชีวิตนักเขียนจนกระทั่ง
สิ้นชีวิต และการสูญเสียชีวิตแต่อายุยังน้อยก็มีสาเหตุมาจากการคิคสุรานั่นเองในขณะที่เขียน

¹ยศ วัชรเสถียร มนัสจรรยงค์และไม้เมืองเคิม หน้า 126

²ชุม ๗ บางช้าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุวรรณ เจริญนิล เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2522

³ชำนิ เสนีย์วงศ์ ๗ อยุธยา "ธาตุเทของไม้เมืองเคิม" คนละถิ่น หน้า 8

หนังสือให้แก่โรงพิมพ์เมื่อพิมพ์ออกจำหน่ายในช่วงสุดท้ายของชีวิตนั้น ปรากฏว่าทองทน
ทุกข์ทรมาณอยู่กับโรคพิษสุราเรื้อรังอย่างหนัก เหม เวชกร ได้เขียนเล่าถึงชีวิตที่น่า
สงสารของกาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา อีกว่า

ไม่เมืองเกษมชอบสุราอย่างหนัก จนเกิดเป็นโรคร้ายแรง ลม
เจ็บเป็นอัมพาตมือไม้สิ้น แ่ก่าลังใจมิได้หมดไป คงเขียนเรื่องออกสู่
ตลาดเสมอ โดยผู้อ่านไม่รู้เลยว่า หลังกาของเจ้าตัวเป็นอย่างไร
เจ็บครกแรกเจ้าตัวพอเขียนได้อากัยไ้ใช้ผ้าพันทุกๆนิ้ว เป็นความเจ็บปวด
เขียนเรื่องอย่างอคทน ร่างกายจะอย่างไรก็ตามกำลังใจยังคงที่ แกร่งกล้า
คงเดิม จนมาตอนหลังโรคได้หนักถึงกับผ่ายผอม มีแต่หนึ่งหุ้มกระดูกจะนั่ง
เขียนเองไม่ไหวจึงมีเพื่อนฝูงบางคนทีรักใคร่มาสมัครเขียนให้ โดยเจ้าตัว
เป็นผู้นอนบอกควยปาก แ่บางครวญเขียนแทนมาไม่ไ้คอยคิดชุระ ภรรยา
เจ้าตัวก็เป็นผู้เขียน

ทั้งที่นอนแบบนั้น เจ้าตัวต้องกินสุราเป็นยาหลอเลี้ยงโรคด้วยว่าโลหิตใน
กายจะหยุดยวนี้คืออยู่แล้ว หากใช้สุราพอเป็นกำลังสู้ฉนี้เลี้ยงประสาทเจ้าตัว
จึงสามารถดำเนินงานได้เรื่อยมา ซึ่งผู้อ่านทั้งหลายหาทราบไม่ ทุกๆคำทุกๆ
เรื่องของเขาในไ้กลั่นกรองมาจากกณพิการที่กล้ายชาก

นิสัยอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นนิสัยของผู้ที่จะเข้ารัก ประดิษฐ์เป็นตัวสะกดกว้างไกลคือนิสัย
ชอบการอ่านหนังสือ แ่แล้วเก็บสะสมความรู้ต่างๆ เป็นข้อมูลไว้ในสมองอย่างมากมาย
กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ก็คงเช่นเดียวกันกับนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงคนอื่นๆ ไ้อ่าน
หนังสือพงศาวดารอย่างแตกฉานจึงทำให้มีความรู้กว้างขวางในวิชาประวัติศาสตร์ นอกจาก
นี้ยังสนใจอ่านเรื่องราวที่เป็นภาษาต่างประเทศเช่น ภาษาอังกฤษ แ่ฝรั่งเศสอีกด้วย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที้นอกเหนือจากการเป็นนักอ่านสะสมความรู้แล้วคือการ
ท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆในชนบททำให้เขาได้พบชีวิตและความเป็นอยู่แบบชนบทอันเป็น
ประสบการณ์ชีวิตที่เขาได้รับมา เมื่อกวนกกันเข้ากับความรอบรู้ทีไ้จากการเป็นนักอ่าน
นักค้นควา จึงสามารถเขียนเรื่องราวออกกานไ้คนทั้วๆไปอ่านอย่างเข้มข้น ซึ่งเรื่องราวจาก

การเขียนของกาน ฝั่งบุญ ณ อุษยานี้เกือบทั้งหมดจะมีลักษณะที่จำลองแบบไปจากชีวิตของ
ชาวชนบทของไทยที่น่าสนใจทั้งสิ้น

สว่างการประพันธ์

ในช่วงเวลาหลังจากที่ได้ออกจากราชการในกรมบัญชาการทหารมหาดเล็กใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 แล้วนั้น กาน ฝั่งบุญ ณ อุษยาน
ได้เที่ยวเตร่ไปตามสถานที่หัวเมืองต่างๆเป็นเวลา 9 ปีเศษ เมื่อหมดหนทางที่จะเที่ยวเตร่
ได้อีกต่อไปแล้ว จึงคิดหันมาเขียนอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นหลักเป็นฐานเพื่อหาเงินมา
เลี้ยงชีพ อาศัยที่กาน ฝั่งบุญ ณ อุษยานเคยเป็นนักอ่านหนังสือมามากจึงได้สร้างสมความ
คิดจากหนังสือที่ผู้อื่นแต่งไว้มากขึ้น ประกอบกับยังมีเพื่อนฝูงที่รักใคร่อยู่ในวงการประพันธ์
เช่น เหม เวชกร เป็นผู้ให้การสนับสนุน จึงได้เห็นวิถีชีวิตเข้าสู่การเป็นนักประพันธ์
อย่างคนอื่นๆบาง

ในปลายปีพ.ศ. 2478 ซึ่งได้เป็นปีเริ่มต้นชีวิตนักเขียนของกาน ฝั่งบุญ ณ อุษยาน
ด้วยการเขียนเรื่องอ่านเล่นเป็นครั้งแรก โดยการนำเอาประสบการณ์ของชีวิตตัวเองที่เคย
ไปสัมผัสมาแล้วเขียนเป็นเรื่องขึ้น ให้อือเรื่องราว "เรือโยงเหนือ" เพื่อขายให้แก่
สำนักพิมพ์ นับว่าได้เริ่มส่อแววการเป็นนักประพันธ์ให้เป็นที่รู้จักในหมู่เพื่อนฝูง แต่เมื่อ
เขียนเรื่องนี้ออกมาแล้วปรากฏว่าขายไม่ได้ ไม่มีสำนักพิมพ์ใดเสี่ยงต่อการขาดทุนด้วยการ
นำเรื่องของนักประพันธ์ที่ไม่มีผู้อ่านเคยรู้จักมาก่อนพิมพ์ออกจำหน่าย เมื่อเรื่องแรกขาย
ไม่ได้ก็ทำให้ผู้เขียนแทบหมดกำลังใจ แต่ด้วยใจรักจึงได้มีความอดสาหัสเขียนขึ้นมาอีกเรื่อง
หนึ่งคือเรื่อง "ห้องเช่าเบอร์ 13" แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากผู้พิมพ์จำหน่ายอีกเช่นเคย
ในครั้งนี้สร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้เขียนเป็นอย่างมาก จนแทบจะเลิกคิดเป็นนักเขียน
ไปเสียแล้ว เป็นอันว่าความหวังของคนที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตเข้าสู่การเป็นนักประพันธ์นั้นพบ
กับอุปสรรคเสียตั้งแต่เริ่มต้น และไม่สมหวังดังที่ตั้งใจไว้

แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็มีเพื่อนฝูงที่อยู่ในวงการประพันธ์หลายคนได้ช่วยเหลือคำ
แนะนำ เพื่อให้เข้าสู่วงการนักประพันธ์ให้ได้ เพราะนักประพันธ์ทั่วไปย่อมรู้ดีว่า การ

ที่จะเริ่มต้นเป็นนักประพันธ์ใหม่ นั่นจะต้องพบกับอุปสรรคต่าง ๆ นานา และการทำงานของนักประพันธ์จะไม่มีโอกาสเป็นที่รู้จักของผู้อ่านทั่วไปก็ด้วยสาเหตุว่า ประการแรกยังเป็นคนใหม่ยังไม่มีผู้อ่านรู้จัก ประการที่สอง ไม่มีพรรคพวกในวงการประพันธ์สนับสนุน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เรื่องซึ่งเป็นงานเขียนของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ยังไม่ได้รับการต้อนรับที่พึงใจไว้ เหมือน เวชกร ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เกิดความสงสัยว่าเพื่อนที่คงใช้ชีวิตระเหเรวอน ไร้งานทำ และอยากจะให้เพื่อนใช้ชีวิตเป็นนักประพันธ์อาชีพบ้าง จึงได้ตัดสินใจลาออกจากสำนักพิมพ์เพลิดิจิตที่ตนเองทำงานอยู่ มาตั้งสำนักพิมพ์ของตนเอง โดยเช่าโรงพิมพ์ของเพื่อนดำเนินกิจการ และตั้งสำนักงานออกหนังสือเป็นรายฉบับวัน ตั้งชื่อหนังสือว่า "คณะเหม" โดยนายเหม เวชกร เป็นบรรณาธิการ และรวบรวมสมัครพรรคพวกมาร่วมงานเช่น นายกิ่ง พึ่งบุญ ณ อยุธยา (สมุทมน ญูเกื้อ) น้องชายร่วมสายโลหิตของนาย ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เป็นผู้ตรวจรูป นายพิโยม บุณยศาสตร์ (พาดิน) เป็นผู้จัดหน้าจัดรูปเล่ม และเป็นผู้แจ้งความโฆษณา ในครั้งนี้ นาย ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ได้รวมคณะอีกคนหนึ่งด้วย โดยรับหน้าที่เป็นนักเขียนประจำสำนักงาน และได้เขียนเรื่องอ่านเล่นชิ้นอื่นอีกเรื่องหนึ่งให้แก่สำนักพิมพ์ที่เหม เวชกร ตั้งขึ้นใหม่นี้ โดยใช้ชื่อว่า "ชาววัง" และใช้นามปากกาในการเขียนครั้งนี้ว่า "กฤษณะ พึ่งบุญ" เมื่อเรื่อง "ชาววัง" ได้รับการพิมพ์ออกจำหน่าย ปรากฏว่ามีปฏิกิริยาในคานไม่พอใจจากผู้อ่านที่เป็นสตรีเป็นอันมาก เห็นได้จากจดหมายของผู้อ่านที่เขียนถึงนายเหม เวชกร มีการคัดลอกข้อความถึงเรื่อง "ชาววัง" ของกฤษณะ พึ่งบุญ หรือ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ที่เขียนขอเท็จจริงตรงไปตรงมาจนเดินไป จนเข้าบ้านของเสียดสี ทำให้ภาพพจน์ของสตรีโดยเฉพาะพวกชาววังเสียหาย จึงทำให้ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาไม่พอใจดังที่กล่าวมาแล้ว

ด้วยเหตุนี้ทำให้ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา นักเขียนใหม่เกิดความท้อถอยขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ที่ตนเองเป็นสาเหตุทำให้เพื่อนรักคือ เหม เวชกร ถูกผู้อ่านส่งจดหมายมาทอว่าค่าทออย่างเสียหาย ทั้งๆที่ได้ลงทุนตั้งสำนักพิมพ์ขึ้นเพื่อช่วยเหลือเพื่อนผู้ให้มีงานทำกันโดยแท้ แต่กลับกลายเป็นว่า เหม เวชกร เป็นฝ่ายได้รับความเดือดร้อนแทน แต่อย่างไรก็ตาม เหม เวชกร ก็มีใจท้อถอยหรือเบื่อหน่าย กลับปลอมโยน ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา

ให้อยู่ในคณะเพื่อร่วมเขียนลงในเล่มต่อไปอีก แต่นายกาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ก็ยังไม่อาจหาทางเขียนเรื่องให้เป็นที่นิยมชมชอบของผู้อ่านในขณะนั้นได้

ในระยะที่กำลังแสวงหาแนวทางใหม่ เพื่อเขียนเรื่องให้ผู้อ่านสนใจและนิยมชมชอบนั้น ได้มีผู้ตั้งเค้าโครงเรื่องให้แล้ววานีให้กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เป็นผู้เขียน ส่วนวนโดยใช้นามปากกาของเจ้าของเรื่องเดิมแทนคือ "ฮ.ไพโรวัลย์" ซึ่งหนังสือเล่มนี้ก็ทำให้ผู้อ่านพอใจมาก แต่ถึงอย่างไร เรื่องดังกล่าวก็มิได้เกิดจากความคิดและเป็นแนวทางของตนเอง จึงไม่ทำให้ผู้เขียนคือ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา เกิดความภาคภูมิใจแต่อย่างใด

ต่อมาเหม เวชกรได้ขอรับให้กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยาลองวางแนวการเขียนเรื่องเสียใหม่ โดยให้เขียนเรื่องท่านองฝางสถานที่ดูบ้าง และได้ยกเอาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเขียนโดยมีสถานที่จริงรับรองอยู่ มาเปรียบเทียบให้ฟัง เหม เวชกรได้เขียนถึงเรื่องนี้ อย่างน่าฟังว่า

...พอดีเวลานั้นจวนค่าแล้ว คาผมเหลือบไปเห็นชายทุ่งไกลโพ้น มีกระท่อปลัดๆจุกๆเกียงมีแสงริบหรี่ ผมจึงชี้ให้เขาดูและพูดว่า เอ็งลองคิดดูซิว่า กระท่อปลัดๆไฟริบหรี่นั้น มันจะมีอะไร เกิดขึ้นบ้างที่โน้น นายกานเหมือนสะกิดใจ มองดูภาพนั้นอย่างเฝ้าความคิด ในครั้นนั้นเอง เขาคงได้ความคิดขึ้นมา แล้วตบขาตัวเองฉาดใหญ่ แล้วร้องให้ขึ้นมาเฉยๆ และพูดทั้งร้องให้ 'กูไม่ตายแล้วมึงเอ๋ย มึงเป็นเพื่อนแท้ของกูที่ไม่ทิ้งกู กูได้ทางจะตอบแทนมึงแล้ว กูไม่ตองเขาป่า' ผมมองเขาอย่างคั่นตัน และออกจะน่าตาไหลไปด้วยไม่ได้ 'เพื่อนเอ๋ยขอเวลาสองวัน จะสร้างเรื่องใหม่ให้เอ็งตรวจรับรองว่าเอ็งจะต้องชอบใจ...'¹

¹ เหม เวชกร "จากยามแห่งความทรงจำ" ฟ้าเมืองไทย ฉบับปฐมฤกษ์

กำเนิดนามปากกา "ไม้เมืองเดิม"

เมื่อถึงกำหนดเวลาตามที่ให้คำมั่นไว้กับ เหม เวชกร แล้วจึงได้ส่งเรื่องมาให้ตรวจทันที เรื่องนั้นตั้งชื่อเรื่องว่า "แผลเก่า" เป็นเรื่องราวชีวิตลูกทุ่งที่แหวกแนว พร้อมกับตั้งนามปากกาใหม่ว่า "ไม้เมืองเดิม" ไม้ก็มาจาก "ก้าน" เมืองเดิม ก็มาจากนามสกุลของเขาชื่อ ณ อยุธยา นั่นเอง ธานี เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา ได้เขียนถึงการแต่งเรื่อง "แผลเก่า" ของไม้เมืองเดิมว่า

. . . คุณก้านได้สร้างผลผลิตและชื่อเสียงด้วยการเขียนเรื่อง 'แผลเก่า' เป็นปฐมฤกษ์ เมื่ออายุ 23 ปี คือ เมื่อปี 2474 เป็นจังหวะที่ผมเริ่มรู้จัก 'แผลเก่า' ออกสู่สายตาผู้อ่าน ปราบกฏผลงานประเดิมดัง 'ดั่งฟ้าดั้น' เนื่องจากลีลาการเขียนที่แหวกแนวไปราวแบบใคร แหกसानวนไปจากวงนักเขียนอื่นบรรดามีในยุคนั้น นักอ่านทั้งหลายต่างพากันต้องเนื้อฟุ้งใจ 'ไม้เมืองเดิม' มีอาณาภพมันกว้างให้แก่นักอ่านอ่านแล้วกระซิบกันว่า 'แผลเก่าอ่านแล้ววางไม่ลง' ¹

เรื่องแผลเก่าที่ไม้เมืองเดิมประพันธ์ขึ้นนั้น เป็นเรื่องราวของชีวิตลูกทุ่งและเป็นแนวที่ถนัดของนักประพันธ์ผู้นี้ ก่อนที่เหม เวชกรจะตัดสินใจนำเรื่องแผลเก่า มาพิมพ์ลงในหนังสือ "กณะเหม" เพื่อจำหน่ายนั้น ก็ต้องไตร่ตรองจนรอบคอบถี่ถ้วน เพราะเนื้อหาสาระของเรื่องตลกจนसानวนภาษาเป็นแบบลูกทุ่งในชนบท กล่าวคือเป็นเรื่องซิงรักหักสวาทกันของนักแสดงลูกทุ่ง โดยยังไม่เคยมีผู้ใดในอดีตนำมาเขียนก่อนเหมือนเช่นसानวนภาษาของ 'ป้าชอบ' หรือ 'โชติ แพร่พันธุ์' ซึ่งใช้ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เพียงแต่सानวนภาษาของ 'โชติ แพร่พันธุ์' มีลีลาอ่อนหวานไพเราะ ส่วนसानวนของไม้เมืองเดิมค่อนข้างไปทางนักแสดงหัวไม้ หรืออาจพูดได้ว่าเป็นसानวนภาษาของชาวชนบทในท้องถิ่นนั่นเอง

¹ ธานี เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา "รากุแท้ของไม้เมืองเดิม" กณะถิ่น หน้า 9

อวสานชีวิต

ในระหว่างสงคราม เมื่อครั้งที่สองนั้น เหตุการณ์ผันผวนของชีวิตทำให้ไม้เมืองเดิมต้องเร่ร่อนขึ้นไปทำงานประจำกองทางที่เชียงใหม่ ส่วนโรคประจำตัวก็คือโรคพิษสุราเรื้อรัง ยิ่งกดสุขภาพชีวิตอยู่อย่างหนัก จนถ่ายอุจจาระออกมาเป็นโลหิต มีอันจนเขียนหนังสือไม่ได้ ต้องใช้คยาบคิบพันนิ้วมีให้แน่นเสียก่อนที่จะเขียนหนังสือ ขณะนั้นกำลังเขียนเรื่องขุนศึกส่งให้สำนักพิมพ์เพลนิวิตต์ด้วย ชุม ฅ บางช่วงได้เขียนว่า "เรื่องขุนศึกนี้ ไม้เมืองเดิมเขียนที่เชียงใหม่แล้วส่งลงมาพิมพ์ที่สำนักพิมพ์ที่กรุงเทพฯ"¹

เมื่อโรคพิษสุราเรื้อรังกำเริบหนักจนไม่สามารถอดทนต่อไปได้อีกจึงถึงแก่กรรมในบ้านซึ่งเป็นห้องแถว เกบๆ เมื่ออายุได้เพียง 37 ปีเท่านั้น นับว่าเป็นนักประพันธ์ที่เสียชีวิตขณะที่อายุยังน้อย ชุม ฅ บางช่วงได้เล่าให้ฟังอีกว่า "ศพของไม้เมืองเดิมนั้นได้เผาที่วัดเกตุ ในตัวเมืองเชียงใหม่นั่นเอง โดยปราศจากญาติมิตรที่ใกล้ชิด"²

ผลงานการประพันธ์

งานประพันธ์ของไม้เมืองเดิมมีว่านวนมากมายหลายเรื่องหลายแนว ถ้าไม่นับเรื่องอ่านเล่นที่เริ่มหัดเขียนห่างไกลเช่นเรื่อง เรือโยงเหนือ ห้องเช่าเบอร์ 13 และเรื่องชาววังยลว ผลงานการประพันธ์โดยไม้เมืองเดิมปรากฏว่า "ไม้เมืองเดิม" ที่ผู้อ่านรู้จักกันแพร่หลายมีดังต่อไปนี้

แดนเกตุ

ชายสาวโบสถ์

กาน้ำผวน

¹ ชุม ฅ บางช่วง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุวรรณ เตือนิส เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2522

² อ.

สินในน้ำ

ทหาร เอกพระบัณฑูร

ศาลเพียงตา

บางระจัน

นางห้าม

หนามยอกหนามบง

สมตะเกา

เกวียนหัก

หน้าไถ

เรือเพลงเรือเร่

กลางเพลิง

โป๊ะลม

ซาหลวงเค็ม

แสนแสบ

เสื่อทุง

บึงขุนสร้าง

อายขุนทอง

รอยไถ

นางถ้ำ

ซาเกา

ขุนศึก

คุงเผาถ่าน

สำเภากลม

สาวกระโงก

หมื่นธอง

กนละถึน
 ๖
 ลางบาง
 ๖
 บานนอกเซากรุง
 สองศึก
 หงสาพาย
 เสื่อซำ
 เสื่อบาง
 ๖
 แม่หมาย
 ๖
 กระทบปลายนา
 ๖
 ศึกกระทุมลาย

ถ้าพิจารณาผลงานทั้งหมดแล้วจะเห็นว่า ไม่เมือง เคนนิม เขียนเรื่องราวที่เป็น
 แนวชีวิตลูกทุ่ง เป็นส่วนมาก เช่น

แผลเกา
 แสนเสบ
 รอยไถ
 ศาลเพียงตา
 ชายสามโบสถ์
 ๖
 คาน้ำนม
 สิ้นในน้ำ
 ๖
 นางถ้ำ
 ๖
 สองศึก
 ๖
 กลางเพลิง
 ๖
 เสื่อทุ่ง
 ๖
 บึงขุนสร้าง
 ๖
 อายขุนทอง

เกวียนหัก
กนละถึน
หน้าไถ

ประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เช่น

ขุนศึก
ชาหลวงเดิม
ทหารเอกพระมัทศูร
บางระจัน
สาเกาฉม

ประเภทนวนิยายชีวิตลูกทะเล เช่น

โป๊ะค่อม
เรือเพลงเรือเร

แม้ว่าเราจะจำแนกนวนิยายของไม้เมืองเดิมออกเป็นประเภทต่างๆได้หลายประเภทแล้วก็ตาม แต่ตัวละครในเรื่องต่างๆนั้นคงไม่พ้นไปจากภาพชีวิตของชาวชนบท ตัวอย่างเช่นตัวละครในนวนิยายเรื่องขุนศึกซึ่งเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ไม้เมืองเดิมก็ได้กำหนดให้ตัวละครเอกในเรื่องคือ ~~X~~ เสมอ เป็นตัวแทนของชาวชนบทที่ต่อสู้อุปสรรคต่างๆ จนกระทั่งในที่สุดได้เป็นทหารเอกที่มีฝีมือยอดเยี่ยมในกองทัพหรืออยุธยาได้ ~~X~~

ไม้เมืองเดิมได้วางแผนเรื่องสำหรับนวนิยายของเขาเองเป็นหลายแนวด้วยกัน

ดังต่อไปนี้

แนวที่หนึ่ง ได้แนวเรื่องมาจากพงศาวดารชาติไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยนำเหตุการณ์ที่อ่านพบในพงศาวดาร เช่น เหตุการณ์ในช่วงสมัยรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระเอกาทศรถมาเป็นแนวเรื่องขุนศึก นำเหตุการณ์ในพงศาวดารชาติไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและเจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์มาแต่งเป็นเรื่อง ทหารเอกพระมัทศูร และเรื่องชาหลวงเดิม โดยผู้แต่งได้คงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ไว้เหมือนเดิม แต่

สร้างตัวละครเพิ่มขึ้นเพื่อให้มีบทบาท สร้างความขัดแย้งในโครงเรื่องให้ตัวละครโคตรคู่
กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ เช่น สร้างตัวละครชื่อเสมา หมูชั้น ให้แย่งรักหญิงคนเดียวกันคือ
เวโร ในเรื่องขุนศึก สร้างหลวงมหาฤกษ์ให้หลงรักหญิงชาววังในเรื่องข้าหลวงเดิม
เป็นต้น

แนวที่สอง ไล่แนวคิดมาจากคำพังเพยของไทย เช่น คำพูดที่พูดเปรียบเทียบชาย
หญิงที่คนทั่วไปไม่ควรรักษาสมาคมควยที่ว่า "หญิงสามนิ้ว ชายสามโบสถ์" นำมาสร้าง
เป็นนวนิยายเรื่องชายสามโบสถ์ขึ้น และปรากฏในคำนำของไม้เมืองเดิมในการพิมพ์เรื่อง
ชายสามโบสถ์ดังต่อไปนี้

ผู้ใหญ่นักกล่าวขานว่า 'ชายสามโบสถ์' เป็นผู้ที่ไกรยากจะคบหาหรือคบไม่ได้
เสียเลย ซึ่งก็เนื่องจากในสมัยที่กล่าวกันนั้น เมื่อผู้ใดได้เข้าวัดบวชเรียน
เพราะสำนักศึกษาคงมีอยู่ตามวัดนั้นเองจึงเป็นอุทธาสาคเฉลียว ฐรรณะสูงกว่า
ชาวบ้านสามัญ แต่หากการบวชบอยลึกลับยอมยอมทำให้ผู้อื่นเดือดไปว่าเป็นคน
เหลวไหล สิ้นหนทางสันติที่จะเป็นฆราวาสก็จำต้องฉันทนาเข้าวัดเพื่อล้างตัว
หรือจ้องโอกาสและช่องทางที่จะบายหน้าสู่เพศฆราวาสอีก และเป็นคำคู่กันไป
กับ 'หญิงสามนิ้ว' ก็น่าจะมีความหมายเป็นทานองเดียวกันว่า หญิงซึ่งมี
เหยาเรือนลูกนิ้วไปแล้วและมีอีก แลเล็กร่างกันไปอีกก็ยอมจะมีผู้เล็งเห็นว่า
หากหญิงใดไหนเลยจะเกิดการ เล็กร่างและโคเสียกันบอยอย่างหนึ่ง อีกอย่าง
หนึ่งการมีสามีมากก็ยอมจะรู้และชำนาญในเล่ห์นิ้ว เล่ห์เมี่ยมมากขึ้นพร้อมมารยา
สาโดยตามส่วน

กระนั้นก็ดี การให้ความเป็นกลางและเห็นอกผู้ที่ถูกอยู่ในภาวะนี้บ้างทั้ง
หญิงและชาย ที่กล่าวเช่นนี้ข้าพเจ้าไม่มุ่งหมายว่าจะเขาข้างฝ่ายใดหรือสบ
ล้างคดีเก่าของท่านผู้ใหญ่เสีย แต่เมื่อนึกถึงมนุษย์ทั้งหลายทุกคนแล้ว ไกรก็
ยอมอยากจะได้แสงหาสุขสบายอยู่ด้วยกันถวนทุกคน หากแต่มันไม่อาจเป็นไปได้
เหมือนเขาแล้วจะทำอย่างไร นอกจากกิดหอคออาศัยว่าเมื่อวาสนาตัวเองไม่ดี
ก็จำเป็นต้องปล่อยให้ไปไปตามวาสนานั้น ...¹

¹ กำน พิงษ์ ๗ อุษรยา ชายสามโบสถ์ โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้าคำนำ

นอกจากแนวเรื่องดั้งเดิมที่กล่าวมาแล้ว ยังมีแนวเรื่องอื่นที่ไม่เมืองเดิมสร้าง ขึ้นจากวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่นการนำเอาเพลงกล่อมเด็กทางภาคกลางมาสร้างเป็นแนว เรื่องในเรื่อง รอยไถ จากเนื้อหาของเพลงกล่อมเด็กที่ว่า

วัดเอ๋ยวัดโบสถ์	มีต้นข้าวโพดสาละ
ลูกเขยมันคกยาก	แม่ยายก็พรวดลูกสาวหนี
โอ้ท้าวโพดสาละ	ปานฉะนี้จะโรยรา

มีข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งในการเขียนนวนิยายของไม่เมืองเดิม คือการเขียน เรื่องให้มีสถานการณ์ร่วมกันในหลายๆเรื่อง ตัวอย่างสถานการณ์ร่วมที่ไมเมืองเดิมสร้าง ขึ้นมีดังต่อไปนี้

1. ให้มีการล่านางเอก นางเอกจะถูกฝ่ายบิดากักขังและล่านโซไว้ เนื่อง จากไปรักกับพระเอกซึ่งเป็นหนุ่มลูกทุ่งและมีฐานะต่ำกว่า พระเอกพยายามเข้าไปหา และพยายามแก้ไขเอานางเอกออกมาจากที่กักขัง หรือไม่ก็ช่วยเหลือนางเอกอย่างใด อย่างหนึ่ง เช่นในเรื่อง ชุนศึก แม่หญิงเรไรต้องถูกบิดาล่านโซไว้ในห้องเนื่องจากไป รักกับเสมาซึ่งมีฐานะต่ำกว่าและมีอาชีพเพียงตีดาบขายเลี้ยงชีพ แล้วเสมาพยายามเข้าไปหา เพื่อช่วยเหลือ ในเรื่อง แมดเก๋า ชั่วญอแอบเข้าไปหาเรียม นางเอกซึ่งถูกบิดาล่าน โซกักขังไว้ในห้อง ในเรื่องอื่นๆก็ยังมีสถานการณ์เช่นเดียวกันนี้อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องศาลเพียงตา ชายสามโบสถ์ ฯลฯ เป็นต้น

2. การให้พระเอกเป็นผู้ทำลายพิธีหมั้นหรือพิธีแต่งงานของอีกฝ่ายหนึ่ง ในกรณี ที่ฝ่ายตรงกันข้ามแย่งชิงหญิงคนรักของตนไป เช่น เสมาทำลายพิธีหมั้นระหว่างเรไรกับ หมูขันคูรีในเรื่องชุนศึก ค่ายการแอบเผาเรือนทาสีในบ้านของฝ่ายหญิง เพื่อให้เสีย พิธีมงคลและเลิกกันไป ในเรื่องชายสามโบสถ์ให้เจ้าฉงทำลายพิธีแต่งงานระหว่าง เจ้าเพียรกับนางโรย ค่ายการแอบจุดไฟเผาเรือนหอของเจ้าเพียรเสีย ทำให้พิธีแต่งงาน ต้องยัดเยียดออกไปอีก

3. นวนิยายของไม่เมืองเดิมเกือบทุกเรื่องจะมีการชิงรักหักสวาทกันของหนุ่ม

ลูกทุ่งซึ่งปองรักลูกสาวกำนัน หรือลูกสาวของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น โดยมีคู่แข่งที่มีฐานะดีกว่า จนบางครั้งทำให้ตัวเอกซึ่งเป็นกนต์ต้องกลายเป็นเลือกร้ายไปเพราะความแค้น เช่น เรื่องชายสามโบสถ์ เลือกลง สองศึก ศาลเพียงตา ฯลฯ เป็นต้น และพระเอกมักจะครองระหกระเหินเรวอนไปในที่ต่างๆซึ่งเหมือนกับสภาพชีวิตจริงของผู้แต่งนั่นเอง

การนำความรู้จากเรื่องต่างๆมาเขียนเป็นนวนิยาย

ไม่เมืองเดิมมีประสบการณ์มากเนื่องมาจากการที่ได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆทั้งที่โคกสาวมาแล้ว จึงนำเอาความรู้ต่างๆจากการที่ได้พบได้เห็นมาและเขียนเป็นนวนิยายขึ้น ความรู้ต่างๆที่ไม่เมืองเดิมนำเอามาประกอบในการเขียนนวนิยายมีดังต่อไปนี้คือ

1. ได้รับความรู้มาจากตำนานท้องถิ่น ในช่วงเวลาที่ไม่เมืองเดิมได้ขึ้นไปอยู่ที่เชียงใหม่ ได้สำรวจท้องที่ตามหัวเมืองต่างๆทางภาคเหนือ จึงได้รู้เรื่องราวที่เป็นตำนานของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ได้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองสร้อย ซึ่งเป็นเมืองของพวกเขาจะว่าสร้างขึ้น เมืองสร้อยนี้อยู่ในเขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำปิง มีเกาะแก่งกลางลำน้ำซึ่งยังปรากฏชื่ออยู่ว่า แก่งสร้อย และไม่เมืองเดิมได้นำเอามาแต่งเรื่อง นางห้ามขึ้น ไม่เมืองเดิมได้เขียนไว้ในคำนำเรื่องนางห้ามดังต่อไปนี้

เพื่อให้ใกล้ชิดกับนวนิยาย นางห้าม ข้าพเจ้าขอยกคำขลบทแห่งหนึ่งซึ่งอยู่บนฝั่งขวาแม่น้ำปิง เป็นที่เกิดของนวนิยาย ตลอดจนชีวิตตัวละครในเรื่องนี้คือ จากต้นน้ำแม่ปิง ล่องลงมาสบแม่วัง ซึ่งจะออกไปแควก่าแพงแม่น้ำน้อย และมีแก่งหินที่เรือผานเรียกว่า ล่องแก่งนั้นมีราว 40 ค่ายลเกือบครึ่งหนทาง และจำนวนของแก่งหินนี้ หากหินขนาดใหญ่โตเป็นที่สองของแก่งน้ำทั้งหมดในลำน้ำแม่ปิง ชื่อแก่งสร้อย เป็นเขาโศกและผาสูงชะง่อนลงมาลงน้ำ จึงบนฝั่งขวานี้เอง ข้าพเจ้าขอให้เป็นที่เกิดนวนิยาย นางห้าม เพราะมีก่ากล่าวไว้ว่า

เมื่อนานมาแล้ว ทุ่งวาวและเนินดินขั้วซ้อนกันหลายลูก ป่าเขาและถ้ำบนฝั่งแม่ปิงนี้เคยเป็นเมืองแลร้างไป ชื่อเมืองสร้อย ชาวเมืองเวลานั้นมาแต่ป่า

เขา เป็นคนละว่าและพวกกงปะปนกัน ศาสนานับถือทั้งชนบระเพณีสืบสน
แม่พุทธศาสนาที่เกยนับถือก็เสื่อมกลายหายไป บนยอดเนินพ้อมเมืองไค้เกอท์
คนซุกสระไว้ใหญ่โตมโหฬารสระหนึ่งอยู่หน้าเมืองนี้ และอยู่กันสืบต่อมาอีกจน
พวกชาวเมืองต่างแยกย้ายอพยพกันไปอยู่ที่อื่น กระจุกกระจายตามป่าเขาและ
แควนต่างๆ

ขอให้ท่านผู้อ่านนี้กวานวนิยาย นางห้าม ซึ่งจะอ่านต่อไปนี้เป็นเวลา
20ปีพอดี้หลังจากเมืองสร้อยมีท้าว เมืองต้องอพยพตั้งถิ่นฐานไปเพราะไทยซึ่งอยู่
แควนน้ำใต้ทางเมืองตากและกำแพงเพชรคุมกันเข้ายึดเมืองสร้อยขับไล่ชาวละว
ท้าวคงไปหมด ที่เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยโดยสมัครใจอยู่จนเป็นผู้เฒ่าและหญิง
ซึ่งกลายเป็นไทยแล้ว ทางเพศพันธุ์ผสมและปะปนกับหมู่ไทย แต่ชาวเมือง
สร้อยทั้งหมดก็ถูกประเพณีเดิมครอบค้อมให้เลื่อมใสฝังใจ ส่วนอาณาเขตรอบๆ
ซึ่งติดต่อกับเมืองสร้อยนี้ โดยมากเป็นชาวไทยต่างแดน เช่นสุวรรณโกล
ศรีสัตนาคนหุต และเทพนคร พวกนี้อพยพเข้าตั้งประจักษ์ท่ามาหากิน¹

2. นำความรู้จากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาสร้างนวนิยายขึ้นหลายเรื่องเช่น
เรื่องศาลเพียงตา โดยได้แสดงให้เห็นชีวิตของโจรสลัดก่อน ต้องตั้งศาลเพียงตา ปลุก
เสก ปลอบขวัญสร้างกำลังใจแก่สมุนโจรกอนที่น่าพรรคพวกโจรเข้าปล้น ไม้เมืองเดิม
คงนำเอาเรื่องนี้มาจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนนายจันศรนายโจรชาวโป่งแกง นำ
พรรคพวกมาปล้นบ้านขุนศรีวิชัยพ้อของขุนช้าง ซึ่งก็ได้มีการตั้งศาลเพียงตาขึ้น มีข้อความ
ปรากฏในเสภาว่า

ครั้นมาถึงชายไพร่ใกล้สุพรรณ
ปลงข้างรวมกันอยู่ในป่า
นายจันศรปลุกศาลขึ้นเพียงตา
เอาฉาวลาวคาคาคเพดาน
ต่างกนเอาประเจียดแสงคด

¹ กาน พิงบุ ๗ อยุธยา นางห้าม โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้ากานำ

หอกกาบของคณสีนมนศาล
 เหล้าขาวบัตร์พลีพิการ
 กาวหวานรูปเทียนสว่างตา
 หังกระแจจะจุดเงินทนน้ำมันหอม
 พวกชะโมยหอมลอมอยพรอมหนา
 นายจันทร์ตั้งนโมขึ้นวันทา
 ชุมนม เทวกาตั้งแปกทิศ
 พระอิศวรพระนารายณ์และพระพรหม
 โลกมโอบก็ฤาษีอิทธิ
 ภูษาอาจารย์ชานาญฤทธิ
 พระจันทร์พระอาทิตย์เรืองฤทธิ
 อีกรั้ววิรุฬหควิรูปักษ์
 กุเวรย์กษัตริย์ธรรตัสทั้งสี่
 เทวคาเดินทางนางธรรณี
 ท้าวกรุงพาลีขอทำการ
 โอมทรงมหาทรงทุกแหล่งหลา
 ปลุกขนายเขี้ยวงาที่บนศาล
 เมรมืดหมอกกุดมกุดมดินคาน
 โอมอ่านอาพัคซึ่งสุรา
 เสกแล้วให้กินกนละที่
 ใจวับนั่นเนื้อหนังหนา
 ฤทธิเหล่าแสนขยับจับสายตา
 ตางตกแดงกายาไว้ครบตัว
 เลื้อนอาวรุประจำคน
 ฝ่าประเจี้ยดมงกิลเอาก เกหัว
 ล้วนหนักรั้งจังกาคูณากลิ้ว

จันทร์ไม่ตัวนำหน้ามา

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ในเรื่องขุนศึกซึ่งเป็นเรื่องเอกของไม้เมืองเดิมนั้นก็คงได้รับอิทธิพลจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเช่นเดียวกัน เพราะไม้เมืองเดิมตั้งชื่อเรื่องว่าขุนศึกก็คล้ายกันกับชื่อเรื่องในเสภาคือขุนช้างขุนแผน ตัวละครเอกของไม้เมืองเดิมชื่อขุนศึก ในวรรณคดีตัวละครเอกคือขุนแผน และการศึกษาของตัวละครเอกจากทั้งสองเรื่องดังกล่าวก็ได้ศึกษาวิชาการต่อสู้รวมทั้งคาถาอาคมมาจากสำนักสงฆ์เช่นเดียวกัน ขุนแผนเริ่มเรียนขั้นต้นเมื่อครั้งยังบวชเป็นเณรอยู่ที่วัดส้มใหญ่ต่อนั้นก็ไปศึกษาต่อที่วัดป่าเลไลยก์จังหวัดสุพรรณบุรี ดังความในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนว่า

กรานั้นจึงโหมเณรแก้ว
 บวชแล้วรำเรียนควยเพียรหมั้น
 ปัญญาไววองกลองแกลวครัน
 เรียนสิ่งใดไค้นนั้นไม่ขาดที่
 จนอาจารย์ชยาคณลาคเณลียว
 เณรเณรออกเณลียวอยู่ที่นี้
 จะเปรียบเณรแก้วไค้นนั้นไม่มี
 บวชยังไม่ถึงปีก็เจเนใจ
 หนังสือสิ้นกระแสนั้งแปลอรรถ
 จนสมภารเจ้าวัดไม่บอกไค้
 ลูบหลังลูบหน้าแล้ววาไป
 สิ้นไส้กลแฉวเณรแก้วอา
 ยิ่งแต่สมุกตำรับใหญ่
 ฟืนแต่หัวใจพระคาถา
 กุจฉ์แจงของสมแต่หนุ่มมา
 หวงไว้จนตราไม่ให้ไคร

ความรู้นอกนี้ไม่มีแล้ว
 กูรักเธรแก้วจะยกให้
 อยู่คงปล้นสะคมมีถมไป
 เลี้ยงโหงพรายใช้ไ้ทุกตา

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ส่วนขุนศึกเสมาของไม้เมืองเดิมนั้นได้เรียนวิชาการสู้รบตำรับพิชัยสงครามตลอดจนคาถาอาคมมาจากสำนักพระอาจารย์วัคพุกไชยสวรรค์ อาจารย์ประจำกายของขุนแผนคือคาบฟ้าพื้นแต่อาวุธของเสมานั้นคือคาบสองมือซึ่งผู้แต่งกำหนดให้เสมาเป็นช่างตีคาบที่ชำนาญและอาจารย์วัคพุกไชยสวรรค์ประจักษ์ตามหลังไว้ แสดงให้เห็นว่าไม้เมืองเดิมได้ศึกษาศาสตร์ตีคาบมาเป็นอย่างดี ในเรื่องขุนศึกไม้เมืองเดิมได้แสดงให้เห็นว่ามีความรู้เชี่ยวชาญในลักษณะของคาบต่างๆ และนอกจากนั้นก็ยังมีอ้างอิงถึงเรื่องขุนช้างขุนแผนด้วย ดังความต่อไปนี้

...ไม่เอาหัวลูกไก่แบบพ่อแผนสมเด็จพระพันวษาหรือ ช่างเหล็กหันตามพลาง
 ชี้แจง คาบหัวลูกไก่หัวมันงุ่ม ไ้แรงเทื่อเถอะนะ หรือยังเง
 บ๊ะ ออโถมมารู้ก็เสียวว่าเราทหารเคยไปศึก ผู้จ้างเกาศีระมะไม่พึงใจ
 แลวกีบอกว่า

จักแบบขุนแผนฟ้าพื้นหรือแบบไหนก็ช่างเถอะ แต่ว่าเรานี้มาจ้างก็ขอให้ทำ
 อย่างใจดีกว่า เราเล่นคาบมามิไ้วันสองวันเมื่อไหร่เล่า อันคนตีคาบกับ
 คนไ้ตีนั้นไม่เหมือนกันหรอก คาบหัวลูกไก่นั้นยิ่งกว้างก็ยิ่งหนัก ...¹

นอกจากการนำความรู้ เรื่องการตีคาบมาใช้ในการแตงนวนิยายแล้ว ไม้เมืองเดิมยังให้ความรู้เกี่ยวกับตำรับพิชัยสงครามโดยอ้างอิงเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนอีกด้วย เช่น

...ตำรับเคิมอันตกแตงสำแดงไว้แต่เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระพันวษา ซึ่งมีพ่อแผน

¹ เหน ฟังบุญ ณ อุทยาน ขุนศึก เล่ม 3 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

ขุนพลเป็นยอดทหาร แต่กลัวลาเข้ามาแล้ว ทั้งเป็นยามไทยสงบศึกจะมี
 บังเกิดบ้างก็แต่เล็กน้อย เช่น เชียงทองศึกแรกซึ่งพอพลายแก้วยกทัพกรีธา
 ขึ้นตีได้ชัยชนะกลับมีชอบอยู่ในกรมอาสาทั้งหก ถ้อยศเป็นขุนแผนสะท้านดิน¹

หรืออีกตอนหนึ่งก็กล่าวว่

... จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ชำระพระตำหนักพิชัยสงครามทั้งใหม่เก่า
 แดกรั้งแผ่นดินพระพันวษาเจ้า อันมีท่านพระยาภาณุจนบุรีขุนศึกพอแผน เป็น
 ยอดทหารคู่พระทัยกรั้งกระโน้น ก็มาดัดแปลงแก้ไขให้สมควรยกยุทธเหมาะ
 สมัยทุกประการ สมเป็นกองทัพใหม่ที่เข้มแข็ง ...²

นอกจากได้นำเอาความรู้จากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาเป็นข้อมูลในการแต่ง
 นวนิยายแล้ว ไม่เมืองเดิมยังแสดงให้เห็นว่าได้นำความรู้มาจากวรรณคดีไทยเรื่องอื่นๆ
 อีกเช่น อ้างถึงบางตอนของลิลิตพระลอในเรื่องขุนศึก ดังความต่อไปนี้

... พางเอ้อมมือลงวิกน้ำขึ้นล้างหน้า ทั้งวิกค้มกินเสียเกือบอิม และก็นำ
 ประหลาดที่เกิดหนาวหัวใจดังว่าเป็นน้ำพิพม์นมนต์ไค้แห้งแจงดวยโองการครุ
 จะออกศึก พลังทอดใจรำลึกว่า เออ นี่หรือหนอเป็นแม่น้ำหนึ่งเกี่ยวแก
 กาทลง แม่น้ำขุนลอันอยู่เหนือโน้น และท่านทรงเสียดน้ำไปหาแม่ชู้รัก
 เพื่อนแพงเพราะแรงมนต์แรงผี แต่หากกูจะเสียดอีกครั้งหนึ่งบ้าง ไกรจะ
 รุว่าชู้เกานั้นจักสูญหรือเหละน้ำใจแม่จักคักไค้ทิ้งไปเจียวหรือ ...³

จะเห็นว่าไม่เมืองเดิมนำเอาความรู้จากแหล่งต่างๆที่ตนเองได้ประสบมาจาก

¹ กำน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 6 โดยไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 368

² ค. หน้า 269

³ ค. หน้า 6

การที่ไคทองเที่ยวไปในสถานที่ท้องถิ่นต่างๆ และจากการค้นคว้าอ่านหนังสือจำนวนมาก ทำให้นวนิยายของไม้มือเมืองเดิมเป็นที่น่าสนใจ เพราะนวนิยายของไม้มือเมืองเดิมชี้ให้เห็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เป็นสามัญชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยที่อยู่ตามท้องถิ่นชนบทซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่และกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ จากการที่ผู้ประพันธ์ได้ไปสัมผัสกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาด้วยตนเองนี้ แล้วมาเขียนถ่ายทอดไปยังผู้อ่านอีกคนหนึ่งนั้น ทำให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของนวนิยาย ที่ไม้มือเมืองเดิมแต่งขึ้น เพราะตัวละครของไม้มือเมืองเดิมมีชีวิตชีวาและเป็นเสมือนภาพสะท้อนของชาวบ้านออกมาให้เห็นเป็นอย่างดีที่สุด.

วิเคราะห์ทฤษฎีการเขียนเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิม

นวนิยายเป็นวรรณกรรมประเภทเรื่งรมย์หรือเป็นบันเทิงคดีชนิดหนึ่งที่ผู้แต่งมักสร้างขึ้นมาจากประสบการณ์ และอาจรวมถึงจินตนาการที่กว้างไกลของตนเองเข้าไปด้วย เหมือนกับคำกล่าวของ ญูเหฺลือ เทพยสุวรรณ ที่ว่า "นวนิยายเป็นบันทึกทางอารมณ์อันประณีตของมนุษย์"¹ และนวนิยายก็มีผลสะท้อนมายังผู้อ่านได้เป็นประการใหญ่ๆคือ ด้านความเพิ่ลิดเพิ่ลนอารมณ์ และผลทางด้านสติปัญญา รวมความแล้วนวนิยายจึงเป็นสื่ออารมณ์ระหว่างผู้เขียนและผู้อ่านเป็นสำคัญ การที่ผู้อ่านจะสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของนวนิยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้นั้น จะต้องใช้ทักษะที่กว้างไกล มองงานเขียนนั้นๆหลายด้าน จึงจะรู้ว่าผู้แต่งมีเจตนาสื่อสารอะไรมายังผู้อ่านบ้าง

ปัจจุบันนี้การศึกษางานเขียนหรือนวนิยายด้วยการวิเคราะห์วิจารณ์ และวินิจฉัยคุณค่าจึงแพร่หลายมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นหนทางที่ช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าถึงนวนิยายเรื่องนั้นได้อย่างรวดเร็ว ในปัจจุบันนี้มีผู้รู้หลายท่านพยายามสร้างหลักเกณฑ์ต่างๆเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยาย ทั้งนี้เพราะต้องการที่จะจัดความอยุติธรรมต่างๆให้หมดไปหรืออย่างน้อยก็ลดอคติลงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การใช้ความสามารถในการวิเคราะห์วิจารณ์และพยายามเข้าใจนวนิยายตามความรู้สึกนึกคิดหรือตามทัศนะของตนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วถ่ายทอดเชิงวิพากษ์ออกมาให้ผู้อื่นได้รับรู้ควยอย่างมีเหตุผลและมีหลักเกณฑ์ ย่อมเป็นการชักข้อขัดแย้งระหว่างนักประพันธ์ นักวิจารณ์ และนักอ่านให้หมดไป อันเป็นการส่งเสริมและช่วยปรับปรุงวรรณกรรมไทยให้มีความดียิ่งขึ้น

หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายโดยทั่วไป

การวิจารณ์วรรณกรรมนั้นเป็นการช่วยชี้แนะให้ผู้อ่านบทวิจารณ์ได้มองเห็นคุณค่า

¹ ญูเหฺลือ เทพยสุวรรณ "หัวใจของวรรณคดีไทย" วรรณไวทยาการวรรณคดี

ความงาม ความสำคัญ ลักษณะที่โดดเด่น และขอบบพรองของงานประพันธ์นั้นๆ ซึ่งทำให้ผู้อ่านมีแนวความคิดที่กว้างขวางยิ่งขึ้น และช่วยส่งเสริมให้ผู้อ่านเป็นคนช่างคิดช่างสังเกตอีกด้วย ในปัจจุบันมีการวิจารณ์วรรณกรรมกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจารณ์วรรณกรรมปัจจุบัน เช่นวรรณกรรมประเภทบันเทิงคดีซึ่งได้แก่นวนิยายและเรื่องสั้นทั้งของไทยเราเองและเรื่องที่แปลมาจากต่างประเทศ ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ให้ทรรศนะมาถึงความหมายของการวิจารณ์วรรณกรรม พร้อมทั้งให้กฎเกณฑ์ในการวิจารณ์ไว้อย่างกว้างๆกันไปเช่น

กฤษดาบ มัลลิกะมาส ได้อธิบายว่า "การวิจารณ์วรรณคดีคือการให้ทรรศนะภายในแง่ต่างๆเกี่ยวกับลักษณะต่างๆของวรรณคดีที่นำมาวิจารณ์ พร้อมทั้งประเมินค่าของวรรณกรรมนั้น โดยใช้เกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างไม่มีอคติ"¹

สิทธา พิณีภูวคด กล่าวว่า "การวิจารณ์วรรณคดีคือการตัดสินคุณภาพของข้อเขียนว่าอะไรคือส่วนดีและอะไรคือส่วนเสีย วิธีวิจารณ์วรรณคดีจะต้องอาศัยความซาบซึ้ง (appreciation) เป็นเบื้องต้น และความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีวรรณกรรมในเบื้องต้น"²

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้อธิบายถึงการวิจารณ์วรรณกรรมว่า "การวิจารณ์คือการพิจารณาลักษณะของบทประพันธ์ แยกแยะส่วนประกอบที่สำคัญ และหยิบยกออกมาแสดงให้เห็นว่าเพราะ งดงามเพียงใด วิเคราะห์ความหมายของบทประพันธ์นั้นๆ"³

จากความคิดเห็นของท่านผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆที่ได้ให้ทรรศนะมาถึงเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมนั้น จะเห็นว่าความคิดเห็นของท่านต่างๆเหล่านั้นมีลักษณะร่วมกันอยู่ กล่าวคือเป็นการอธิบายลักษณะของวรรณกรรมที่ศึกษาอยู่นั้นเอง พิศนาคะ พงศพิชญ์ ได้สรุปความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่อธิบายถึงการวิจารณ์วรรณกรรมไว้ว่า

¹ กฤษดาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 2

² สิทธา พิณีภูวคด ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย หน้า 420

³ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 217-218

การวิจารณ์วรรณคดีหรือการวิจารณ์วรรณกรรมนั้นก็คือ การวิเคราะห์ หรือ แยกแยะส่วนประกอบที่สำคัญต่างๆของบทประพันธ์นั้น แล้ววิจารณ์ส่วนที่ได้ วิเคราะห์แต่ละส่วน เพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงลักษณะ ศิลปะ และความสัมพันธ์ ขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งวินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์นั้นตามทัศนะ ของผู้วิจารณ์โดยใช้กฎเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งมาประกอบ¹

ขั้นตอนของการวิจารณ์วรรณกรรมโดยทั่วไปแบ่งออกเป็นสองตอนด้วยกันคือ

1. การอธิบายลักษณะของบทประพันธ์ (Interpretation)
2. การวินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์ (Valuation)

ในการวิจารณ์นวนิยายนั้น มิได้มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวลงไป เพราะเหตุว่า การวิจารณ์สิ่งใดก็ตามมักจะ เริ่มต้นด้วยอวัสัยของผู้ศึกษาวิจารณ์ในอันที่จะหาวิถีทางของ ตนเองเพื่อจะเข้าถึง (approach) นวนิยายหรือวรรณกรรมที่จะศึกษาได้อย่างไม่มีอคติ นั้นเองแต่อย่างไรก็ตามก็มีผู้ที่ได้ให้ข้อคิดเห็นพร้อมทั้งกำหนดแนวทางในการวิจารณ์ นวนิยายไว้อีกเช่น

เค.แอล. นิกเคอร์โบเกอร์ (K.L.Knickerbocker) และเฮช.วิลลาร์ด เรนิงเกอร์ (H.Willard Reninger) ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์นวนิยาย ไว้ว่า

ในการวิจารณ์นวนิยายนั้น ผู้วิจารณ์จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ โครงสร้างของนวนิยายเสียก่อน เพื่อนำมาเป็นแนวในการวิจารณ์ ทั้งนี้ เพื่อมิให้อคติอันเนื่องมาจากความประทับใจครั้งแรกของผู้วิจารณ์ซึ่งเป็นผล มาจากประสบการณ์ดั้งเดิม มามีอิทธิพลเกินไปต่อการวิจารณ์หรือตัดสินคุณค่า ของนวนิยายเรื่องนั้น อนึ่งเมื่อจะเริ่มวิเคราะห์นวนิยายเรื่องใด ผู้วิจารณ์ ควรจะตั้งคำถามถามตนเองก่อนว่า มีเหตุการณ์อะไร เกิดขึ้นกับใคร เพราะเหตุใด เพราะคำถามนี้จะทำให้ผู้วิจารณ์พิจารณาถึง โครงเรื่อง

ตัวละคร และแก่นของเรื่องซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของนวนิยาย¹

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์การวิจารณ์ไว้ว่า

การวิจารณ์นวนิยายนั้น ผู้วิจารณ์ควรมีคหกรรมชาติของนวนิยายเป็นหลัก และอาจพิจารณาหลักเกณฑ์ของประเทศทางตะวันตกบางประการมาใช้เป็นหลักได้บ้างตามที่เหมาะสม ส่วนขั้นตอนในการวิจารณ์นั้นควรมีสี่ขั้นตอนคือ

- ขั้นที่ 1 วิเคราะห์ทุกส่วนทุกด้านของนวนิยาย
- ขั้นที่ 2 ตีความหมายว่าผู้เขียนส่งสารอะไรมาให้ผู้อ่าน
- ขั้นที่ 3 วิเคราะห์หลักวิธีที่ผู้แต่งใช้²

และนอกจากนั้น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ยังได้เสนอแนะแนวทางในการวิจารณ์นวนิยายว่า อาจวิจารณ์ตามหัวข้อต่อไปนี้

1. โครงเรื่อง
2. เนื้อเรื่อง
3. แนวคิด
4. ตัวละคร
5. ฉาก
6. ทศนะหรือปรัชญาของผู้ประพันธ์
7. ส่วนวนภาษา
8. คุณค่าของนวนิยาย³

เจือ สตะเวทิน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการวิจารณ์นวนิยายว่า การวิจารณ์นวนิยายส่วนใหญ่ก็ใช้หลักการวิจารณ์ต่างๆไปโดยมีแนวทางในการวิจารณ์ตามหัวข้อต่อไปนี้

¹ K. L. Knickerbocker and H. Willard Reninger Interpreting Literature p. 15 - 25

² ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์สารวรรณคดีไทย หน้า 112-118

³ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ แนะแนวทางศึกษาวรรณคดี หน้า 25-32

1. ความคิดของเรื่อง
2. โครงเรื่อง
3. ตัวละคร
4. ฉาก
5. บทสนทนา
6. ท่วงทำนองการเขียนของผู้แต่ง
7. ผลต่อสังคมหรือผู้อ่าน¹

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้เสนอแนวทางและกฎเกณฑ์การพิจารณาวิภาษโดยแยกศึกษาเป็นส่วนต่างๆดังนี้

1. โครงเรื่องและเหตุการณ์ในเรื่อง (Plot and Events)
2. สารัตถะหรือแก่นของเรื่อง (Theme)
3. ฉาก เวลา และสถานที่ (Setting)
4. ตัวละครและบทสนทนา (Characters and Dialogues)
5. เทคนิคหรือกลวิธีในการแต่ง (Technique)
6. สไตล์ (Style) การแต่ง
7. ท่วงเสียงของผู้แต่ง (Tone)
8. แนวคิดหรือปรัชญาในการแต่ง (Philosophy)²

หลักเกณฑ์การวิเคราะห์วิจารณ์สำหรับการวิจัยครั้งนี้

จากหลักเกณฑ์การวิเคราะห์ที่นวนิยายของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ที่ได้เสนอแนะ

¹เจื้อ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 134

²กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 78

ไว้นั้น แม้จะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่ามึหลายประการที่เป็นแกนร่วมเดียวกัน เช่นการพิจารณาโครงเรื่อง (Plot) แกนของเรื่อง (Theme) การสร้างตัวละคร (Character) การสร้างฉาก (Setting) ส่วนวณภาษาหรือบทสนทนา (Dialogue) ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของนวนิยายทั้งสิ้น

การใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อวิจารณ์นวนิยายนั้น เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งถูกกำหนดไว้เป็นการตายตัว หากแต่ผู้วิจารณ์ควรเลือกวิจารณ์ตามความเหมาะสมกับลักษณะของงานที่ต้องการศึกษาเท่านั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้แนวการวิจารณ์นวนิยายของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านตามที่ได้เสนอแนะไว้แล้วเพื่อความเหมาะสมกับเนื้อหา ซึ่งเป็นการวิจารณ์ตามนัยแห่งการวิจารณ์บันเทิงคดีโดยทั่วไป

ในการวิเคราะห์หลักวิธีการสร้างนวนิยาย เรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมครั้งนี้ จะได้อวิเคราะห์และวิจารณ์ตามองค์ประกอบต่างๆ ไปของนวนิยายเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่อง
2. แกนของเรื่อง
3. การดำเนินเรื่อง
4. การสร้างตัวละคร
5. ฉาก
6. บทสนทนา

วิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญของนวนิยายเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิม

โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่อง คือเหตุการณ์ทั้งหลายที่ทำให้เรื่องดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง หรือโครงเรื่องหมายถึงเค้าโครงของพฤติกรรมในนวนิยาย ซึ่งผู้ประพันธ์กำหนดขึ้น และพฤติกรรมในนั้นหมายถึงเหตุการณ์ชุดหนึ่งหรือความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลา

เวลาในเรื่องซึ่งมีความผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความสำคัญต่อเรื่อง เหตุการณ์ เหล่านี้ดำเนินติดต่อกันตามลำดับตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบ

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้อธิบายถึงโครงเรื่องว่า

โครงเรื่องคือส่วนของเนื้อเรื่องที่มีปัญหาหรือข้อขัดแย้ง (Conflict) อาจเป็นตอนที่เนื้อเรื่องมีปัญหาหรือข้อขัดแย้งด้านเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตัวละคร คือความขัดแย้งในจิตใจของตัวละครเอง ส่วนเหตุการณ์ในเรื่อง (Events) คือเรื่องต่างๆที่เกิดขึ้น ผู้แต่งนำมาแต่งให้รายละเอียด เหตุการณ์ในเรื่อง โดยเฉพาะนั้นจะไม่มีข้อปัญหาหรือความขัดแย้งใดๆในเหตุการณ์นั้น¹

แรงราม บุณทรภิก กล่าวว่

โครงเรื่องคือปัญหาหรืออุปสรรค (Problem or Obstacle) เมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคขึ้น ตัวละครพยายามหาทางแก้ปัญหาหรือฟันฝ่าอุปสรรคนั้น การหาวิธีแก้ปัญหาและฟันฝ่าอุปสรรค จะเป็นการดำเนินเรื่องสู่การคลายปม และจุดจบของเรื่อง²

จากความเห็นของท่านต่างๆดังกล่าวแล้วพอจะประมวลความหมายของโครงเรื่องได้ว่า โครงเรื่องหมายถึงเค้าโครงของพฤติกรรมในนวนิยาย ที่ผู้แต่งสร้างขึ้นโดยให้เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไปอย่างมีปัญหาหรืออุปสรรคข้อขัดแย้ง และตัวละครในเรื่องพยายามฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆเหล่านั้นอย่างเต็มที่ สุพรรณิ วราทร ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า "โครงเรื่องที่ดีต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญสองประการคือ พฤติกรรมและความขัดแย้งที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่การคืนชนต่อสู้และอุปสรรค"³ การแก้ปัญหาหรือ

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 78

² แรงราม บุณทรภิก เอกสารประกอบการเรียนนิชาวรรณคดีอังกฤษ 2 นวนิยายและเรื่องสั้น หน้า 8

³ สุพรรณิ วราทร ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย หน้า 107

ภาวะข้อขัดแย้งของตัวละครในเรื่องนั้นทำให้โครงเรื่องนวนิยายแต่ละเรื่องมีลักษณะแตกต่างกัน คู่ย ชุมสาย ณ อยุธยา ไค้กล่าวไว้ในหนังสือ วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา ว่า

ถ้าตัวละครแก่เอาตัวเองให้หลุดพ้นออกมาจากอุปสรรคหรือภาวะขัดแย้งไม่ได้ ต้องคงอยู่สภาพนั้นตลอดไป หรือตัวเองต้องสิ้นชีวิตสาปสูญไป นวนิยายนั้นก็ไค้ชื่อ่านวนิยายโศกสยของชวัญ ถ้าตัวละครแก่เอาตัวเองให้หลุดพ้นจากภาวะขัดแย้งไค้และหลุดพ้นออกมาอย่างสิ้นบานหรรรหานวนิยายนั้นก็ไค้ชื่อ่านวนิยายรมณีย์ ถ้าการที่คนหลุดพ้นเข้าไปในภาวะขัดแย้งไค้อย่างน่าขันและแก่ตัวเองให้หลุดพ้นออกมาจากภาวะขัดแย้งไค้อย่างน่าขันและสนุกสนาน นวนิยายนั้นก็ไค้ชื่อ่านวนิยายสารพัด¹

ความขัดแย้งในโครงเรื่องของนวนิยายแต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตนของนักเขียน เพราะแสดงถึง ภูมิรู้ ของผู้แต่งควช หากนวนิยายเรื่องนั้นผู้แต่งคิดวางโครงเรื่องกำหนดภาวะความขัดแย้งขึ้นเอง แต่ก็มีนักเขียนจำนวนไม่น้อยที่วางโครงเรื่องตามแบบอย่างของผู้อื่นที่เกยท่าไว้แล้ว การสร้าง ความขัดแย้งในโครงเรื่องให้มีความสัมพันธ์กันเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก เพราะจะทำให้นวนิยายเรื่องนั้นมีความซับซ้อนและน่าสนใจ นิพนธ์ อินสิน ไค้ศึกษาความขัดแย้งในวรรณกรรมของสุนทรภู่และไค้อธิบายถึงการวางแผนสร้าง ความขัดแย้งในโครงเรื่องให้สัมพันธ์กันไว้ว่า

การวางแผนโครงเรื่อง (Plot) ถ้ามีการวางแผนที่ดี มีการกำหนดความขัดแย้ง (Conflict) และการคลี่คลายความขัดแย้งนั้นอย่างแจ่มแจ้ง จะมีผลให้การสร้างตัวละครมีความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ และในจำนวนส่วนประกอบทั้งหลายนั้น โครงเรื่องและความขัดแย้งมีความสัมพันธ์

กันอย่างยิ่ง เพราะความขัดแย้งก่อให้เกิดนาฏการ (Actor) และนาฏการหลายๆนาฏการที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันก็คือโครงเรื่อง หรือพูดง่าย ๆ ว่าความขัดแย้งเป็นเสมือนกระดูกสันหลังของโครงเรื่อง¹

โดยทั่วไปโครงเรื่องแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ

1. โครงเรื่องใหญ่ (Main plot) ซึ่งเป็นแก่นโครงของความขัดแย้งที่ผู้แต่งต้องการให้เรื่องดำเนินไป โดยมีการผูกปมเรื่องให้ซับซ้อน และคลี่คลายปมเหล่านั้นในตอนจบของเรื่อง

2. โครงเรื่องย่อย (Sub plot) หมายถึงเรื่องที่สอดแทรกอยู่ในโครงเรื่องใหญ่มีความสำคัญน้อยกว่า แต่เป็นส่วนที่เพิ่มความสนุกสนานให้แก่เนื้อเรื่อง

ลักษณะโครงเรื่องในนวนิยายมีหลายแบบด้วยกัน เจื้อ สตะเวทิน ได้กล่าวถึงลักษณะโครงเรื่องในนวนิยายว่ามีหลายแบบดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่องที่มีเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด ไม่มีเอกภาพ มีเพียงการสืบสาวราวเรื่องสืบเนื่องกันไป นับเป็นโครงเรื่องแบบหลวมๆ

2. โครงเรื่องที่เป็นแบบของเหตุการณ์ เหตุการณ์แต่ละครั้งก่อความกระทบกระเทือนให้เหตุการณ์อย่างอื่นอีก เหตุการณ์หนึ่งตามมา

3. โครงเรื่องผสม นวนิยายบางเรื่องใช้โครงเรื่องทั้งสองแบบผสมกัน²

นักเขียนส่วนมากจะนิยมใช้โครงเรื่องแบบที่สาม โดยพยายามผสมโครงเรื่องใหญ่ (Main plot) กับโครงเรื่องย่อย (Sub plot) ให้เข้ากันได้อย่างกลมกลืนและอย่างแนบเนียน

กุหลาบ มลลิกะมาสได้กล่าวถึงการวิเคราะห์โครงเรื่องว่า

¹นิพนธ์ อินสิน ความขัดแย้งในวรรณกรรมสามเรื่องของสุนทรภู่ หน้า 20

²เจื้อ สตะเวทิน วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 79-80

การวิเคราะห์โครงเรื่องอาจทำได้หลายวิธี เป็นการแยกอย่างละเอียด บางและอย่างกว้างๆบางที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นวิธีวิเคราะห์โครงเรื่องแบบหนึ่งซึ่งอาจทำได้ดังนี้

1. การอธิบายถึงสถานการณ์ในตอนเปิดเรื่อง (Exposition) ดังตัวอย่างในเรื่องลิลิตพระลอ สถานการณ์ในตอนเปิดเรื่องก็คือ การอธิบายบ้านเมืองและเรื่องเกี่ยวกับพระลอ พระเพื่อนพระแพง ชาวเลา ถึงสิริโฉมของพระลอ

2. ปัญหาเริ่มปรากฏ (Inciting Moments) การที่ พระเพื่อนพระแพงเริ่มสนใจพระลอ เป็นจุดเริ่มต้นว่า อริราชศัตรูจะรักกันได้หรือไม่

3. การขยายตัวคลี่คลายของปัญหานั้น (Development) ได้ แก่ตอนสองนางทำเสน่ห์ให้พระลอหลงไหล และการแก้ไขหลายครั้งจน พระลอต้องออกเดินทางจากบ้านเมืองไปถึงเมืองสรอง ไก่นาง เป็นการเพิ่มพูนปัญหาให้เข้มข้นยิ่งขึ้น (ควรสังเกตกว่า โครงเรื่องส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในส่วนนี้)

4. ปัญหาได้รับการแก้ไข และเป็นระยะที่เรื่องเปลี่ยนแปลงไปในทางใดทางหนึ่ง (Climax) ก็คือตอนที่จำยากกริว ให้ทหารล้อมยิง กบฏริบทั้งสามและพี่เลี้ยง

5. การคลี่คลายเข้าสู่จุดจบ ช่วงเงาของการแก้ปัญหานั้น (Denouement and Final suspense) การสิ้นชีวิตของตัวละคร ในเรื่องทั้งเจ็ดคน การทำศพ การสร้างสุรูป

6. จุดจบของปัญหา (Conclusion) ในเรื่องพระลอ เป็นเรื่อง จบร้าย ด้วยการตายของภรรยาทุกคน แต่ทำให้บุกกกลุณอยู่ข้างหลังนั้นกลับ มีไมตรีจิตต่อกัน ลบล้างความเป็นอริแก่กันในอดีต (จึงเป็นเสมือนการ ตายถวายบาปในเรื่องโร เมโอจูเลียต ของเชกสเปียร์ ก็เมื่อตายแล้ว ก็ทำให้บุกกกลุณข้างหลังสำนักในบาปบุญกมลโทษและกัณฑ์เป็นมิตรกัน กระทำ

ความดีต่อกัน)

วรรณคดีประเภทเรื่องเล่า อันใดแก่ นิทาน นวนิยาย เรื่องสั้น และบทละคร มักมีลำดับของส่วนต่างๆ ในเนื้อเรื่องกึ่งที่ชี้แจงไว้ข้างต้นนี้ แต่บางเรื่องไม่มีครบทุกข้อ¹

เพื่อให้การวิเคราะห์ โครงเรื่อง และแกนของเรื่อง จากเรื่องขุนศึก เป็นไปอย่างถูกต้อง และมองเห็นได้ชัดเจน จึงได้นำเรื่องขุนศึกโดยย่อมาประกอบไว้ด้วย

เรื่องย่อ เรื่องขุนศึกโดยไมเมืองเดิมมีดังต่อไปนี้

เสมา บุครตาเขามั่น และนางบุญเรือน ราษฎรในชนบทของกรุงศรีอยุธยา มีน้องสาวชื่อจำเริญ อาศัยอยู่ในกระท่อมชิงช้าเป็นสถานที่สำหรับตีเหล็กประดิษฐ์ เป็นมีด คาน ขวาน ฯลฯ เพื่อนำไปเร่ขายในตลาด เสมานั้นได้เล่าเรียน วิชาการสำหรับลูกผู้ชายไทยจากสำนักพุทไธสวรรย์ โดยมีท่านพระครูซึ่งในอดีต เคย เป็นนายทหารตำแหน่งขุน เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ คำรับพิชัยสงคราม ตลอดจน ภาระบทยุทธต่างๆ จนสำเร็จแล้วได้กลับมาอยู่บ้านช่วยบิดาหาเลี้ยงชีพด้วยการตี เหล็กทำเป็นคานขาย ประกอบกับเสมานั้นเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง กำยำล่ำสัน จึงสามารถช่วยบิดาคานได้อย่างมากมาย ในขณะที่กำลังขมึ้นขม้นอยู่กับการตีคาน อยู่นั้นก็ได้ฟัง พันอินทราชกลาโหม ทหารในกองทัพศรีอยุธยา และเป็นสหายของ ตาเขามั่นผู้เป็นบิดา เล่าเหตุการณ์การสู้รบกับพม่า และข่าวการที่สมเด็จพระ นเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงด้วยความปลื้มใจ เสมาก็มีความปรารถนา อย่างยิ่งที่จะได้เป็นทหารรับใช้ชาติ เพราะตนเองก็มีร่างกายแข็งแรง และได้รับ การฝึกฝีมือในการสู้รบจากสำนักพุทไธสวรรย์เป็นอย่างดี พันอินทราชเมื่อทราบ ความประสงค์ของเสมาจึงขอบใจ ยินดีที่จะอุปการะจึงรับเอาเสมาไว้เป็นบุตร บุญธรรม รับปากว่าจะทำให้ออกเป็นทหารตามความตั้งใจ เพราะกรุงศรีอยุธยา กำลัง ต้องการทหารที่มีฝีมือดีไว้ทำศึกกับพม่าที่จะยกทัพมาอีกอย่างแน่นอน ในขณะที่กำลัง

สนทนากันอยู่นั้น แม่เขาบุญเรือนซึ่งไปรับลูกสาวของตนก็จําเรียงมาจากตัวหนักในวัง ถึงกระท่อมพร้อมกับมีนางชาหลวงรูปงามชื่อ เรไร ที่กลับมาจากตัวหนักเดียวกัน ได้ แวะมาเยี่ยมครอบครัวของจําเรียงยังกระท่อมที่เหล็กควบ ทำให้ได้พบกับเสมาโดย บังเอิญ ต่างฝ่ายต่างให้ความสนใจแก่กัน

วันต่อมาพันอินทราชกดาโหมไคพาเสมา มาฝากตัวเป็นทหารกับขุนรามเคชะ ปลัดกรมอาสาชายซึ่ง เป็นเพื่อนกันตามที่ได้รับปากไว้กับเสมา เมื่อได้สนทนากันทำให้ เสมาทราบว่า ขุนรามเคชะที่ตนจะมาฝากตัวเป็นทหารด้วยนั้นเป็นบิดาของนางชา หลวงเรไรที่ตนพึงพอใจในธัญยาศัยเมื่อครั้งแรกพบนั่นเอง ขุนรามเคชะได้ให้หมื่นชื้น เป็นผู้ทดสอบฝีมือเพื่อคัดตัวเป็นทหาร หมื่นชื้นไม่สู้จะพอใจนักที่ทราบว่าเสมา เป็นศิษย์ ของสำนักพรไชยสวรรค์ และอยากจะอวดฝีมือคนใหญ่คนอื่นเห็นด้วยจึง ประลองฝีมือกับเสมา ด้วยอาวุธที่ทั้งสองถนัดก็อาบสองมือ เมื่อเสร็จสิ้นจากการทดสอบแล้ว ขุนรามเคชะ พันอินทราช แม่หญิงเรไรตลอดจนทุกคนในที่นั้นต่างก็ยอมรับในฝีมือของเสมาว่ามีฝีมือ เหนือกว่าหมื่นชื้นมาก ขุนรามเคชะจึงรับเอาไว้เป็นทหารสมดังที่เสมาตั้งใจไว้ แต่ หมื่นชื้นกับพรรคพวกไม่พอใจนักด้วยมีใจริษยา เกรงว่าเสมาจะมีฝีมือเป็นที่ยอมรับกันทั่ว ไปมากกว่าตน

หลังจากที่ขุนรามเคชะรับเสมาไว้เป็นทหารในสังกัดแล้ว เสมาจึงได้รับ เครื่องแต่งกายทหาร ซึ่งหมื่นชื้นได้นำมาให้แทนขุนรามเคชะที่คิดราชการ ขณะที่สนทนา กับเรไร เจ้าของบ้านอนันต์ก็มีเหตุวิวาทกับหมื่นชื้นเพราะหมื่นชื้นไม่พอใจที่เรไรซึ่งเป็น หญิงที่ตนหมายปองไปให้ความสนิทสนมกับเสมา พ่อคือแม่เขาบุญเรือนและจําเรียงมา ถึง หมื่นชื้นจึงหันเหความสนใจไปที่จําเรียงน้องสาว เสมาด้วยการพยายามเกี่ยวพาราสี พร้อมกับกล่าวประมาทฝีมือเสมาใหนางบุญเรือนฟังจนสองแม่ลูกหลงเชื่อ และไม่พอใจ ที่เสมาอวดทะนงตน เสมาโกรธแค้นที่หมื่นชื้นลบหลู่ตนด้วยการ เกี่ยวพาราสีน้องสาวตน ต่อหน้า จึงเกิดการต่อสู้กับหมื่นชื้นที่ลานม้านขุนรามเคชะ แต่การต่อสู้ครั้งนี้ขุนรามเคชะ ก็ได้เห็นเหตุการณ์โดยตลอดและเห็นว่าเสมานั้นมีฝีมือเหนือกว่าหมื่นชื้นมาก แต่ก็ไม่พอใจ ที่เสมาใช้ฝีมือลบหลู่ตนโดยสบถฝีมือให้ได้รับความอับอายต่อหน้าศิษย์คนอื่นจึงให้ จับตัวเสมาแล้วโยนด้วยเชือกหนึ่ง นำตัวไปจำตรวนไว้โดยมิให้ฟังคำร้องขอความเป็น

ธรรมจากเสมาแต่อย่างใด ยิ่งความเสียใจให้แก่สมบุญ ทาสหนุ่มของขุนรามเคชะซึ่ง
สมัคร เป็นเพื่อนคนใหม่และเรไรผู้ได้เห็นเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลาถึงนี้ แต่ขณะเดียวกันก็
สร้างความพอใจให้แก่หมู่มัน แม่เขานูญเรือนและจำเรียงเช่นเดียวกัน

ในระหว่างเวลาที่ถูกจำตรวนอยู่นั้นทำให้เสมาได้สนิทสนมกับเรไรยิ่งขึ้น จนครบ
กำหนดของจำคุกสามวันแล้วได้ถูกถอดจากการจองจำกลับไปอยู่บ้านและเตรียมตัว เป็นทหาร
ประจำกองทัพเพื่อรบกับพม่า สมบุญผู้ซึ่งฝากตัว เป็นศิษย์ของเสมาได้มาบอกว่าเรไรต้องการ
พบ และเป็นขณะที่แม่เขานูญเรือน จำเรียง และหมู่มันมาแย่งกระทอม จึงได้เกิดการ
โท้งี้อย่างกับเสมาอีก แม่เขานูญเรือน และจำเรียงต่างช่วยกันบริภาษเสมาว่าเป็นผู้เนรคุณ
ทำให้เสมาเคืองแค้นแม่และน้องสาวที่เห็นผู้อื่นดีกว่าตน จึงชวนสมบุญออกไปจากที่นั่นด้วย
ความไม่พอใจ

เมื่อไปพบกับเรไรซึ่งรอคอยอยู่ด้วยความร้อนใจ แต่ก็มีวายที่จะแสดงการเง้างอน
ตามประสาหญิง เสมาได้เอ่ยปากฝากความรักกับนางทำให้นางช่วยอายุ แต่ก็บอกให้เสมา
ไคระวังตนจากการกล่าวพองใจขุนรามเคชะบิดาโคตราวนางนั้นได้ผูกสมัครรักใคร่กับเสมา
อันจะเป็นเหตุให้ได้รับโทษ ซึ่งเสมาก็เข้าใจได้ทันทีว่าผู้ที่กล่าวพองนั้นคือหมู่มันที่มีความ
ริษยาตนอย่างแน่นอน เรไรได้พยายามบอกให้เสมาอดทนและสร้างความคิดในราชการทหาร
เพื่อที่จะได้รับยศฐาบรรดาศักดิ์สูงๆ และจะทำให้ความรักของทั้งสองราบรื่นและสมหวัง
พ้นคำกรหาที่ว่าชายหญิงที่มีศักดิ์ต่างกันมารักใคร่กันและเสมาได้รับคำขวัญเต็มใจ ในขณะที่
ที่สนทนากันอยู่นั้นหมู่มันได้พยายามสะกดรอยตามมา เพื่อจับความผิดของเสมา แต่เสมารู้ตัว
เสียก่อนจึงหนีไปเสีย

ทางฝ่ายกรุงหงสาวดีเมื่อทราบว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพ ก็
แน่ใจว่าไทยแข็งเมือง จึงให้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาให้ได้ โดยให้พระยาพลิมยกทัพมา
ทางด่านเจดีย์สามองค์ ให้มังนรธาขอยกพลมาจากทางเหนือมุ่งสู่กรุงศรีอยุธยา ทางฝ่าย
กรุงศรีอยุธยาก็มิได้ประมาทได้จัดกองทัพไว้รับศึกพม่าอย่างพร้อมเพรียง เสมาได้เข้าประจำ
ในกองทัพเป็นครั้งแรกโดยได้รับเลือกเป็นทหารทะเลวงพันเดินหน้าเท้าช้างแม่ทัพ ผู้คนแนว
หลังมาให้กำลังใจจนเสมาปลื้มใจความดีใจไว้ไม่ได้

กองทัพไทยเคลื่อนเข้าตีกองทัพพม่าพระยาพลิมแตกพ่ายไปด้วยเหตุว่าทัพมังนรธาขอยก

ไม่ทันตามกำหนด สมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชาได้จัดทัพใหม่เมื่อใดทราบข่าวว่าพม่ายกทัพมาอีก ให้พระราชมนูเป็นนายกอง ชุนรามเคชะเป็นยกกระบัตร ยกกองอาสาไปตีพม่า ซึ่งยกมาตั้งฐานอยู่ที่บางพุทราและบางเกี้ยวพญา ในระหว่างที่หยุดทัพที่วิเศษไชยชาญนั้น หมูชั้นและพรรคพวกโคกพุกจา เยาะ เบียดเสียดคลีและทำร้ายกับเสมา โดยทำร้ายอาสา เจ้าที่ทัพพม่าและศักดิ์ศรีระหหารพม่าอวดกัน เสมารับอาสา เป็นทหารตะลวงพันในกองทหารของชุนรามเคชะ ส่วนหมูชั้นและศิษย์อยู่ในกองทัพพระราชมนู ทั้งสองฝ่ายอาสา เข้าต่อสู้กับกองทัพพม่าถึงขั้นตะลุมบอน หมูชั้นคุมเชิงอยู่ห่างๆ ให้เสมา เข้าสู้รบกับพม่าตามลำพังโดยหวังให้เสมา สิ้นชีพในที่รบควยฝีมือพม่า แต่เหตุการณ์กลับแปร เปลี่ยนไป ฝ่ายหมูชั้นและศิษย์กลับเป็นฝ่ายถูกพม่ารุมโจมตีจนเกือบจะเอาชีวิตรอด เสมาและสมบุญศิษย์รักเขาแก่ไว้ไคทัน เมื่อปลอกภัยแล้วหมูชั้นโคกพุกจาแกล้งเสมาว่าตนรบกับนายกองพม่าได้ศักดิ์ศรีระหาหมวกยศของทหารมาอวด แต่เสมาก็ไคหน้าหมวกมาอวดเช่นเดียวกัน กลับถูกหมูชั้นเยาะ เบียดว่าคงเกินศักดิ์มาทำให้เสมา เคืองแค้นที่หมูชั้นประมาทฝีมือตน จึง เข้าต่อสู้กับพม่าและศักดิ์ศรีระหาพม่าส่งมา ให้หมูชั้นดู หมูชั้นจึง เก็บเอาหมวกยศนั้นไว้เสีย

เมื่อเลิกทัพกลับคืนกรุงศรีอยุธยาแล้ว เสมาได้รับคำชมเชยว่าเป็นยอดทหาร หมูชั้น ไคกล่าวพองว่าเสมาทำร้ายตนในขณะที่อยู่ในทัพ เสมาไคแก้ชอกกล่าวหานั้นจนแม่ทัพต้องไคไลเกลียด เมื่อมีการให้บำเหน็จแก่ทหารที่ร่วมทำศึกในกองทัพเสมาได้บรรดาศักดิ์ เป็นหมื่นเพราะไม่มีเครื่องศาสตราวุธของข้าศึกมาแสดงและแค้นเคืองที่ตนไคเสียรูปแก่หมูชั้นซึ่งแย่งชิงความชอบของตนไปเสียสิ้นเพราะแท้ที่จริงแล้ว เครื่องหมวกยศของพม่าที่หมูชั้นนำมาแสดงนั้นเป็นของเสมาทั้งสิ้น ชุนรามเคชะก็ปรึกษาเสมาว่าโจ่งเงาไม่รุชรรมนิยมในการศึก แต่อย่างไรก็ตามก็สร้างความปลอดภัยให้แก่เร ไรหญิงคนรักไม่น้อยในฐานะที่ได้รับบรรดาศักดิ์จากการรบทางฝ่ายหมูชั้นนั้นได้รับความชอบมีบรรดาศักดิ์ เป็นพันภูษีรณรบและมีสหายนีทือกคนหนึ่งไคได้บรรดาศักดิ์เป็นพันจุมรณรงค์ และทั้งสองสหายนักไป ก็มึสรวนล่องกันที่ร้านในตลาดไคสนทนา กันถึงฝีมือของเสมาควยความริษยาพร้อมทั้งตกลงกันว่าจะไปฝึกฝีมือ เพิ่มเติมที่สำนักอาจารย์ บายบ้านเฒ่าขาว ขณะที่กำลังคิมและสนทนาเพลินอยู่นั้นไคเหลือบไปเห็นภริยาชุนรามเคชะ พร้อมกับ เร ไรและบัว เดือนเพื่อนนางข้าหลวงที่กำลัง เทียวหาซื้อข้าวของกันอยู่จึง เข้าไปทักทายเป็นนัยจะไคอวดบรรดาศักดิ์ของตน ต่อมาได้พบกับเสมาและสมบุญไคบัง เณ็ญขณะที่เสมา

กำลัง เลือกรื้อเหล็กข่ารุกและสนทนากับเขาแถมกับลูกสาวชื่อ เอื้อย แดงอยู่ในฐานะที่ เคยร่วม
 นั้งร้านขายเหล็กด้วยกันมาแต่ก่อน หมูจันและสหายจึงพากันเยาะเย้ยจนเกิดการท้าทายขึ้น
 แต่แล้วพันธุชกับสหายได้พากันไปเสียจากที่นั่น และมุ่งตรงไปยังบ้านของขุนราม เคชะพร้อม
 กับกล่าวฟ้องต่อขุนราม เคชะถึงเรื่องราวการทะเลาะวิวาทกับเสมา ในตลาดทำให้ขุนราม เคชะ
 ไม่พอใจ เมื่อเสมามาถึงบ้านก็บังคับให้กราบขอขมาเสีย เสมาก็น้อยใจในตัวขุนราม เคชะ
 ผู้ที่เป็นที่เคารพของตน ตลอดจนหญิงเรไรที่ตนรักก็เข้าใจผิดว่าเสมา เป็นฝ่ายผิดเพราะเชื่อ
 ตามคำกล่าวหาของคู่วิ ก็บังคาลโห้สะไม่ฟังคำพูดของขุนราม เคชะและคำอ้อนวอนของเรไร
 แต่อย่างไร จึงท้าทายให้พันธุชและพันจบบสองสหายไปสู้รบกันให้ถึงขั้นแตกหักที่ลานวัดป่าพวย
 โดยไม่อาลัยไยดีต่อสาภยศที่ได้มาแสนยากจากการสู้รบแต่อย่างใด การต่อสู้ระหว่างเสมา
 กับฝ่ายพันธุชพันจบบได้เกิดขึ้นที่ลานโบสถ์วัดป่าพวยนั้นท่ามกลางข้าทาสของขุนราม เคชะที่คิด
 ความมาดู ทหารทั้งสองถูกเสมาฟันเป็นแผลถลอกสาหัส ขณะที่เสมาจะประหารพันธุชอยู่
 นั้น ขุนราม เคชะซึ่งติดตามมาไคร่ร้องห้ามขึ้นและให้เสมามอบตัวเสีย แต่เสมาเกิดความ
 น้อยใจในวาสนาของตน ถอดเครื่องทหารมอบให้ขุนราม เคชะแล้วหนีไปอาศัยอยู่กับตาเขา
 แดงและเอื้อยแดงที่บ้านสัมพณี สมบูรณ์รับอาสาจากขุนราม เคชะให้ติดตามเอาตัวเสมากลับ
 คืบมาสูคดีให้ได้ เมื่อมาพบเสมาที่บ้านสัมพณีได้อ้อนวอนให้เสมากลับไปมอบตัว แต่เสมา
 หายยอมกลับไม่ โดยอ้างว่าตนถูกสบบประมาทจากหญิงเรไรที่รักว่าเป็นมูรุษข้าข้าและให้
 สมบูรณ์กลับไปเสีย

ทางฝ่ายกรุงหงสาวดีนั้นซัดเคื่องพระทัยที่พระยาพลิมและพระเจ้าเชียงใหม่มาพ่าย
 แพ้แก่ฝ่ายไทย จึงให้พระมหาอุปราชายกพลมารวังควานผู้คนและสะสมเสบียงอาหารอยู่ที่
 กำแพงเพชร ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเมื่อทราบข่าวก็เตรียมทัพไว้สู้รบกับพม่า มีรับสั่งให้ทหาร
 อาสาแยกย้ายกันตั้งเป็นกองโจร ออกสกัดข้าศึก ออกพระวิเศษไชยชาญ เมืองอ่างทองจึง
 ให้ประกาศรับสมัครพลอาสาเป็นกองโจร ขุนฤทธิพิชัยซึ่งอาสาเป็นกองโจรกองหนึ่งแต่ยัง
 ขาดทหารอาสาอีกมากจึงประกาศเรียกเพิ่ม และในครั้งนี้เสมาได้สมัคร เข้าเป็นพลอาสา
 ของขุนฤทธิพิชัย เมื่อขุนฤทธิพิชัยได้ทราบว่เสมาเคยเป็นทหารทะเลวงพันออกหาศึกที่ทุ่ง
 บางแก้วพญามาแล้วก็ชอบใจมาก จัดให้เป็นนายทัพชาวบ้านออกคอกานกองลาดตระเวน
 ของพม่าจนจับพม่าเป็นเชลยไ้มากมาย และขุนฤทธิพิชัยได้พาเสมาเข้ารับอาสาที่กองทัพ

ของส เรนันทสูจนพ่ายพินาศ พอดักกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชายกหนุ่เนา
 มา ในที่สุดทัพพม่าคือทัพพระเจ้าเชียงใหม่แสนกองทัพแพ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีทราบว่างอง
 ทัพหน้าของตนพ่ายแพ้ก็โรช สั่งให้ยกทัพมาตีกองทัพไทยที่ตั้งอยู่บ้านปากโมกน้อยให้ได้
 สมเด็จพระนเรศวรจึงให้พระราชมุนีกับพระยาสุโขทัยยกทัพไปตีข้าศึก เสมอได้รับแต่งตั้ง
 ให้เป็นทหารในตำแหน่งเดิมประจำกองทัพของพระยาสุโขทัย เมื่อกลับเข้าค่ายได้พบกับ
 สมบุญซึ่งได้เป็นหัวหน้าแม่กองหน้าทัพของพระราชมุนี และสมบุญไ้มอบแหวนที่เรไรฝากมา
 ให้เสมอตาพบกัน ทำให้เสมอตาแลกเปลี่ยนยี่งนักที่รู้ว่าเรไรนั้นยังอาศัยรักตนอยู่ และตั้งชื่อ
แหวนวงนี้ว่า แหวนปากโมกน้อย

เมื่อทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ถูกทัพไทยตีแตกพ่ายที่บ้านสระเกษแล้ว เสมอจึงได้
 รับบรรดาศักดิ์เป็นหมื่นศึกอาสา จรุงคบหาเบื้องซ้ายเท้าข้างของพระยาสุโขทัย เมื่อกลับ
 ถึงบ้าน ชุนฤทธิพิชัยไ้ไ้วงวนให้ชุนรามเคชะอภัยเรื่องแตกหนหลังแกเสมอ และเสมอได้
 มีโอกาสพบกับเรไรอีกพร้อมทั้งคืนแหวนปากโมกน้อยนั้นแกนางควย

ทางฝ่ายพันธุชื่กับพันจนต่างก็ริษยาเสมอที่ได้รับบรรดาศักดิ์เหนือตน จึงไ้ฟ้อง
 ร้องคดีทำร้ายร่างกาย เมื่อครั้งหน้าลานวัดป่าพายนันนี้อีก แต่ขณะก่อนที่จะไ้มีการตัดสินคดี
 ความ ก็ไ้มีหนังสือมาแจ้งให้ปล่อยตัวเพื่อไห้หมื่นศึกเสมอไปเป็นแม่กองลาดขาวศึกที่ทุ่ง
 ชายเคื่อง เมื่อไ้รับการปล่อยตัวแล้วเสมอไ้มาพบเรไรหญิงคนรักเพื่ออำลาไปศึกและไ้
 พรอครักกันสองคอสอง เสมอเล่าเรื่องราวของนางบัวเดือนที่เป็นเพื่อนของเรไรซึ่งคอย
 หาเหตุไ้ร้ายไห้เรไรเสียชื่อเสียง แต่ขณะที่พรอครักกันอยู่นั้นทั้งจนและบัวเดือนไ้มาที่บ้าน
 ไ้พบเหตุการณ์ที่เสมอกับเรไรอยู่กันสองคอสอง ก็เกิดการเสียชื่อเสียงและวิวาทกันขึ้นจน
 ทำให้ชุนรามเคชะและภริยาทราบเรื่อง เขาและอับอายแทนในความประพฤติของเรไรลูก
 สาว ชุนรามเคชะจึงสั่งไห้นำเรไรไปจำไว้ในห้องเยียงนางทาสพร้อมกับขับไล้หมื่นศึก
 เสมอไปเสีย เป็นที่พออกพอใจของพันจนและพันธุชื่ซึ่งมาที่หลัง เป็นอันมาก

ขณะที่เสมอเดินทางไปลาดตระเวนทัพที่ทุ่งชายเคื่องนั้น แต่จิตใจเขาก็คิดถึง
 เรไรหญิงคนรักที่ถูกจองจำอยู่ เรไรนั้นไ้ฝากแหวนปากโมกน้อยแกสมบุญนำมาไห้เสมอ
 ไ้ดูทางหน้าอีกครึ่งหนึ่ง ส่วนทางบ้านชุนรามเคชะนั้น พันธุชื่ไ้ไ้มารคามาสู่ขอเรไร
 เพื่อออกเรือนเสียกับตน แต่เรไรก็ไ้ไม่ยินดีด้วยจึงถูกจองจำอีกต่อไป เมื่อหมื่นศึกกลับจาก

ลาคัทพ์หญิงชาย เคื่องแล้วโคทรามเรื่องราวที่พันธุชี่มาสู่ขอเรไรจากสมบุญโดยตลอด จึงพยายาม เล็ดลอดเข้าไปช่วยเรไรที่ถูกจองจำอยู่ แต่เรไรนั้นก็ถูกบิดามังคป์ให้รับหมั้นพันธุชี่ ในขณะที่พิชีกำลังเริ่มอยู่นั้น เสมาก็ได้ลอบวางเพลิงขึ้นที่ เรือนทาสของขุนราม เคชะ เพื่อทำลายพิชี่มิ่งกลนั้นเสีย ขุนราม เคชะ และพันธุชี่ให้คนออกติดตามแต่ก็หาพบไม่

พันธุชี่พยายามกลับแกลงฝ่าย เสมาคอไปควยการ เร่งรักให้ตา เข้ามั่นนำเงินมาไถตัวจำเรียง เนื่องจากตา เข้ามั่นไคยืมเงินจากพันธุชี่มาแล้วนำเอาจำเรียงไปให้รับใช้อยู่กับครอบครัวของพันธุชี่ เมื่อมาทวงถามตา เข้ามั่นและเสมาก็สู้บัญญัติที่จะหาเงินมาใช้ไค้นพันธุชี่จึงให้คนจับตัวจำเรียงไปเป็นนางทาส เสมาก็ซัดขวางไว้จึงเกิดการต่อสู้กัน พันธุชี่สู้ไม่ได้ จึงนำความไปฟ้องขุนราม เคชะและเรไรว่า เสมาหาเรื่องวิวาทคนเพราะหึงหวงสตรีสองคนคือ เอื้อยแดงและศรี เมืองบุทรบุญธรรมของพันอินซึ่งอยู่รวม เรือนเดียวกัน เรไรไค้ฟังก็แค้นเคื่อง เสมามาก ให้บิดารับส่งตัวคืนไปยังค้ำหนักในวังโดยเร็ว

ทางกรุงศรีอยุธยาไค้จัดเตรียมทัพและยกไปตั้งมั่น เพื่อค่อต้านทัพของอุท้พหน้าของพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี พันธุชี่และพันจบไค้รับแต่งตั้ง เป็นแม่กองชายชวาในกองทัพเจ้าพระยาแก้วเพชร เมื่อปะทะกันกับข้าศึกไค้ถูกกองลาดตระเวนทัพของพม่าตีค่ายแตกและถูกยี่ค้ายไค้ แม่ทัพนายกองทั้งหลายของพระราชอาณาถึงประหาร แต่ภายหลังไค้รับพระราชทานอภัยโทษไว้ชีวิต พันธุชี่และพันจบถูกลบบรรดาศักดิ์เหลือเพียงหมุแล้วสมเด็จพระนเรศวรไค้ทรงแต่งแม่ทัพออกไปตีทัพพระมหาอุปราชาที่ทุ่งชายเคื่อง เสมาและขุนราม เคชะไค้ เป็นแม่กองออกไปยิวศึกและตีทัพพม่าพ่ายแพ้ไม่ ฝ่ายพม่าทราบวามหาอุปราชาเสียค่ายจึงไค้ยกทัพหนุนมาอีก แต่ทางด้านเขมรก็ยกทัพมารุกรานไทยอีกเช่นเดียวกัน จึงมีรับสั่งให้พระยาศรีไสยณรงค์และพระยาสีหราช เคโยยกไปตีเขมร ในครั้งนี้หมุชั้น พันจบ ขุนราม เคชะ พันอินทราช และสมบุญถูกเรียกตัวประจำทัพไปตีละแวกพร้อมๆกัน ส่วนเสมาก็กลับจากตีทัพหงสาวดีแล้วไค้ได้รับความชอบเป็นแม่กองวิเศษไชยชาญ เมื่อไค้มีโอกาสอยู่ใกล้คึกกับศรี เมืองสองตอสองจึงไค้ฝากความรักกันฉันธูสาว หลังจากนั้นเสมาก็ไค้มาพบกับเรไรอีกไค้ทราบวามพันธุชี่ก็กขังจำเรียงไว้และบังคับจะให้ เป็นภรรยาทาสขณะที่พรอรัคอยู่กับเรไรภายในห้องนั้นภริยาขุนราม เคชะไค้มาพบเข้าจึงซัดไล่เสมาไปเสีย ด้วยความแค้นและอับอาย จนเสมาสู้บัญญัติที่จะอ่อนวอนจึงต้องฝืนใจกลับ เมื่อถึงบ้านไค้

อาลาศรี เมืองเข้าประจำทัณฑ์ไปตั้งสาวดี

เสมาเป็นแม่กองหน้าเข้าจุโจมตีสายพม่าจนแตกพ่าย เพราะในครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรทรงนำทหารเข้าปล้นค่ายพม่าด้วยพระองค์เอง พม่าเสียแม่ทัพและรีบถอยทัพกลับไป ส่วนทางฝ่ายศึกละแวกนั้น ทหารไทยได้ตีทัพละแวกแตกพ่ายไปอีกเช่นเดียวกัน

เมื่อกลับจากศึกหงสาวดีแล้ว เสมาได้รับบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็นขุนศึกไทยชาวนันทบุรี ๔
คู่พระทัย พันธุศรี เมื่อกลับจากศึกละแวกได้เลื่อนเป็น หมื่นชาตุมรงค์ พันจนนั้นได้เป็น พันทิพ หมื่นชาตุมรงค์นั้นได้ถือโอกาสมาเยือนบ้านขุนราม เคชะ เพื่อหวังพบนางข้าหลวงเรไร และอวดตำแหน่งหมื่นที่ตนได้รับ ส่วนเสมาซึ่งเป็นขุนศึกไทยชาวนันทบุรีนั้นได้มาเยือนบ้านขุนราม เคชะ พร้อมกับออกญาเคโทชัยซึ่งอยู่เชิญรับสั่งจากราชโอรสมาให้ขุนราม เคชะทราบ ว่า เสมานั้นจะมาร่วมราชการฝึกศึคดีมีอาหารไปอยู่คาน ขุนราม เคชะทราบเช่นนั้นก็สอซัดเคืองใจ แค้นหลังหมกสิ้น เมื่อสนทนากันพอสมควร ขุนศึกจึงอำลากลับไปเพื่อดูอาการป่วยของมารดา ก่อนหน้านั้นได้ไปยังเรือนพันอินทราช ได้มีโอกาสพรอครักกับศรี เมืองจนพันอินจับได้ และให้ขุนศึกออกไปเสียจากบ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการก่อกวนขึ้นอีก

เมื่อออกจากบ้านแล้วเสมาก็มาร่วมราชการกับขุนราม เคชะ เพื่อศึคดีมีอาหาร ได้ทราบจากพันทิพว่าหมื่นชาตุมรงค์จะคร่าตัวเจ้าเรียงไปเป็นทาส อีกประการหนึ่งหมื่นชาตุมรงค์และหมื่นทรง เคชะสองสหายไปเยือนบ้านของพันอินอยู่เสมอเพื่อหวังในตัวศรี เมือง ขุนศึกนั้นเล่าก็ไว้ที่อาศัยจะกลับไปยังกระทอมตีเหล็กก็ถูกรังเกียจว่ามีเขาแค้นและเอื้อยแทงมาอาศัยอยู่เกรงจะถูกคำครหานินทา ครั้นจะไปบ้านพันอินทราชพอเลี้ยงก็ถูกปฏิเสธ ขุนศึกได้ลอบไปพบกับศรี เมือง เมื่อสนทนากันจึงทราบว่าพันอินหวังจะให้ศรี เมืองได้เป็นนางข้าหลวงในตำแหน่งโดยปากแก่หมื่นชาตุมรงค์ ฉะนั้นจึงทำให้พันอินทราชพยายามสนิทสนมกับหมื่นชาตุมรงค์มากยิ่งขึ้น เมื่อขุนศึกไม่มีที่อาศัยจึงลอบเข้าไปอยู่กับสมบุญ ในครั้งนี้สมบุญได้ช่วยเหลือให้ขุนศึกกับเรไรได้พบกันอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ทั้งสองหนุ่มสาวพรอครักกันอยู่นั้น ขุนศึกต้องรีบหนีไปเพราะภริยาขุนราม เคชะเข้ามาในห้องนั้น เมื่อเขาแค้นและเอื้อยแทงไปจากกระทอมแล้ว ขุนศึกจึงได้กลับมายังกระทอมตีเหล็กอีกครั้งหนึ่งโดยปลอมตัวเป็นชายหนุ่มชื่อโจมตีสาคาชายอีก ต่อมาได้เกิดวิวาทกับหมื่นชาตุมรงค์ที่มาขู่เชิญให้เงินมาเป็นค่าไถ่ตัวเจ้าเรียง แต่เรไรได้ห้ามไว้เสียก่อน หมุนสินทหารวิเศษไทยชาตุมมาให้แจ้งเสมาทราบว่าศรี เมืองถูกส่งตัวเข้าไป

อยู่ในตำแหน่งแล้วทำให้เสมาแคนเคื่องยิ่งขึ้นอีก พอดีมีทหารมาแจ้งให้ทราบว่ามีแม่ทัพเรียกตัว
ไทไปพบ ชุนศึกเสมาจึงไปจากที่นั้น

หมื่นชาตุนรงค์ได้ให้อาจารย์มายสำนักวัดเผาข้าวมาพูดจาสู่ขอเรไรในขณะที่ชุน
รามเคชะจัดงานมงคลรับขวัญทหารที่บ้าน ชุนศึกได้รับมอบหมายจากแม่ทัพออกญาเดโชอัญเชิญ
พระบัณฑูรพระราชโอรสโดยนั่งมาบนแคร่คานหามมายังบ้านชุนรามเกาะอีกด้วยได้มอบแหวน
ชุนพลของตนซึ่งอ้างว่าเป็นบำเหน็จจากออกญาเดโชให้แก่เรไรก่อนหน้าคนทั่วไป สร้างความ
ไม่พอใจแก่หมื่นชาตุนรงค์ยิ่งนัก ครั้นเวลาใกล้หมื่นทรงเคชะจึงให้ทหารลอบทำร้าย จึงเกิด
การต่อสู้กันขึ้น ชุนรามเคชะนั้นเข้าร่วมกับฝ่ายหมื่นชาตุนรงค์ อาจารย์บ้ายเห็นว่าฝีมือของ
พวกคนสู้ชุนศึกไม่ไฉนจึงห้ามไว้ ชุนรามเคชะได้สติขอภัย ชุนศึกจึงพาพรรคพวกไปจากที่นั้น
เสียโดยไม่คิดใจเอาความ ต่อมาชุนศึกได้ไปพำนักอยู่กับพระครูพุทธไสสวรรยถึงสองเดือน
สมบุญและเรไรออกตามหาและบอกให้ทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวประทับที่พระตำหนัก ไทชุนศึกเข้าประจำ
หน้าที่รักษาพระองค์ในพระนคร ขณะที่เรไรเดินทางกลับมานั้นได้พบกับหมื่นชาตุนรงค์ซึ่ง
พยายามหาโอกาสพูดจาหวานลอมให้เรไรรับหมื่นคนพร้อมทั้งเล่าเรื่องราวความสัมพันธ์ของ
เสมากับศรีเมืองจนถูกขับออกจากบ้าน ทำให้เรไรแคนเคื่องเสมาขึ้นมาอีก

ทางฝ่ายหมื่นชาตุนรงค์ได้นำตัวจำเรียงไปกักขังไว้เพื่อบังคับให้เป็นภรรยา เสมา
จึงชวนสมบุญบุกไปชิงตัวจำเรียงมาจากเรือนหมื่นชาตุนรงค์ เสมานั้นได้เข้าห้องพบศรีเมือง
ตลอดจนห้องของดวงแข น้องสาวของหมื่นชาตุนรงค์ ส่วนสมบุญได้ช่วยเหลือเอาจำเรียงออก
มาได้แล้วพาไปอาศัยอยู่กับหมื่นสินทหารวิเศษไชยชาญลูกน้องของเสมาอีกคนหนึ่ง หมื่นชาตุนรงค์
และหมื่นทรงเคชะทราบจำเรียงถูกจับพาตัวไปจึงพาพระนครมาตลอดตามหาแต่ก็หาพบไม่
ทางด้านชุนรามเคชะทราบว่ามีแหวนที่ชุนศึกเสมามอบให้แก่เรไรนั้นเป็นแหวนชุนพลของเสมา
หาใช่แหวนของออกญาเดโชแต่อย่างใดไม่ จึงเร่งให้เรไรรับหมื่นและออกเรือนกับหมื่น
ชาตุนรงค์เสียโดยเร็ว

ครั้นเมื่อพระเจ้าอยู่หัวพระมหาธรรมราชาเสด็จสวรรคตแล้วสมเด็จพระนเรศวรได้
ราชสมบัติต่อมา ทางเขมรได้เอาใจออกห่างอีกเช่นเคยจึงให้เตรียมไพร่พลไปตีเขมรให้
ราบคาบ ในขณะที่เดียวกันทางหงสาวดีทราบว่าไทยเปลี่ยนรัชกาลจึงมีคำริที่จะตีไทยให้อยู่
ในอำนาจเสียก่อน จึงให้พระมหาอุปราชายกทัพมาพร้อมกับเจ้านครเตียงใหญ่ พระยา

แสนหลวง พระยานาน พระยาแพร์ พระยาเชียงรายและทองอุ ฝ่ายอยุธยาให้
พระยาจักรี เป็นผู้รักษาพระนครอยู่ก่อน ส่วนสมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชาเปลี่ยนพระ
ราชकारิจากการไปตีละแวกเป็นการเตรียมทัพไว้ต่อสู้พม่า ให้พระยาศรีไสยณรงค์เป็น
แม่ทัพหน้า พระยาราชฤทธานนท์เป็นยกกระบัตรยกไปซัดตาดทัพพม่าที่หนองสาหร่าย
ทางบ้านขุนรามเคชะโคกกำหนดประคบพิชิตนั้นนางข้าหลวงเรไรกับหมื่นชาตยณรงค์ เพราะ
เรไรแค้นเคืองเสมาและเทือก้าของหมื่นชาตยณรงค์ที่เปิดเผยว่าเสมามีภู่คือศรีเมืองตลอดจน
เอื้อยแฉงและพยายามสร้างเหตุร้ายมาสู่เรไรเสมอๆ เรไรจึงยอมรับหมั้น แต่พิชิตก็ไม่อาจ
เริ่มได้เพราะผู้ใหญ่ที่ประคบพิชิตนั้นคือพระยาราชฤทธานนท์นั้นได้เตรียมตัวไปศึกเสียแล้ว
พิชิตจึงเป็นอันต้องงอไป เป็นที่พอกพอกใจแก่ขุนศึกยิ่งนัก ก่อนที่จะเข้าประจำทัพนั้นขุนศึก
ได้หาโอกาสมาพบกับเรไรอีกครั้ง เพื่อปรับความเข้าใจพร้อมทั้งอำลาไปทัพ ขณะที่พรอรัค
กัน ภริยาขุนรามเคชะโคกมาพบอีกจึงขับไล่ขุนศึกออกจากบ้านไป

ถวันแล้วกองทัพกรุงศรีอยุธยาได้ถูกขู่เคลื่อนออกจากกรุง สมเด็จพระนเรศวร
ทรงช้างต้นคือเจ้าพระยาไทรยานุภาพ พระเอกาทศรถทรงช้างชื่อพระยาปราบไตรจักร
ให้พระยาศรีไสยณรงค์และพระยาราชฤทธานนท์เป็นทัพหน้า ขุนรามเคชะ พันอินทราท
หมื่นชาตยณรงค์และหมื่นทรงเคชะก็ร่วมมาในทัพนี้ หมื่นชาตยณรงค์และหมื่นทรงเคชะสนทนา
กันถึงขุนศึกด้วยความแค้นที่เป็นผู้ซัดขวางพิชิตนั้นกับเรไรถึงสามครั้ง และต่างลงความเห็น
ว่าควรกำจัดขุนรามเคชะเสีย เพราะเข้าใจว่าขุนรามเคชะต้องการเลือกเอาเซยที่มีศักดิ์สูง

เมื่อกองหน้าของทัพพระยาศรีไสยณรงค์และพระยาราชฤทธานนท์คือขุนรามเคชะ
เข้าประจัญกับกองหน้าของพม่า ถูกพม่าตีกระหน่ำจนตายนับไม่ไหว สองหมื่นทหารคือชาตยณรงค์
และทรงเคชะคุมเชิงอยู่ และให้ทหารหนุนเข้าไปเพื่อต้องการให้ขุนรามเคชะเสียชีวิตนั่นเอง
แต่กองทัพหลวงคือสมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชากยกพลตีรุกเข้าอยู่ในวงล้อมของข้าศึก
จนได้ทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชแม่ทัพพม่า บรรดาขุนทหารคู่พระทัยพระคชาธารต่าง
เข้ารบตะลุมบอนกับพม่าเป็นสามารภ ขุนศึกเสมาได้รบกับสมิงอินทจักร์ และพลายพ้อเพชร
จนได้ชัยชนะ เมื่อสิ้นพระมหาอุปราชแล้วพม่าก็ระส่ำระสาย ทหารไทยได้เข้าต่อสู้ขับไล่
และจับพม่าเป็นเชลย ไคขวางมาศสตราวุธเป็นจำนวนมาก หมื่นชาตยณรงค์และทรงเคชะ
ซึ่งคอยคิดกำจัดเสมาอยู่แล้วก็ได้เกิดต่อสู้กันอีก แต่ก็ไม่อาจทำอันตรายให้แก่เสมาได้ และ

ในครั้งนี้อเสมาอีกข้างพม่าได้เป็นจำนวนมาก หมื่นชาตยวงค์และสหายได้จำนวนน้อยและวางแผนจะแย่งชิงแต่ก็ไม่สำเร็จ เมื่อกลับถึงพระนครแล้ว บรรดาขุนหมื่นทหารที่อยู่ในทัพที่ตามเสด็จพระนเรศวรไม่ทันถูกพระราชอาญาให้จับมาประหาร ขุนราม_เคชะ พันอินทราช หมื่นชาตยวงค์ และทรง_เคชะจึงถูกพระราชอาญาครั้งนั้นด้วย เสมมาเป็นผู้อยู่เชิญพระบรมราชโองการมาจับบรรดาทหาร เหล่านี้ขณะที่ทั้งหมดมาทำบุญอยู่ที่วัดกรมชาว และกำลังมีเรื่องวิวาทกันอยู่กับหมู่สैनที่พยายามพาดำเรียงหนีจากหมื่นชาตยวงค์ ผู้คงโทษทั้งหมดเสียใจมาก พันอินทราชฝากให้เสมมาเป็นผู้ดูแลบ้านเรือนแทน ขุนราม_เคชะฝากแหวนและปากคำอำลาภริยาซึ่งกำลังพาเรไร ลูกสาวหนีไปซ่อนตัว เพื่อให้แยกกันกับเสมมา การที่บรรดาทหารที่คงโทษครั้งนั้น นางสำภูและนางข้าหลวงเรไรรวมทั้งคนอื่นๆที่สนิทกันอยู่ต่างเข้าใจว่า เป็นเพราะขุนศึกเสมามีความอาฆาตและนำความไปฟ้องร้องเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างเสมากับศรี เมืองจึงถูกเปิดเผยขึ้นจากปากของศรี เมืองเอง และศรีเมืองก็เข้าใจว่าเสมาก็ดำจัดบิดาเลี้ยงของตน ส่วนเรไรนั้นได้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างเสมากับศรีเมืองก็โกรธแค้นที่เสมมาทรยศรัก

แต่ชะตาของบรรดาขุนหมื่นทหารที่ได้รับพระราชอาญานั้นยังไม่ถึงฆาตด้วยเหตุพระพนรัตนวัดป่าแก้วรวมทั้งพระราชาคณะได้ปิตุฆาตไว้ และพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้ไปตีเมืองตะนาวศรีเป็นการไถ่โทษ ทุกคนต่างมั่นใจว่าที่พวกเขาได้รับโทษนั้นเพราะเสมมาแกล้งใส่ความ

ขุนศึกเสมมาได้พาลูกน้องคือสมบุญและหมู่สैनไปอาศัยอยู่บ้านพันอินทราชตามที่ได้รับปากกับพันอินทราชไว้เพื่อคู่แค้นทรัพย์สมบัติ กรั้นเมื่อพันอินทราชได้รับพระราชทานอภัยโทษแล้ว จึงไปขับไล่เสมมาและพรรคพวกออกไปเสียด้วยความแค้น ทั้งศรีเมืองก็ช่วยกันขับไล่ควยหาว่าเสมมาต้องการกำจัดบิดาเพื่อต้องการยึดครองทรัพย์สมบัติ เสมมาได้รับความอับอายเป็นอันมาก จึงชวนหมู่สैनไปจากที่นั่น ส่วนสมบุญนั้นขุนราม_เคชะได้ให้กลับไปอยู่ที่เรือนตน

เมื่อเรไรตัดเยื่อใยต่อขุนศึกแล้ว จึงเป็นโอกาสของหมื่นชาตยวงค์ที่ใดเข้ามา ทอดไมตรีและฝากรักอีกครั้งหนึ่งจนเรไรก็เอนเอียงไปด้วย มีโยที่ขุนศึกจะมานั่งขอขาคืนคืน

ขุนศึกได้รับพระราชทานที่ดินและที่อยู่อาศัย จึงรับเอาเขาแค้นและเอื้อยแถมมา

อยู่ด้วย ฝ่ายขุนรามเคชะซึ่งกัณฑ์มาจากไปคือเมืองตะนาวศรีแล้วได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรามเคชะ หมั้นชาตุนรงค์โคได้เป็นขุนณรงค์วิจิต หมั้นทรงเคชะโคได้เป็นขุนวิเศษสรไกร เมื่อขุนณรงค์และขุนวิเศษโคพบกับพันทิพ หรือสมบุญและจำเรียงที่ตลาด จึงพากันจับตัวจำเรียงโดยอ้างว่าจำเรียงเป็นทาส จึงเกิดการต่อสู้กัน ขุนศึกซึ่งขณะนั้นได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรามจตุรงค์โคมาพบเหตุการณ์เข้าจึงบอกให้ปล่อยตัวจำเรียงเสีย แต่ขุนณรงค์ขัดขืนจึงได้สู้รบกัน หลวงรามเคชะเข้ามาช่วยขุนณรงค์รบอีก นางข้าหลวงเวโรได้มาพบและห้ามไว้จึงเลิกร้างกันไป

ต่อมานางบุญเรือน ได้ลึนใจตายไปต่อหน้าเสมาบุตรชาย แต่ขณะนั้นจำเรียงถูกจับตัวไปเสียแล้ว ซึ่งเสมาทราบจากพันทิพและพันเทพซึ่งได้รับบาดเจ็บกลับมาบอกว่าคุณณรงค์วิจิตและพวกอาจารย์บ้ายรมแย่งเอาตัวไป เสมาจึงออกติดตามไปที่บ้านขุนณรงค์ถามควงแซนองสาวก็ทราบว่าจำเรียงถูกพาตัวมาไว้ที่บ้านขุนรามเคชะและเกลี้ยกล่อมให้ยอมเป็นภรรยาแต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เสมาจึงเข้าไปช่วยเอาจำเรียงคืนมาได้

ในงานศพนางบุญเรือนนั้น ได้มีบรรดาญาติผู้ใหญ่ที่แยกทางกันอยู่ตั้งแต่เมื่อครั้งสงครามสมัยพระมหาจักรพรรดิและไม่เคยพบกันอีกเลย ได้มาร่วมงานศพครั้งนี้เมื่อพบกันก็ถามถึงทุกข์สุขของกันและกันรวมทั้งได้พบลูกหลานซึ่งโตเป็นหนุ่มสาวก็ดีใจ หมั้นแสงเบญจาวุธเป็นอีกผู้หนึ่งที่รวมมากับญาติผู้ใหญ่เหล่านั้น อาศัยรูปร่างคราวเดียวกันกับหลวงจุมจตุรงค์เสมาและมีรูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกันมากอีกด้วยแต่ไม่สนใจเสมานักด้วยใจริษยาที่เสมาได้รับบรรดาศักดิ์เหนือกว่าตน ครั้งหนึ่งได้ร่วมวงดื่มสุรากับขุนณรงค์วิจิตและขุนวิเศษสรไกรจนเมามายและได้รับคำขู่เหยียดให้เป็นปรปักษ์กับเสมา เสมาพบกับเข้าจึงชักชวนให้กลับบ้านเสียด้วยเห็นว่า เป็นญาติกัน แต่กลับถูกหมั้นแสงเบญจาวุธทำร้าย ขุนณรงค์และขุนวิเศษสนับสนุนยิ่งขึ้น จึงเกิดการต่อสู้กันที่บริเวณวัดมณเฑียร เพียงเสมาคนเดียวเท่านั้นทำให้ฝ่ายขุนณรงค์วิจิตสลบไปทั้งสามคน เสมาจึงเอาหมั้นแสงเบญจาวุธกลับไปยังบ้านของตน

บรรดาญาติสนิทที่มาร่วมงานที่บ้านพร้อมหน้ารวมทั้งบรรดานางข้าหลวงทั้งหลายจึงมีโอกาสรู้ว่าโคเป็นญาติกันกับเสมา เสมาได้มีโอกาสนทนาใกล้ชิดกับเรไรอีกครั้งหนึ่ง ฝ่ายขุนณรงค์รู้เข้าก็เกิดความแค้น พาทพรรคพวกจะมาทำร้ายเสมาอีก แต่เสมานั้นได้มีพระราชโองการมาบอกให้ เป็นแม่ทัพพร้อมไปกับพระราชมนูยกไปตีสะแวก

กองทัพกรุงศรีอยุธยาที่เตรียมไปตีละแวกนั้น เทียบทัพที่ทุ่งทันตรา ออกหลวง
 ใจมจตุรงค์เป็นผู้ทำพิธีตัดไม้ขมนาม แล้วยกกองทัพเข้าตี เขมรจนเข้าไปอยู่ในวงล้อมของ
 ข้าศึก เป็นเหตุให้ไพร่พลฝ่ายไทยเสียชีวิตเป็นอันมากทำให้เสียฤกษ์ แม่ทัพใหญ่คือพระ
 ราชนุไมพอใจ เมื่อทัพหลวงมาช่วยจึงทำให้ทัพละแวกแตกพ่ายไป เมื่อเสร็จศึกแล้ว
 ออกหลวงใจมจตุรงค์จึงถูกราชอาญาถึงประหารฐานะที่เป็นแม่ทัพนำทหารไปเสียชีวิตเป็น
 ปฐมฤกษ์ ชุนณรงค์วีรชิตรับอาสาเป็นเพชรฆาตที่จะลงดาบประหารด้วยตนเอง บรรดาญาติ
 มิตรและรวมทั้งนางข้าหลวงเรไรและศรีเมืองต่างเศร้าสร้อยหยอหยาง แคชะตาของ
 หลวงใจมจตุรงค์ไม่ถึงฆาต แม่ทัพคือเจ้าพระยาสมุทกลาโหมได้อัญเชิญพระบรมราชโองการ
 มาบอกให้ปล่อยตัวนักโทษประหารทั้งหมดแต่ให้ถอดเสื้อจากบรรดาศักดิ์ และลดศักดิ์ของเสมา
 ไปเป็นตะพุ่นเกี่ยวหญ้าให้ช้างหลวงเป็นเวลาครึ่งเดือน แล้วกลับมาทำหน้าที่ส่วนตัวอีก
 ครึ่งเดือนเรื่อยไปจนกว่าจะพ้นความผิด เสมาเป็นตะพุ่นอยู่นานสามเดือน พันทิพและ
 พันเทพนำความมาแจ้งให้ทราบว่าเรไรนั้นจะรับหมั้นและออกเรือนไปกับชุนณรงค์วีรชิต เสมา
 จึงเก็บดอกจำปีใส่พานทั้งชุบเทียนมาอวยพรให้แก่หญิงคนรัก แม้จะถูกหักห้ามห้ามปรามจาก
 ชุนรามเคชะอย่างไรก็ตามแต่ เสมาก็ได้รับความอนุเคราะห์จากพระยาสมุทกลาโหมชุนนางผู้ใหญ่
 ประชานในพิธีมงคลครั้งนี้

ต่อมาทางฝ่ายพระยาสมุทกลาโหมได้ให้คนไปเบิกตัวเสมาที่ถูกลดศักดิ์ไปเป็นตะพุ่นหญ้า
 ข้างมา เพื่อคัดฝีมือทหารและนำตัวขึ้นถวายเป็นทหารของพระเอกาทศรถ และเตรียมตัวยก
 ทัพไปรบกับกองทัพของพระเจ้าแปรแห่งหงสาวดี ในศึกครั้งนี้เสมาได้ทำหายทหารหงสาวดี
 ให้ออกมารบกัน แต่ทหารตัวนายของพม่าไม่ออกมาสู้รบด้วยเพราะเห็นว่าเสมาเป็นเพียง
 ตะพุ่นหญ้าข้าง เห็นว่าเป็นการเสียเกียรติ เสมาจึงขอพระราชทานศักดิ์ของตนเองกลาง
 ทัพในชื่อว่า ชุนไทย เขาต่อสู้กับสมิงมะตะเบิคนจนพ่ายแพ้ไป แต่อย่างไรก็ตามทางฝ่าย
 ชุนณรงค์วีรชิตก็พยายามหาเหตุคอยจะกำจัดเสมาอีกจนเกิดต่อสู้กัน แต่ทางฝ่ายชุนรามเคชะ
 และพันอินทรราชซึ่งชุนณรงค์วีรชิตก็หมายจะเอาชีวิตอีกเช่นเดียวกัน ห้ามไว้เสีย

เมื่อกลับมาจากศึกกับหงสาวดีแล้ว เสมาได้รับบรรดาศักดิ์ใหม่อีกเป็นขุนแสนศึกพ่าย
 ราชองกรักษ์ เบื้องขวาของสมเด็จพระเอกาทศรถได้อัญเชิญพระบรมราชโองการมาให้หลวง
 รามเคชะกักฝีมือทหารอีก แต่ก็ต้องเกิดการวิวาทกับชุนณรงค์วีรชิตที่หัวหน้าที่มีฝีมือทหาร

อยู่อีก เมื่อรู้ว่าเสมาเป็นผู้ดูแลพระบรมราชโองการจึงต้องยอมการวะ ทุกคน
 ในบานเขนนางซาหลวงเรไรและศรีเมืองต่างตะลึงงันเมื่อเห็นว่าเสมาไม่ไขตะพุนพญา
 ขวางคังแตกออกหากแต่เป็นขุนแสนศึกพายจึงให้การต้อนรับอันสมควร เมื่อรับประทาน
 อาหารกลางวันแล้ว ขุนแสนศึกพายไต่ลงเที่ยวในสวน พบกับเอื้อยแดงเข้าจึงได้
 หยอกล้อเกี้ยวพาราสี ทำให้เอื้อยแดงตกใจวิ่งหนี นางซาหลวงอื่นๆเห็นเหตุการณ์
 ต่างวิ่งหนีกันอลหม่าน ขุนณรงค์วิจิตและขุนวิเศษสรไกรตรงเข้ามาทักกับขุนแสนศึกพาย
 จนคาบอาญาสิทธิ์ที่เสมารับมานั้นหักสะบั้น แต่อย่างไรก็ตามฝ่ายขุนณรงค์วิจิตก็พายแพ
 และนำความไปฟ้องร้องจนเสมาต้องโทษจงจำ แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากหมื่น
 จิตเสนาหาที่ซอบพอกัน

ทางด้านขุนณรงค์วิจิตเมื่อได้ฟ้องเอาโทษแก่ขุนแสนศึกแล้วนั้น ได้ชักชวน
 อาจารย์บ้ายบ้านเผาขาวและมิตรสหายมารวมเสพสุราที่บ้านซึ่งเป็นเรือนหอที่ปลูกบน
 ที่ดินพระราชทานของหลวงรามเคชะจนหลับไป ตัวขุนณรงค์วิจิตนอนหลับเฝ้าหน้าห้อง
 หอนางซาหลวงเรไรอยู่ ขุนแสนศึกจึงขึ้นเรือนหอแล้วอ้อมเอาขุนณรงค์วิจิตและทับทิม
 ลูกน้องคนสนิทไปตึงเสียที่ปลายไร่ จากนั้นแอบเข้าไปสนทนากับนางซาหลวงเรไร
 ตามประสาคนเคยรักกัน และในครั้งนี้นางสำภูภริยาหลวงรามเคชะได้ทราบความ
 เป็นไปและเหตุการณ์ขณะทำศึกกับหงสาวดีตลอดจนการที่ขุนณรงค์วิจิตปองร้ายหลวง
 รามเคชะจากปากของขุนแสนศึก ทำให้นางสำภูเกิดความเห็นใจขุนแสนศึกทันที

สมเด็จพระนเรศวรทรงแค้นพระทัยที่เขมรกอบล้อมหักหลังและทำร้ายไทย
 อยู่เสมอ จึงทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้ยกทัพไปตีให้พินาศ ขุนแสนศึกได้เป็นแม่กอง
 หน้าที่พระพรหมชู เข่าที่กรุงละแวกพร้อมกับทัพอื่นอีกสามทัพ ขุนณรงค์วิจิตและ
 วิเศษสรไกร เป็นกองหน้าที่พระทัยนำซึ่งตีมาบรรจบกับกองของขุนแสนศึกที่กลาง
 เมือง คู่อริทั้งสองฝ่ายจึงได้เกิดสู้รบกันอีก ฝ่ายขุนณรงค์วิจิตเสียที่ถูกจับได้
 ขุนแสนศึกได้ทำความดีและมีไมตรีกับหลวงรามเคชะอีกครั้งหนึ่ง ในที่สุดไทยก็รบชนะ
 เขมร สมเด็จพระนเรศวรมีรับสั่งให้จับพระยาละแวกมาประหารทำพิธีปฐมกรรม แล้ว
 เกือบทัพกลับคืนพระนคร ได้ปูนบำเหน็จรางวัลทหารต่างๆไป ต่อมาเมืองตะนาวศรี
 เป็นกบฏมีรับสั่งให้พระเอกาทศรถพระอนุชายกทัพไปตีจนได้ชัยชนะอีกทำให้บ้านเมือง

สงบสุขเรื่อยมา ชุนแสนศึกได้รับบรรดาศักดิ์ใหม่เป็น พระนายแสนได้รับพระราชทาน บ้านเรือนและที่ดินตลอดจนโคปลัดจ้าวเรียงน้องสาวออกจากทาสและพันธกิจชอกลาวหาใน อดีตจนหมดสิ้น ชุนณรงค์วีรชิตซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์ใหม่เป็นหลวงณรงค์วีรชิตแสวงออกข่าว ว่าพระนายแสนโคเสียชีวิตในการศึกตะนาวศรี เพื่อหวังจะได้ออกเรือนกับเรไรอย่าง รวดเร็ว แต่เรไรเมื่อทราบข่าวก็เสียใจเพราะนางก็ยังอาศัยเสมาอยู่ ต่อมาภายหลังจึงได้รู้ว่าผู้ที่เสียชีวิตนั้นแท้จริงคือหมื่นแสงเบญจจาวุธหาโชเสมาไม่ ส่วนเสมาก็ สุดปัญญาจะได้หญิงคนรักมาครอง เนื่องจากเรไรรับหมื่นหลวงณรงค์วีรชิตแล้ว หลวง ณรงค์วีรชิตพยายามสนิทสนมกับครอบครัวหลวงราม เคหะยิ่งขึ้นได้เอ่ยปากชักชวนเรไร ออกเที่ยวงานเทศกาลในฐานะคู่นั้น ทำให้นางสามารถไม่พอใจจึงเกิดการโต้ เถียงกันขึ้น นางสำนึกจึงขับไล่หลวงณรงค์วีรชิตไปจากเรือนเสีย หมื่นสินและสมบุญ ศิษย์รักของเสมา ได้ลอบทำร้ายหลวงณรงค์วีรชิตและวิเศษสรไกรสองสหายจนสลบ หลวงณรงค์ได้รับบาดเจ็บ และงานมงคลการแต่งงานของหลวงณรงค์วีรชิตและเรไร จึงเลื่อนกำหนดไป

(จบส่วนของไม้เมืองเดิม ต่อจากนี้เป็นส่วนของสุ่มทุม บุญเกื้อ)

ต่อมาหลวงณรงค์วีรชิตได้รับคำสั่งให้เดินทางไปที่ทัพเพื่อช่วยเมือง เมาะลัว สิง รับกับพม่า พระนายแสนศึกหรือเสมานั้นได้บรรดาศักดิ์ใหม่เป็น จมื่นแสนศึก สะท้าน * สังกัดกองทัพฝ่ายพระราชวังจันทน์ เกษม ได้ตามเสด็จไปกับกองทัพสมเด็จพระนเรศวร ยกไปตีเมืองเมาะตะมะ ครั้นเมื่อกลับคืนกรุงศรีอยุธยาได้บรรดาศักดิ์เป็น ออกญามหาสงคราม และได้รับพระราชทานนางข้าหลวงเรไร รวมทั้งโคศรีเมืองอีกคนหนึ่งในตำแหน่ง อนุภรรยา สมบุญได้รับบรรดาศักดิ์เป็น ขุนจงใจ รับผิดชอบได้แต่งงานกับจ้าวเรียง พันสินได้ เป็นขุนแก้วกลางณรงค์ ได้เอื้อยแต่งเป็นภรรยา หลวงรามเคหะได้รับบรรดาศักดิ์ เป็นออกญาศรีสงคราม ส่วนหลวงณรงค์วีรชิตนั้นถูกถอดจากบรรดาศักดิ์ด้วยมีโทษ ได้ สำนึกผิด ของตนเองยอมอ่อนน้อมต่อออกญามหาสงคราม และออกญามหาสงครามได้ ช่วยเหลือให้รับราชการในสังกัดพระตำราววังษา พระองค์อีกครั้งหนึ่ง ส่วนหลวง วิเศษสรไกร นั้นได้มุนายคือพระพิเศษสงครามช่วยเหลือให้อยู่ในสังกัดของตนคือกรม

ลอมพระราชวัง และตัดไม้ครีกับหลวงณรงค์วิจิตรด้วยเหตุที่หลวงณรงค์วิจิตรละปฏิญาณ
 ออมนอมตออกญามหาสงครามนั่นเอง

เมื่อหลวงพิฆานมังกลภิกษาเลี้ยงของออกญามหาสงครามและศรีเมืองถึง
 แกกรรม และได้จัดการศพตามประเพณีแล้ว ออกญามหาสงครามซึ่งได้จัดให้มีการ
 ฝึกซ้อมฝีมือทหารนั้นได้ถูกหลวงวิเศษสรไกรกล่าวหาว่าเตรียมการกบฏ แต่การกล่าว
 หานั้นไม่เป็นผลเพราะได้รับพระบรมราชานุญาต

ต่อมาออกญามหาสงครามรับพระบรมราชโองการให้จัดทหารมีฝีมือไป
 ลาดตระเวนสืบข่าวกองทัพพม่าที่เมืองไทยใหญ่ จึงมอบให้หลวงณรงค์วิจิตร ชุนแก้ว
 ชุนจง พาพรรคพวกปลอมตนเป็นพ่อค้าไปสืบข่าวศึกพม่าจนถึงเมืองหางหลวงในเขต
 ไทยใหญ่ ได้เกิดการสู้รบกับทหารพม่าที่พระเจ้าอังวะส่งมาตีเมืองรุม เมืองกั๋ง
 และเที่ยวหาเสบียงอาหาร หลวงณรงค์วิจิตรเกือบจะเสียชีวิตเพราะมือพม่าหากแต่
 ชุนแก้วและชุนจงได้ช่วยเหลือไว้

ภายหลังเมื่อกองทัพกรุงศรีอยุธยาได้ยกไปถึงเชียงใหม่แล้วเลยขึ้นไปถึง
 เมืองหางหลวง สมเด็จพระนเรศวรประจักษ์และเสด็จสวรรคตที่นั่น สมเด็จพระ
 เอกาทรได้ราชสมบัติต่อมาแล้วยกทัพกลับกันกรุงศรีอยุธยา บ้านเมืองไทยได้วาง
 วนจากสงครามเป็นเวลานาน เพราะหัวเมืองต่างๆพากันยำเกรงและยอมออมนอม
 ตอไทย ชุนนางข้าราชการต่างก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูงขึ้น ชุนจงใจรบ
 หรือสมบุญได้เป็นหลวงวิสุทธิโยชามาศย์ หมุ่สินหรือชุนแก้วกลางณรงค์เป็นหลวง-
 ราชโยชาทพ หลวงณรงค์วิจิตรได้เป็นพระเทพบริบาล เสมาหรือออกญามหาสงคราม
ได้เป็นพระยารามจักรงก์ และทั้งนี้สร้างความริษยาให้แก่หลวงวิเศษสรไกร เป็นอัน
 มาก เนื่องจากเป็นธรรมคาอยู่เองที่พระมหากษัตริย์พระองค์ใดได้รับราชสมบัติ ก็
 แ่ก่ตั้งชุนนางที่สนิทสนมมารับตำแหน่งที่ใกล้ชิด ส่วนชุนนางที่ไม่ใช่พรรคพวกก็โยกย้าย
 ไปอยู่ที่ตำแหน่งอื่นเสีย ในครั้งนี้ได้มีผู้ที่เตรียมการร้ายคึกบฏซึ่งราชบัลลังก์อยู่เงิบๆ
 โดยการนำของพระพิมลธรรมร่วมกับบรรดาศิษย์ เหตุการณ์ในราชสำนักเปลี่ยนแปลง
 ไปในทางร้าย เจ้าฟ้าสุทัศน์พระมหาอุปราชเสวยยาพิษถึงคต พระเจ้าอยู่หัวได้
 สถาปนาเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นพระมหาอุปราชแทน ในราชสำนักมีแต่ความหงอยเหงา

พระเจ้าอยู่หัวทรงเสียดพระทัยจนประชวร

* พระครูพุทไธสวรรย์ได้เตือนพระยารามจักรวงศ์หรือเสมาศิษย์รักว่า เณรชู้ตะตาของบ้านเมืองตลอดชีวิตราชการที่รุ่งเรืองของเสมาและพรรคพวกตลอดรัชกาลนี้จะต้องยุติลง จึงแนะนำให้เสมาออกบวชเสียเป็นการหนีราชภัยและเคราะห์ร้ายที่จะมาถึงเมื่อพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต และในที่สุดเหตุการณ์ก็เป็นไปตามคำทำนายนั้น กรุงศรีอยุธยาได้มีการเปลี่ยนรัชกาล ฝ่ายขุนนางที่เป็นสมัครพรรคพวกของพระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่ก็มีอำนาจขึ้นมาแทน พระเทพบริบาลหรือนายขันไค้กลับไม่มีในครีบทสหายเก่า หลวงวิเศษสรไกรที่มีอำนาจสูงขึ้นไปอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากได้มุลนายเป็นฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ พระเทพบริบาลได้รับบรรดาศักดิ์ใหม่เป็นพระพิเศษสงคราม และหลวงวิเศษสรไกรได้บรรดาศักดิ์เป็นพระรามพิชัย

หลวงวิสุทธิโยชามาตย์กับหลวงราชโยชาเทพหรือสมบุญและสินสองสหายซึ่งไม่ยอมออกบวชตามเสมา ได้เกิดการทะเลาะวิวาทกับพระพิเศษสงครามและพระรามพิชัยอีกครั้งหนึ่ง จนทั้งสองฝ่ายได้รับบาดเจ็บ หลวงวิสุทธิโยชามาตย์หรือสมบุญนั้นถูกแทงอาการสาหัส แต่ก็สามารถแทงพระรามพิชัยถึงแก่ความตาย พระพิเศษสงครามหรือหมื่นขันในอดีตนับพิการตลอดชีวิต หลวงวิสุทธิโยชามาตย์และหลวงราชโยชาเทพถูกลูกขุนตัดสินใจจากทุกเป็นเวลาสามปี แต่พระภิกษุเสมานั้นถือนั่นในกัณฐ์เชื่อฟังคำแนะนำของอาจารย์คือพระครูพุทไธสวรรย์บวชเป็นภิกษุมาเพื่อศิลาภานาได้รับความสุขทางใจตลอดไป

วิเคราะห์โครงเรื่อง

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องจากนวนิยายเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมแล้วจะเห็นว่าโครงเรื่องใหญ่ (Main plot) ของนวนิยายเรื่องนี้ ผู้ประพันธ์ใช้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยามาวางเป็นโครงเรื่อง โดยเปิดเรื่องขึ้นด้วยการแนะนำหรือปล่อยตัวละครเอกออกมาคือ เสมา หนุมท้าวชนบทของกรุงศรีอยุธยา มีอาชีพที่เหล็ดทำเป็นอาวุธเช่นมีด คาน เพื่อนำไปขาย และให้ตัวละครเอกนี้เป็นตัวแทนของคนไทยในชนบทที่มีความใฝ่ฝันในการเป็นทหารรับใช้ชาติ เมื่อพบตัวละคร

เอกฝ่ายหญิงซึ่งมีศักดิ์สูงส่ง คือเป็นนางข้าหลวงชื่อเรไร ทำให้ตัวละครทั้งสองมีความสัมพันธ์สมัครรักใคร่กัน จากนั้นผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครสำคัญขึ้นมาอีกคนหนึ่งคือ หมูขัน ให้มาหลงรักนางข้าหลวงเรไรหญิงคนเดียวกันกับเสมา เรียกได้ว่าเป็นการสร้างความขัดแย้งขึ้นตั้งแต่เริ่มเรื่อง เสมาจึงต้องพยายามต่อสู้ดิ้นรน เพื่อฟันฝ่าอุปสรรคข้อขัดแย้งต่างๆ ได้รับความสมหวังในความรักของคน แต่ด้วยเหตุที่เสมาเป็นชายที่มีสกุลต่ำแต่หมายปองหญิงคนรักที่สูงศักดิ์ จึงต้องเป็นนักรบเพื่อให้สมหวังในด้านความรัก โครงเรื่องใหญ่ของนวนิยายเรื่องขุนศึกดังที่กล่าวมาแล้วนั้นจึงเป็นเรื่องชิงรักหักสวาทระหว่างชายสองหญิงหนึ่ง เพราะผู้ประพันธ์ได้ให้ชายสองคนมุ่งมั่นในหญิงคนเดียวกัน เจือ สตะเวทิน ได้กล่าวถึงโครงเรื่องที่มีลักษณะเป็นการแก่งแย่งชิงรักหักสวาทของชายสองคนกับหญิงเพียงหนึ่งนี้โดยจัดเข้าอยู่ในสูตรของการวางโครงเรื่องชนิดหนึ่งว่า "สูตรสถานการณ์รูปสามเหลี่ยม (The Triangular Situation Formula) คือชายสองหญิงหนึ่ง หรือชายหนึ่งหญิงสอง ซึ่งมีผลประโยชน์ขัดกัน จึงต่างคิดจะเอาชนะกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความรัก"¹

นอกจากเรื่องขุนศึกเป็นนวนิยายที่ผู้แต่งกำหนดโครงเรื่องให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักแล้ว นวนิยายเรื่องนี้เป็นนวนิยายที่อิงประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่งด้วย กล่าวคือผู้แต่งใช้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมัยพระเจ้าเอกาทศรถเป็นฉาก เรียกได้ว่าผู้แต่งใช้พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเป็นแกนกลางของเรื่อง แล้วสร้างตัวละครขึ้นใหม่บทบาทและอยู่ในเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นโดยตลอด ตัวละครเอกนั้นผู้แต่งก็นำเอามาจากพงศาวดารนั่นเอง ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงทหารที่เชี่ยวชาญในการรบจนเป็นทหารคู่พระทัยของสมเด็จพระนเรศวรไว้ว่า

ครั้งรุ่งแสงสุริโยภาส พระบาทสมเด็จพระบพิตรพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์เสด็จยัง เกษ ตรัสให้ทหารพระยาในกองทัพหลวงแยกออกไปตั้งกระบวน

¹ เจือ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 102

เบญจเสนา พระยาสิทธิราชเคโหชัยซึ่งข้างพลายโถมไตรภพ ถือพล 10,000
 เป็นกองหน้า พระยาพิชัยรณฤทธิ์ ซึ่งข้างพลายจุมไตรจักร์ถือพล 5,000
 เป็นปีกซ้าย พระยาเทพอรชุนซึ่งข้างพลายจุมโถมยุทธถือพล 10,000 เป็น
 เกี้ยกกาย พระพิชัยสงครามซึ่งข้างแสนพลพายถือพล 500 เป็นปีกซ้าย และ
 หน้าพระกษัตราธรรออกออกไปปลายเทือกนั้นขุนโถมจตุรงค์ซึ่งข้างพลายหัสทินพิชัย
 ถือพลปีกกลางชนะซ้ายขวาข้างละ 500 และหลวงพิเศษสงครามซึ่งข้างพลาย
 บุญยิ่ง หลวงรามพิชัยซึ่งข้างพลายมิ่งมงกุฎถือพลกาบ โด่ คั้ง ข้างละ
 500 พระราชวังสันซึ่งข้างพลายแก้วมาเมืองถือพลอาสาจาม 500 พระ
 เสนาภิมุขซึ่งข้างพลายเพ็ญภพไตร ถือพลอาสาญี่ปุ่น 500 ถัดจากนั้นทหาร
 ทะหลวงพันคู่พระทัย 136 คน ถือดาบเขน 22 คน ดาบโล่ 42 คน ถือดาบ
 สองมือ 72 คน¹

/ ผู้ประพันธ์เรื่องขุนศึกได้สร้างตัวละครเอกคือเสมา จากทหารทะเลหลวงพันคู่พระทัย
 ซึ่งมีความชำนาญในการรบกวาดดาบสองมือ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประพันธ์ก็ไดกล่าว
 ไว้ในเรื่องขุนศึกด้วยอย่างชัดเจนว่า เสมานี้เกิดทหารทะเลหลวงพันหนึ่งในจำนวนทหาร
ทะเลหลวงพันทั้งหมด 136 คน และในจำนวนทั้งหมดนี้ก็แยกทหารที่เชี่ยวชาญในด้านการรบ
 ด้วยอาวุธชนิดต่างๆกันอีก ส่วนเสมานั้นผู้ประพันธ์ได้กำหนดขึ้นจากทหารทะเลหลวงพันที่ถือ
 ดาบสองมือ ซึ่งในพงศาวดารนั้นกล่าวว่ามีจำนวน 72 คน และตามความในเรื่องขุนศึก
 ซึ่งไม่เมืองเคิมเขียนไว้ว่า

๖. ขุนพลหนุ่มผู้เยาว์อายุนี้ก็มีวิสัยอ่อนน้อม เจียมตัวอยู่มิโหดบังอาจ เช่น
 ผู้อื่น เป็นที่ต้องอภัยอาศัยกันมาก่อน เค้าครั้งร่วมราชการพระราชสงคราม
 ซึ่งเสมาก็ยกทหารหนึ่งในพวกทะเลหลวงพันร้อยสามสิบหกคน ทหารคู่พระทัย
 รักษาหน้าพระกษัตราธรรมาบกระทั้งบัดนี้ ก็เสมอกันอยู่ด้วยตำแหน่งยศศักดิ์
 ขุนพล ซึ่งทั้งกรุงศรีอยุธยาผู้อยู่อาศัยจะนับกันได้. ²

¹ พันจันทนมาศ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หน้า 194-195

² กำน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก (เจม 7) โดยไม่เมืองเคิม (นามแฝง) หน้า 427

* เมื่อเรื่องขุนศึกมีโครงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสงคราม ชีวิตของตัวละครเอกของเรื่องก็เสมือนนั้นต้องดำเนินไปให้เหมาะสมกับยุคสมัย เหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่องขุนศึก จึงได้แก่การต่อสู้และสงคราม จึงเป็นโอกาสให้ตัวละครเอกได้แสดงฝีมือ ความกล้าหาญ และความสามารถในการรบสมกับชายชาติไทยในสมัยนั้นให้ปรากฏแก่สายตาของคนทั่วไป ในที่สุดเสมาได้เป็นส่วนหนึ่งในกองทัพกรุงศรีอยุธยา ที่มีชัยชนะกองทัพหงสาวดี และได้รับพระราชทานรางวัลตลอดจนยศฐานบรรดาศักดิ์ถึงชั้นขุนพลเป็นทหารคู่พระทัย ได้แต่งงานกับนางข้าหลวงเรไรหญิงคนรักสมตามความปรารถนา

หากจะพิจารณาถึงลำดับชั้นของโครงเรื่องในนวนิยายเรื่องขุนศึกจะมีลักษณะที่น่าสนใจ เกิดดังต่อไปนี้

1. สถานการณ์ในตอนเปิดเรื่อง (Exposition)

✓ ผู้แต่งได้บรรยายโวหารเปิดเรื่องโดยกล่าวถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาตอนที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงว่า

เมื่อเดือน 6 ปีวอก พระพุทธศักราช 2127

เบื้องหลังพลับพลาประทับตามกลางทหารไทยนับหมื่นค่อนหน้า พระมหาเถรและแม่ทัพนายกองตั้งปาง เห็นแผ่นดินเมืองแครง หัวเมืองมอญต่อแดนไทยสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า พระหัตถ์ทรงสุวรรณมิงการประกาศต่อเทพคา ท่อน้ำที่ประชุมทหาร แล้วออกพระโอษฐ์ว่า

...ตั้งแต่นั้นต่อไป กรุงศรีอยุธยาขาดไมตรีกับกรุงหงสาวดีแล้วมิได้เป็นสุวรรณบัลลังก์เดียวกันประจุกดังแต่ก่อนแล้ว ซากจากกันแต่วันนี้สืบไป ตราบเท่ากัลปาวสาน...

เมื่อประเทศไทยเป็นอิสรภาพแล้วจึงทรงหลังอุทกธาราลงเห็นแผ่นดินเมืองแครงแดนต่อแดน เพียงสิบหมื่นของเหล่าทหารไทยทุกทัพจึงกึกก้องด้วยความปิติสนั่นด้วยปืนไฟใหญ่ น้อย และโห่ถวายพระพรครั้นครั้นคั่งหนึ่งแผ่นดินแครงจะตะแคงกว่าด้วยไทยประกาศอิสรภาพ

เมื่อบรรยายเหตุการณ์ตอนที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพแล้ว ต่อจากนั้นจึงได้กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของตัวละครเอกฝ่ายชายคือเสมา ซึ่งผู้ประพันธ์ได้แต่งให้ตัวเอกได้รับฟังชวานั้นด้วยความยินดีในอิสรภาพที่ไทยได้รับ

หน้า เคา เพลิงตอหน้าพระเพลิง ซึ่งเภาเหล็กแทงจนแดงเป็นถ่าน
บุรุษข้างฝั่งหนุ่ม เหงื่อเต็มหน้าตลอดแขนเกร็งควยกลามเนือยังบีบคั้น
จับแทงเหล็กซึ่งโชนแล้วคางยังอยู่ กัดฟันไม่รู้สึกแก่ตัวเอง ฟังอีกบุรุษหนึ่ง
ที่มาจางพอดีคาบเมื่อกอนนี้แค่นัก นอยหนา นอยน้ำใจนักที่ศึกหงสาวดี
ลอมไทยเป็นเมืองขึ้นเมืองเซลย บา - นี้ประกาศเอกราชแล้วหรือ
และจะต้องเตรียมรับศึกหงสาวดีอีกหรือ ถ้างั้นก็สู้กันควยความปล้มเป็น
เอกราชด้วยกันแล้ว สักก็เมืองและทหารก็เสมอกันแล้ว

ควยกำลังคิดเพลิดเพลิด หน้าเการอนนั้นไอเพลิงได้จับเหนื่อแต่ก็จับ
นำตาซึม กูนี้อยากจะหัวเราะแต่ถ้าหัวเราระดังกก็ต้องมีสะอื้นเพราะได้ข่าว
ไทยประกาศเอกราช แล้วก็กระหน้าคอนโดยมีรัฐตัว เคลิบเคลิ้มไปว่า
เหนี่ยวความอยู่กลางศึก¹

2. ปัญหาเริ่มปรากฏ (Inciting Moments)

สถานการณ์ในโครงเรื่องเริ่มพบปัญหายุ่งยากขึ้นตามลำดับเมื่อเสมาได้พบกับนางข้าหลวงเรไร เป็นครั้งแรกและต่างฝ่ายต่างให้ความสนใจต่อกันและกัน ต่อมาเมื่อพันอินทรราชได้พาตัวเสมาไปฝากตัวเป็นทหารในสังกัดของขุนรามเดชะ ผู้ประพันธ์ได้ปล่อยตัวละครออกมาอีกคนหนึ่งคือหมื่นซันซึ่งเป็นนายหมู่ผู้มาทดสอบฝีมือของเสมา และเป็นผู้ที่ขัดแย้งกันกับเสมาเรื่อยมา เมื่อผู้ประพันธ์ได้เปิดตัวละครเอกทั้งสามครบแล้ว เหตุการณ์ในเรื่องตั้งแต่ตอนนี้เป็นจุดเริ่มของความขัดแย้งในเรื่องเพราะเหตุว่าทหารหมู่ผู้ที่มีมือสองคนที่มีความประสงค์ในหญิงคนเดียวกัน จึงเกิดศึกแย่ง

¹ กาน ฟิงบุญ ณ อยุธยา ชนศึกเสมา โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

ชิงหญิงกันขึ้นถึงชั้นปองร้ายชีวิต ดังกล่าวที่ว่า "เสื่อสองตัวจะอยู่ในถ้ำเดียวกันไม่ได้" เมื่อครั้งเสมาเกิดความยินดีที่ได้รับเครื่องทหารและจะได้เป็นทหารเป็นครั้งแรกสมดังความตั้งใจ แต่หมุ่ชั้นผู้ทดสอบฝีมือคัดเลือกเป็นทหาร เห็นว่าเสมามีฝีมือเหนือคนจึงแสดงอาการไม่พอใจออกมาอย่างชัดเจน ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความรู้สึกของตัวละครซึ่งแสดงถึงจุดเริ่มของความยุ่งยากดังนี้

หมุ่ชั้นเพียงแต่ยิ้ม ถึงอย่างไรเล่าหน้าเจ้าทางคาบทหารใหม่นี้จะพอตากันมิได้ ฝีมือยิ่งแสบก็ยิ่งเหมือนหนามยอกอกกันอยู่ และมาอยู่ต่อหน้าแม่หญิงเรไรคุย้ออวคทั้งฝีมือและความเรียนรู้ ซึ่งนายหมุ่แอบได้ยินแล้ว ทั้งคำสรรเสริญของแม่หญิงเรไร จึงชวนให้คิดว่าไอหมุ่ชั้นประพฤติกัศตรูแล้วแต่โดยอ้อม เมื่อกาลก่อนแคว้นก่อนฝีมือยังมีรูจะร้ายเหมือนต่อไป เมื่อหน้าซึ่งนับวันจะยิ่งเป็นภัยร้ายหลายสถาน ทั้งแม่หญิงเรไรก็จู่จะใส่ใจแก่การนี้หนัก

หมุ่ชั้นจ้องมองแค้นกราบจนลุกเงย แม่สีหน้านั้นจะเป็นเชิงว่านับถือยำเกรง ก็มีวามมองไปว่ามันเย้ยเพราะทะนงฝีมือ จึงตอบไปเป็นทานองว่าจักสั่งสอนมันผู้ใหม่แก่การและมีศิ เตียนพร้อมเสร็จ

ก็เพราะเห็นเจ้าใจร้อนเกินไปอยู่นักคอก จึงอุทิศสำหรับมายืนให้แต่นองเอย ที่จะเตือนเสี้ยกอนใหญ่ว่าเมื่อต่อหน้าไปจะเป็นทหารประพฤติกองเรานั้นจำต้องดูตามเขาคอนอื่นอันการจะนับไหวก็เพียงแค่ให้ไหวโดยสุจริตใจ มิจำต้องกล่าวสรรเสริญเป็นยกกันเปียงเมื่อก็ เพราะมันจะกลายเป็นผู้โอหังเย้ยแก่ท่านผู้อื่น และอีกประการหนึ่งอันฝีมือนั้น เขามีได้โออวคแก่หญิงหรือไกรอื่นคอก เมื่อถึงกราวศึกนั้นแดงส่ำแดงให้สิ้นฝีมือเด็ก¹

¹ กาน พงบุญ ณ อุษยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

3. การขยายตัวที่คล้ายของปัญหา (Development)

เสมาพยายามทำความเข้าใจความชอบในรายการสงคราม ด้วยแรงสนับสนุนจากหญิงคนรักซึ่งพยายามพูดให้กำลังใจให้คู่สวาททำความชอบเพื่อจะได้รับพระราชทานยศฐาศักดิ์ซึ่งจะได้สมหวังในความรัก ประกอบกับความมุ่งมั่นในการรบเพื่อชาติจนทำให้ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนอย่างรวดเร็ว ทำให้หมื่นชั้นริษยา พยายามหาเหตุใส่ร้ายป้ายสี เซนกลาวฟ้องเรื่องร้ายต่อขุนรามเดชะบิดาของเรไรหญิงคนรัก จนหลงเชื่อหลายครั้ง เพราะหมื่นชั้นเองก็พยายามที่จะได้เรไรมาเป็นคูครอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามหมื่นชั้นก็ไม่สามารถเอาชนะได้

4. ปัญหาได้รับการแก้ไข

ตอนนี้เป็นช่วงที่สำคัญของโครงเรื่อง เพราะเรื่องจะดำเนินสู่จุดวิกฤติ (Climax) เป็นการหาทางออกให้แก่เรื่องซึ่งผู้อ่านสนใจอยู่ในเรื่อง ชุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้ให้หมื่นชั้นซึ่งตั้งตนเป็นศัตรูของเสมา มาโดยตลอดคอยมฉะตริฐิต่างๆ ยอมรับความเป็นจริงว่าวาสนาของตนนั้นคอยกว่า และควยเหตุที่ถูกถอดจากบรรดาศักดิ์ แต่ในทางตรงกันข้ามเสมากลับได้รับความชอบสูงขึ้นจนเป็นราชองครักษ์ของสมเด็จพระเอกาทศรถและได้เข้าพิธีแต่งงานกับเรไร

5. การคลี่คลายสู่จุดจบ

เมื่อฝ่ายศัตรูคือหมื่นชั้นหรือพันฤทธิชะตริฐิตอมพ่ายแพ้แล้ว ได้มีการเปลี่ยนรัชกาล ชุนนางข้าราชการที่ทำหน้าที่มาแต่สมัยพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนก็ต้องสละอำนาจวาสนาตามไปด้วย [ต่อจากนั้นก็ยังมีผู้มีอำนาจขึ้นเป็นใหญ่ปกครองบ้านเมืองต่อไป โดยเสมาตัวเอกต้องออกไปบวชเพื่อหนีราชภัย

อย่างไรก็ตามโครงเรื่องชุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้มีความขัดแย้งในเรื่องอย่างเหมาะสม ซึ่งความขัดแย้งในเรื่องนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างมีรสชาติน่าสนใจ

แฮร์รี่ ชอว์ (Harry Shaw) ได้กล่าวถึงความขัดแย้งในวรรณคดีไว้มี 4 ชนิดดังนี้

1. ความขัดแย้งทางกายภาพ (*Elemental of physical - conflict*) เป็นการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับโลกในทางรูปธรรม เช่น ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การต่อสู้กับความพยายาพและภัยอันตราย การต่อสู้กับความหนาวเย็น ความร้อน หรือกับสัตว์ป่าที่ดุร้าย

2. ความขัดแย้งทางสังคม (*Social conflict*) เป็นการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน นวนิยายที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่จะมีพื้นฐานอยู่บนความขัดแย้งชนิดนี้ เช่นผู้ขายสองคนที่พยายามเอาชนะใจหญิงคนเดียวกัน ความขัดแย้งของนักธุรกิจ ความขัดแย้งระหว่างลูกสาวกับพ่อแม่ในกรณีการเลือกคู่ครอง ความขัดแย้งทางเผ่าพันธุ์ ศาสนา และอคติระหว่างเชื้อชาติ ศาสนา ตลอดจนการต่อสู้ระหว่างตัวละครกับสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เช่นในนวนิยายของดิกเก้นส์ (*Charles Dickens*) และนวนิยายของ อีเลียต (*George Eliot*) นักประพันธ์อังกฤษ ค.ศ. 1819 - 1880

3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับชะตากรรม (*Fate*) หรือเคราะห์กรรม (*Destiny*) เช่นในละครของ โซโฟคลีส (*Sophocles*) หรือในนวนิยายของฮาร์ดี เป็นต้น

4. ความขัดแย้งภายใน หรือความขัดแย้งทางจิตใจ เป็นการต่อสู้ระหว่างความมุ่งมาดปรารถนา ตั้งแต่สองประการในตัวบุคคลคนเดียวคนหนึ่ง¹

ส่วนนิพนธ์ อีนลีน ได้จัดกลุ่มของความขัดแย้งในวรรณกรรมสามเรื่องของสุนทรภู่ไว้เป็นประเภทใหญ่ๆได้ดังนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ

— ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับชะตากรรมหรือเคราะห์กรรม

- ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับเวทย์มนตร์คาถา
 - ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับภูติผีปีศาจ
2. ความขัดแย้งทางสังคม
- ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน
 - ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูก
 - ความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคล
 - ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม
 - ความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์และศาสนา
 - ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับคานียม
 - ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น
 - ความขัดแย้งในใจของตัวละคร
 - ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ¹

๕ เมื่อพิจารณาถึงความขัดแย้งในโครงเรื่องขุนศึก จะพบว่าผู้ประพันธ์ได้สร้างโครงเรื่องให้มีความขัดแย้งหลายประการด้วยกัน จึงทำให้นวนิยายเรื่องขุนศึกสนุกสนานโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องขุนศึกนั้นมีแนวเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสงครามระหว่างไทยกับพม่า เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เรื่องเกี่ยวกับการสงครามเช่นนี้ย่อมจะต้องเป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งทางสังคม กล่าวคือเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งต่างเผ่าพันธุ์ต่างเชื้อชาติศาสนาถิ่นอยู่ในตัว เมื่อจำแนกความขัดแย้งในโครงเรื่องขุนศึกที่น่าสนใจจะมีดังนี้คือ

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

1.1 ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูก

1.1.1 ความขัดแย้งระหว่างเสมากับนางบุญเรือน
ผู้เป็นแม่ นางบุญเรือนเป็นตัวแทนของหญิงพรหมจารีที่เจียมตัวในศักดิ์ฐานะของตน มีความเกรงอกเกรงใจคนที่ศักดิ์สูงกว่าตน เช่นเมื่อนางได้ฟังคำกล่าวพ้องของหนูชั้น

ว่า เสนาบุตรของนางนั้นทะนงในฝีมือ ก็ถือตามกล่าวนั้นทันที และบริษัษบุตรชายของตนว่าไม่รู้จักบุญคุณคน ควญเหตุดังกล่าวนี้ทำให้เสมาเคียดแค้นหมุ่นขึ้นมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันเสมาก็สนใจมารดาของตนที่ไปเข้ากับฝ่ายศัตรู และเป็นความซัดแย้งขึ้นอย่างหนึ่ง จากตัวอย่างคำกล่าวของนางบุญเรือนว่า

ไล่หัวไปเถิด แม่เขาแก่ไต่ย็นจึงตะโกนมาเป็นนัยๆ แม่มึงจักเป็น พันเป็นหมื่น ก็มีวายุเสยที่จะหาเหตุรอนใจมาให้เสียทุกครั้งที่มาเยือน คังจะแกล้งกัน และต่อเตนนี้ไปมีตองมาบุงเกี่ยวอีก สุกแคบญาสานานอง มันเถิดเรื่องหนึ่งก่อไว้มิตันจะสิ้นกวัน ก็กูหรือหัวใจตัวยังกลางจะก่ออีก พอเขาก็อพสันสาห์บคาซ่าสาห์บขึ้นอีกอันเป็นสาเหตุให้เจ้าตัวเสมาไม วายจะคิด แม่วาจักเตบใหญ่ถึงปานนี้ และมีความชอบแก่ราชการถึงศักดิ์ หมื่น แต่เมื่อโกลพอแม่ก็เสมือนเมื่อเด็กมีพนักสาห์บเลย แต่หากเป็น เเคราะห์ก่อนชะตากุร้ายเอง ที่มาเรือนกระทอมกรั้งไรก็เณอญเสียทุกครั้ง ตองมีเหตุทะเลาะหมเถียงจนตองวิวาทสมคำแก่¹

หรืออีกตอนหนึ่ง

ใครละพระคุณ อ้ายเสมาหรือ แม่เขาแกสอคำตันโก หันจ้อง บุตรและต๋นากกล่าวการามิรูเรื่องรู้ความ อ้ายลูกตัวสันดานลูกเขนมิงนี้ หลายครั้งนักแล้ว ที่ชอบแต่จะกอหากความรอนใจแก่กูเสมอมิวาคั้งโคเลย ที่ประพศิเยียงน้อย เสมอต่อทานผู้มีพระคุณเขนนี้

ใครเล่าที่มีพระคุณแก่ซา บุตรชายทะเล้งย็นแค้นแมควยเรื่องนาง นองที่รู้อยุกอน และมาสบประมาทกันเสียเองเสมอ แม่เอย สิ่งไรมีรู นั้นกึ่งเสียจะคิดกว่า จะพุดอ้ายเสมานี้เต็มสองรุหรหมด มิว่าเรื่อง ประการโค หะ นายหมเพ็งจะยางมาบาน ก็เอยพระคุณสมหัว และก็

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไมเมืองเคิม (นามแฝง)

มาคืออยู่หรือแม่

และอีกตอนหนึ่ง

น้องชั่วอย่างไรอายุเสมา หือ แม่เขากกรากเข้าดล็กใส่เพราะแก
ฟังเรื่องออกแฉะจึงพูดตลอดหมด ชะ อ้ายลูกเกิดความขึ้นสิมาไอหังไว้
สติปัญญา ก็พอแม่เป็นหัวหลักหัวตอหรือ หรือว่ากนี้รู้เห็นเป็นใจให้ลูกชั่ว
มิงสิ, เสมาเอ่ย มิงแอบประพฤติมิเจียมคน อยู่แต่แดนดินจะไปฟ้าป็น
วิมานมิเกรงหวาย ช้าพลอยให้พอแม่ออกไปด้วย ฤย ²

1.1.2 ความขัดแย้งระหว่างเสมากับบิดา ตาม
ปกติพ่อแม่ย่อมรักลูกเสมอ แต่ในกรณีของพ่อกับลูกในเรื่องขุนศึกนั้น พ่อแม่ซึ่งมีฐานะ
ต่ำต้อยจะคอยกำชับสั่งสอนลูกให้เป็นคนเจียมตน เมื่อเสมามีเรื่องบาดหมางกับหมู่ชน
ซึ่งมีฐานะสูงกว่า ก็ว่ากล่าวตักเตือนของตนเองเป็นการเอาใจคนอื่น ๆ ที่มีศักดิ์สูง
เสมาก็ยังมีเรื่องขัดแย้งกับบิดาของคนเหมือนกัน

เอ็งจะประพฤตินอกคอกเสียใหญ่ละซีเสมา หือว่ายังงักกัน พ่อเขา
แกจ้องหน้าถามเคื่องนัก กูสอนเมื่อสักครุนั้นะ จำไว้ไค้มังหรือเปล่าแต่
ล็กคำหนึ่ง และนี่ก็บ้านโรงกู ไฉนไม่ไวหนาทพอนาแม่ กลับไวอำนาจ
ตัว อือมิงนี้กำเรบฝีมือเกินไปเสียแล้วกระมังลูกเอย

มันเสียใจหนักหนา กูหรือเหล่านักลวนควยพ่อแม่พี่น้องอันสนิท แต่
กลับเป็นผูอื่นไปเสียแล้วนี่จะไกรเถียง แต่ก็ไปนี้กว่าช่วยการแต่เวลา
เสียเปล่าๆ³

1.1.3 ความขัดแย้งระหว่างเรไรกับพ่อแม่ ขุน

¹ กาน ฟิงบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

หน้า 133

² ก. หน้า 135

³ ก. หน้า 136

รามเคชะบิคาและมารคาของเรไรก็อนางสำภู มีความปรารถนาให้เรไรได้รับหมั้น และออกเรือนกับหมั้นขวัญ เห็นว่ามีศักดิ์ตระกูลสูง ในขณะที่เดียวกันก็พยายามก็คขวาง ความรักระหว่างเรไรกับเสมาเพราะเสนานั้นเป็นบุรุษตระกูลต่ำไม่คู่ควรกัน ชุน รามเคชะ นางสำภูและเรไรมีความปรารถนาต่างกัน เมื่อซัดขึ้นจึงถูกทุบตีและ ลามโซ่กักขังไว้อย่างนางทาส นับว่าผู้แต่งได้สร้างความซัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูกสาวไว้ในโครงเรื่องอย่างเหมาะสม ลักษณะความซัดแย้งระหว่างพ่อแม่กับลูกสาว เช่นนี้จะปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆของนักประพันธ์ผู้นี้ ตอนที่ชุนรามเคชะบังคับ ให้เรไรรับหมั้นพันธุซึ่งมาสู่ขอเพื่อออกเรือน แต่เมื่อนางปฏิเสธ จึงทำให้ชุน รามเคชะผู้เป็นบิดาเกิดโทสะขึ้นทันที

เดี๋ยวนั้นชุนรามก็ขึ้นเสียงแหวกวาคบุตรชู้หน้า เอาหน้าพ่อชายแล้ว สิเรไร ทะขามิรู้เลยว่าจะชวยกู เมื่อแรกสิรับคำพอกระนั้นกระนั้น จึงตกลงกับพันธุชี่และแม่อำพันเขา ก็เมื่อลุมมาสิปรับเสีย เช่นนี้ควหรือ คูหรือบุตรชุนรามเคชะมันจักชวยพ่อยายแม่ ควยเสียแรงรักว่าบุตรคนเดี๋ย ไมได้เป็นอันขาดแล้วกูเอ๋ย พ่อเชิญบรรดาญาติทานที่นับถือและสมณะนี้ก็มา แต่พุไซสวรรค์เคยเป็นที่เคารพบูชาเกรงอยู่ ทานจักแคลงใจ จึงเมื่อ เจ้าจักชวยพ่อยแล้ว พอกจักต้องตอบให้สมแก่ที่รักลูก¹

1.1.4 ความซัดแย้งระหว่างเสมากับพ่อแม่ของหญิง คนรัก ผู้ประพันธ์ได้สร้างความซัดแย้งระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชาย กับพ่อแม่ของ ฝ่ายหญิงซึ่งคนหลงรักอยู่ ความซัดแย้งชนิดนี้เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในสังคม ซึ่งจะต้องมีความซัดแย้งเช่นนี้อยู่เสมอ ระหว่างลูกเขยกับพ่อตา, ลูกเขยกับแม่ยาย, แม่ตัวลูกสะใภ้ ฯลฯ ในเรื่องชุนศึกนี้ผู้ประพันธ์ได้นำเอาความซัดแย้งดังกล่าวมา สร้างโครงเรื่องโดยกำหนดให้เสมาซึ่งรักใคร่อยู่กับเรไร แต่ถูกชุนรามเคชะและ นางสำภู ซึ่งเป็นบิดามารคาของเรไรซัดขวาง โดยอ้างเอาศักดิ์ตระกูลมาเป็นข้อ

¹ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ชุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

เปรียบเทียบว่าไม่คู่ควรกัน โอกาสใดที่หนุ่มสาวได้พรอดรักกันฐานชูสาวและถูกฝ่าย
พ่อแม่จับได้ ก็จะถูกบริภาษอย่างรุนแรงทุกครั้ง ครั้งหนึ่งขณะที่เสมากำลังพรอดรัก
กับเรไร และภริยาขุนรามเคาะมาพบเขาจึงไต่ถามว่าดาตออย่างรุนแรง

'งามหน้าแล้วนางหญิง' ภริยาขุนท้าวประศุกรากมาแต่ไม่อาจพุดกั
งควายสามรงค์เกรงอื้อฉาว ที่หน้าบุตรผู้แอบปลื้มไม่ทันจะผละพันได้ นี้อ
หน้าคอตตาจับได้เอง หากเป็นผู้อื่นจะวาซัคใส่โทษ

ทั้งสองผละคงสู้พันกราบเทาทานแม่หญิงนั้นความอับอายชั่วและเกรง
อาญาถึงร้องไห้

ผิดลูกเกินตัวที่จะอภัยแล้ว

ก็นั้นนะซึกรากอนที่แก้ตัวก็คงจะรับกรรมมัง

แล้วภริยาขุนท้าวเราะเสียงเครือ 'แม่มีลูกคนหนึ่ง เป็นเอี้ยฮั่วปี้ก็
ประพาศีสมศักดิ์สมรักนัก เนะหมื่นศึก เรานี้คิดว่าใครมีภาคเลยว่าจะ
เป็นหมื่นที่ขุนทหารอุปการะมายอนเนรคุณเราถึงปากเรือย'

'สูกแต่เมตตาพระองค์' เสมาทนมอบอยู่จึงเงยขึ้นประนมมือ พร้ออื่น
แม่ราชสงครามศึกลอมก็ยังมีเหมือน น้ำเสียงพลันแห่งแหบ ไซ้ข้าพระเจ้า
จักลบลุดวงเกินพระคุณทั้งสองนั้นหามิได้ หากที่ประพาศินี้ก็โดยสุรัก
แม่หญิงบึงอื่นแม่ชีวิตตัว พระคุณจงเมตตาเถิด

'เมตตาหรือ' ภริยาขุนท้าวเราะเท่าเอวร้องแก่งจนแหบจะตองเสีย
น้ำตาควยความอับอายเป็นที่สุด หมื่นศึกก็รู้แล้ว คำขุนท้าวประกาศมิให้
เหยียบเรือนเรา และเมื่อชะลาเข่นนี้มีหมายใจตัวจักลงก็เพราะสิ้นเกรง
กันหรือ อึ้งนี่ก็ยามคุกก็ขึ้นมาขึ้นเรือนผิดกับประเพณีท่านไม่เกรงอาญาอีก
ออก ก็แล้วเมื่อคำมาเขาสวนท่าเลเป็นโจรนั้น ผิดหลายกระทงนัก

หามิได้เลยพระองค์ เจ้าหนุ่มก็จำต้องถือเท้ามาปฏิเสธควยเกรงผิด
นั้นมาถึงสมบุญ ข้าพระเจ้ามิทราบเลยว่เกิดการใดเมื่อกำ แต่เมื่อก็
ยอมผิดนักหนา ขอสารภาพแล้วควยเหลือใจจะหักได้ ทั้งจะชอกราบ
เทาทานว่า แม่หญิงมีไซ้จะรู้เนื้อรู้ตัวนักเนะกันเลย หากมาหมายลงกลอน

มีทราบว่าเขาพระเจ้าผู้ชุมนุมก่อน

แต่ไปเสียให้พันเรือนเราเป็นประเสริฐยิ่งอื่น จะมาต่อลิตอเถียง
ให้ถึงสภาตุลาการ เป็นภัยแก่ตัว

ช่างดีเหลือยิ่งแม่ตัวจะโกกินตำแหน่งที่หมักก็อยู่ ถึงจะต้องอับอาย
บ้างที่ถูกขับซึ่งหน้า แต่เฉพาะเพียงสองกับแม่หญิงแล้วก็สิ้นอายุ กลับ
บังเกิดเป็นทุกข์ห้วงแมชาหลวง จะโคตรมานเพราะตัวเป็นเหตุ¹

1.2 ความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคล

นวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้สร้างความขัดแย้งสำคัญของ
เรื่อง คือความขัดแย้งระหว่างตัวละครฝ่ายชายสองคนซึ่งหลงรักหญิงคนเดียวกัน
การต่อสู้แย่งชิงความรักจึงเกิดขึ้น ในเรื่องนี้จะเห็นว่าความขัดแย้งระหว่างเสมา
กับหมู่นั้น เป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลจนเป็นชนวนสำคัญในนวนิยายเรื่องนี้
ดำเนินไปอย่างมีรสชาติ และทำให้เหตุการณ์อื่นๆ เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นจนจบเรื่อง
ทำให้ผู้ประพันธ์เลือกสร้างสถานการณ์ในโครงเรื่องได้อย่างมากมาย ความขัดแย้ง
ระหว่างเสมากับหมู่นั้นทำให้เกิดการสู้รบกันหลายครั้ง เช่นในครั้งแรกเพียงแค่นี้
พบและโคททดสอบฝีมือกัน หมูนั่นก็แสดงให้เห็นว่า เสมานั้นเป็นอริที่ไม่สามารถรวม
โลกกันได้เลย ผู้ประพันธ์ได้เขียนบรรยายความรู้สึกในจิตใจของหมู่นั่นไว้ตอนหนึ่งว่า

... หมูนั่นเพียงแต่ยิ้มๆ ถึงอย่างไร เก้าหน้าของตางคามทหารใหม่
นี้จะพอตากันมิได้ ฝีมือยิ่งแสนดีก็ยิ่งเหมือนหนามที่คอยยอกกันอยู่ และมา
อยู่ต่อหน้าแม่หญิงเรไร คุ้ยโอ้อวดทั้งฝีมือและการเรียนรู้ ซึ่งนายหมูแอม
โคยินแล้วทั้งคำสรรเสริญของแม่หญิงเรไร จึงชวนให้คิดว่าโอ้หนูนั่น
ประพาศศัตรูแล้วแต่โดยอ้อม เมื่อกาลก่อนแต่วันก่อนฝีมือยังมีรูปร่าง
เหมือนต่อไปเมื่อหน้า ซึ่งนับวันจะยิ่งเป็นภัยร้ายหลายสถาน ทั้งแม่หญิง

¹ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 2 โขยกไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

เรไรก็ดูจะใส่ใจแก่การนี้หนัด...¹

2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม ๗

2.1 ความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์

จากพระราชพงศาวดารชาติไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา
ที่ผู้ประพันธ์นำเอามา เป็นแกนสำหรับเขียนนวนิยายเรื่องนี้ เป็นการทำให้ศึกษองกรรม
ระหว่างชนชาติไทยกับชาติเพื่อนบ้าน ซึ่งได้แก่ พม่า และชอม ส่วนใหญ่แล้วชน
ชาติเพื่อนบ้านดังกล่าวจะเป็นผู้รุกรานที่ทำให้ชาติไทยถูกรุกรานต้องรวบรวมกำลัง
กันเข้าต่อต้าน ผู้ประพันธ์ได้ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ที่ต่างเผ่าพันธุ์
คือระหว่างเผ่าไทยกับพม่า และชาติชอมอย่างรุนแรง พร้อมกันนี้ผู้ประพันธ์ได้
กำหนดให้ตัวละครได้ระบายความรู้สึกในทางต่อต้านออกมาอย่างรุนแรงอีกด้วย เช่น

...เพื่อนศึกกูเอ๋ย มึงใจคนไทยพี่น้องกูหรือ ลักเคี้ยวเอ็ดกูจัก
แลนตะลุมบอน ไหยิ่งกว่าศึกบ้านเกี่ยวหญ้าเมื่อครั้งกระโน้น กุยมพดถม
ฝั่งน้ำเสียให้ตื่น อ่า... เพื่อนกรานี่ชายป่าแดนบานสระเกษจะตองเซิน
ควยศพมิไทยก็หงสาวดี ซึ่งจะโคตะลุมบอน...²

2.2 ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น

ในโครงเรื่องขุนศึกนี้ ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้มีความขัด
แย้งระหว่างชนชั้น โดยให้ตัวละครเอกคือเสมานั้นเป็นสามัญชนที่ยกฐานะของตนเอง
ขึ้นมาเป็นหมื่น และขุนควยฝีมือรบและความอุทสาหะ แต่ถึงแม้จะมีความพากเพียร
อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นที่ยึดหมื่นคุณแกลนเหยียดหยามของบุคคลที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม
ซึ่งมีฐานะและศักดิ์ตระกูลสูงกว่า ขุนรามเคชะบิคาของหญิงคนรักก็เป็นผู้หนึ่งที่ยึด
เหยียดหยามคุณหมื่นอยู่เสมอ ในบทสนทนาจะพบคำบริภาษอยู่เสมอว่า เสมานั้นเป็น
ไพร่ตระกูลต่ำ เป็น "อ้ายทาสสันกานไพร่" ซึ่งแสดงให้เห็นการแบ่งชั้นของบุคคล

¹ กาน ฟังบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

ตามศักดิ์ตามตระกูล และมีความขัดแย้งกันอยู่ตลอดเรื่อง ส่วนตัวละครฝ่ายสามัญชน ที่ได้รับการดูถูกเหยียดหยามนั้นก็จะมีเจียมตนเสมอๆ ในบทสนทนาของตัวละครจะพบช่องว่างระหว่างชนชั้นของบุคคลได้อย่างชัดเจน

...ยังเป็นสตรีบุตรเจ้าขุนที่ท่านมีพระคุณอยู่ก็ยิ่งควรระวังให้จงหนัก อย่าได้คิดใฝ่ใจไปเลื่อมเกินเลย เพราะผู้มีพระคุณท่านจะเสียน้ำใจ อีกอย่างหนึ่ง ผู้เป็นเจ้าเป็นขุนนั้น แม่เขาจะรักใคร่อย่างไรก็อย่ามัวหลงว่าเขารัก ทำดีท่านก็ประทานยศถาบรรดาศักดิ์ให้สมศักดิ์ แต่ถ้าวินิจใจแล้วก็สารพัดโทษ ท่านก็ประทานมาเช่นท่านองนั้น หากยังเป็นข้าหน้าคนหลวง ความผิดก็จะสามพลอยมาถึงตระกูลหมกสิ้นหมดทุกคน...¹

แกนของเรื่อง (Theme)

แกนของเรื่อง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของนวนิยาย ซึ่งผู้แต่งใช้เป็นสาร (message) เสนอให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างของมนุษย์ จึงมีความหมายเป็นแกนกลางของเรื่อง ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน ในหนังสือแต่ละเล่ม ก็มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่นสารัตถะของเรื่อง² แกนเรื่อง³ แนวเรื่อง⁴ หรือหัวใจของเรื่อง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาแกนเรื่องของนวนิยายเรื่องขุนศึก จะเห็นว่าเรื่องขุนศึกนั้น เป็นเรื่องราวประเภทที่เน้นแกนเรื่องจริงหรือเรื่องประเภท Thematic (external fiction) และเรื่องประเภทที่เน้นความสำคัญของพฤติกรรมตัวละคร (internal fiction) ไปพร้อมๆกัน ทั้งนี้เพราะ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก(เล่ม 1) โดยไม้เมืองเดิม(นามแฝง) หน้า 121

² กุหลาบ นัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 83

³ ชลธิรา สัตยวचना การนำวรรณคดีวิจารณ์แนวใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย หน้า 116 อ้างจากสุวรรณา เกรียงไกรเพชร พระอภัยมณี : การศึกษาเชิงวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 6

⁴ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 116

ได้อธิบายว่า "แก่นเรื่องหรือแกนกลางของเรื่อง จะปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่องไปจนถึงตอนจบของเรื่อง เริ่มต้นด้วยเรื่องอะไร ก็มีเหตุการณ์ในเรื่องพยายามทำให้เป็นไปตามเรื่องที่เริ่มมานั้นจนถึงที่สุด"¹ เรียกได้ว่ามีแก่นเรื่องประเภท เน้นแก่นเรื่องจริงๆ

ในกรณีที่จะพิจารณานวนิยายเรื่องขุนศึกว่ามีแก่นเรื่องประเภท **internal fiction** ก็เป็นไปได้อีกเช่นเดียวกัน เพราะในเรื่องนี้ผู้ประพันธ์กำหนดให้ตัวละครเอกคือเสมา เป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมผูกพัน หรือสัมพันธ์กับตัวละครอื่นๆในเรื่อง และทำให้วิถีชีวิตของตัวละคร เอกดังกล่าวบรรลุความประสงค์ในตอนสุดท้าย หรือถ้าหากจะพิจารณาถึงการตั้งชื่อเรื่อง ซึ่งผู้ประพันธ์ตั้งชื่อเรื่องว่า "ขุนศึก" ก็แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าผู้ประพันธ์ของการ เน้นจุดสนใจไปที่ตัวละคร เอกของเรื่องคือเสมา และในกรณีนี้ตัวละคร เอกจึงทำหน้าที่เป็นแก่นของเรื่อง เรียกว่าเป็นเรื่องประเภท เน้นความสำคัญที่ตัวละคร โดยในเรื่องนี้ได้ดำเนินไปต่อเนื่องกันด้วยการมีตัวละคร เอกคือเสมา เข้าไปเกี่ยวข้องกับตัวละครอื่นตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบ

✱ แต่อย่างไรก็ตามถ้าจะพิจารณาแก่นของเรื่องขุนศึกในลักษณะของเรื่องประเภท **thematic** หรือเรื่องที่จับความสำคัญที่แก่นเรื่องอย่างแท้จริง จะเห็นว่าเรื่องขุนศึกก็มีแก่นเรื่องที่เข้าลักษณะประเภทดังกล่าวได้อีก ทั้งนี้เป็นเพราะความสามารถของผู้ประพันธ์ แก่นเรื่องขุนศึกนั้นจะพบว่า มีแก่นเรื่องใหญ่เพียงแก่นเดียวคือ แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก ที่เป็นอย่างนี้เพราะเหตุว่านวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น เริ่มต้นจากเรื่องของความรัก และความรักนั้นผูกพันเสมือนเส้นสายร้อยเข้ากันไถ่เรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งเป็นแก่นสำคัญที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นในนวนิยายเรื่องนี้ และแก่นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ในเรื่องขุนศึก สามารถว่าแยกออกเป็นประการสำคัญได้สองประการคือ

* 1. ความรักของชายไทยที่พึงมีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักชาติในเรื่องขุนศึกนั้น มีปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่องจนกระทั่งจบ ตัวละครเอกคือเสมา มีความใฝ่ฝัน และปรารถนาอันแรงกล้าที่จะได้เป็นทหารเพื่อรับใช้ประเทศชาติ หากแต่โอกาสยังไม่อำนวยเท่านั้น กรันเมื่อได้ฟังผู้ใหญ่

ซึ่งมีประสบการณ์เกี่ยวกับการไปราชการสงครามเล่าเหตุการณ์เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง ก็บังเกิดความอึดหิใจและใครจะเป็นทหารด้วยคนหนึ่ง การเล่าเรียนวิชาความรู้ของตัวละครเอก ก็ศึกษาวิชาความรู้สำหรับลูกผู้ชาย เพื่อเตรียมพร้อมที่จะเป็นทหาร คือวิชาการสู้รบที่พร้อมไปด้วยยุทธวิธีและกลศึก ตลอดจนเข้ารับพิชัยสงคราม ทั้งนี้เพื่อสร้างความกล้าหาญและเตรียมตัวทำหน้าที่สำคัญของลูกผู้ชายไทยคือเป็นทหารรับใช้ชาตินั่นเอง ประกอบกับความอภัยสลด และความเคียดแค้นที่คนไทยต้องสูญเสียอิสรภาพให้แก่ต่างชาติ จากคำพูดของเสมาตัวละครเอกของเรื่องซึ่ง เน้นความรู้สึกของตัวเองเกี่ยวกับความรักชาติในตอนหนึ่งว่า

พระองค์เอ๋ยจะโหดหรือโงกข้านี้ก็ต้องร้องไห้ ฟังเถอะพระองค์
ข้านี้ต้องกมหน้าไปอยู่วัดเพราะไม่อยากจะอยู่บ้าน ไม่อยากเห็นหลังคาบ้าน
หลังคาเรือนก็เพราะอายุใจเสียเป็นแท้แล้ว จะเหลียวทางใดหัวใจมันก็
เตือนให้ตัวรู้ว่า เป็นเมืองออกแกลงสาวก็อยู่เสมอ ก็เมื่อไคยังงี้ไคฟังอย่าง
นี้กับข้านี้ก็ อายว่าแต่พระสุวรรณภิงคาร แม่แดนอยหนึ่งเท่านั้นเลย ที่
จะไคน้ำเลือดแทนอุทกธารารคเมืองแครง คอให้เกณฑ์เลือดไปซัดกัน
อาณาเขตเมืองมันก็เต็มใจ¹

ผู้ประพันธ์ได้เน้นหนักในงานความรักชาติของชายไทยอย่างมุ่งมั่นเพื่อฝาก
ฝีมือการรบไว้ให้ปรากฏไปทั่วแม้ตัวจะตายก็ยอม ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

...แต่เสมานี้ก็อยู่นานแต่ไหนแต่ไรแล้ววาผิด ศรีอยุธยาบ้านเกิด
เมืองนอนนี้จะตอง เกิดศึกสู้สงครามกันอีก ถึงตัวจะตายเร็วตายช้าก็ขอ
แต่ให้เห็นหน้าศึกหนอย เกิดเป็นเต็มใจตาย จึงไคมาขอฟังพระองค์ท่าน
อยากเป็นทหารจนไคสอยฝีมือแล้ว...²

¹ กาน ฟังบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

และอีกตอนหนึ่งว่า

...บรรดาแม่ทัพนายกองและขุนศึกขุนพลทั้งหลายของหงสาวดี ก็ยังมีมากกว่าชาวฝ่ายกรุงศรีอยุธยาอีกกองนัก จึงเข้ารวมรบขุนพลหน้าข้างจึงกรากเข้าหักศึก ถวายพระกตัญญู และมาตรหมายหัวใจแล้วว่า แม้จะสิ้นชีพเสามาสิ้นศรีอยุธยาได้ ก็ฝากชื่อไว้ให้สมแก่เกิดมาเป็นทหารแผ่นดิน รักษาชาติ ศาสนา และกบัตริย์...¹

ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้เสมาตัวละครเอกของเรื่อง รักและบูชาชาติของตนเหนือกว่าความรักที่มีต่อหญิงคนรัก เพราะในขณะที่มีความรักแต่คำว่าชาติเป็นสิ่งที่ต้องยึดมั่นอยู่ในหัวใจ เสมอ

...ทางที่คาบผู้พิชิตหน้าแม่หญิงแล้วหลมบองพื้น เหมือนจะตอบตรงแก่ใจคิดของนางว่า โลกเรานี้ศักรรย์นักหนอแม่หญิง ทางเป็นอจินไตย มีควรคิดเสียเลย แต่ก็จะวายคิดเสียมิได้ อันเจ้าเสมานี้เพราะรักชาติจับใจคอกจึงได้อับอายเมื่อกรุงศรีอยุธยาต้องขึ้นแก่เขา ต้องก้มหน้าหลีกบ้านและหมู่เรือน มิอาจจะขอเห็น จนได้วิชาสมาใจแล้วจึงกลับและงานเลี้ยงที่พี่ก็เหมาะแก่วิชาที่รำเรียน แล้วก็เพราะเกียรติคุณท่านผู้กล้าที่นั่นเอง เพราะเสียงโห่ของทัพไทยที่เพียงฟัง เขาเหล่านั้นเองมาจับใจอีก...²

แม้แต่สตรีก็มีความรักชาติไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาย และยังให้กำลังใจฝ่ายชายให้มีความรู้สึกรักและมุ่งมั่นต่อชาติบ้านเกิดแทน

...พ่อเป็นทหารชาแผ่นดินไทย ก็บัดนี้ไทยลิเห็นศึกแล้วมิใช่หรือ แม่ช่าสักเพียงอย่างข้างแรม ทัพใหญ่หงสาวดีก็คงจะยกดวงมาขานพระนคร เข้าล้อม

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 3 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 485

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 43

ขณะที่ขณะนั้นชาติจะเรียกหาทหาร ก็เมื่อหมื่นศึกจะเร่งวิปลาสหนีไปเสีย เพราะเห็นแก่หญิงเป็นอิสตรีหนึ่งเท่านั้นทหารทั้งหลายเขาจะดูแลคน ศึกทองอยู่ไรทัพไปประจัญหน้าแล้วเขาจะหยันได้อย่างไรเราเลย มาตราว่าเรา เป็นหญิงมีขวัญอ่อนนอยตามประสาเพศแต่ชาตินั้นรักสุใจ . .¹

ความสำนึกในชาตินั้นเกิดขึ้นทุกเมื่อ แม้ในขณะที่บรรดาทหารซึ่งเป็นคู่อริกันและ รวมเดินทางไปในกองทัพเดียวกัน แต่ยามที่มีศัตรูจากภายนอกมารุกรานแล้วจะลืมเรื่อง หมองใจที่เป็นกรณีพิพาทกันอยู่นั้นเสีย และรวมกันต่อสู้กับศัตรูด้วยเหตุผลที่ว่าชาตินั้นสำคัญ กว่าเรื่องส่วนตัว

... เพลาอื่นแม่ลักครุเราก็เป็นอริกัน แต่บัดนี้เสมือนสองเรามาพร้อมเรือลำ เดียวกันจักต้องฝ่าศึก โธ่หมื่นชายชงทัพโยกให้สุดแล้ว ท่านจงเห็นแก่ราชการ แฉนดินเกิด...²

ค่านิยมในความรักชาติของทหารที่ปลุกใจนิสัยให้สำนึกในหน้าที่ของตน โดยตายใน ขณะปฏิบัติหน้าที่ ถือกว่าที่จะต้องละทิ้งหน้าที่ของตนให้เป็นที่คู่มั่นเหยียดหยามของคนทั่วไป

... อนึ่งศึกคราวนี้ บรรดาแม่ทัพนายกองทุกคนตลอดทั้งตัวทหารนั้นก็ ล้วนมาทำศึก เป็นการแก้ตัวเพื่อไถ่โทษานุโทษตามพระอัยการกำหนดไว้ก็มี อยู่อย่างหนึ่งประการเดียวทุกหัวใจทหารทั่วทัพว่า หากแพ้ก็เอาศพถมแผ่นดิน ทรชนาวศรีเสียเถิด บังจักเป็นเกียรติยศยิ่งกว่ากลับไปรับพระราชาอาญาให้ เลื่อมแก่กระกูลทหาร ค่ายสิ้นชีพกลางสมรภูมินั้น เป็นยศของบุรุษผู้รักชาติ สมแก่เกิดมาแล้วเป็นชายชาติศรี บ้านเกิดเมืองนอนนั้นจักสรรเสริญบุรุษทั้ง

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)
หน้า 127

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 3 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)
หน้า 510

มานผู้ออกสู่สงคราม แลกชีวิตรว่า เป็นยอดแห่งบุรุษ...¹

2. ความรักระหว่างหญิงและชายที่อยู่ต่างฐานะกัน

แก่นของเรื่องความรักในนวนิยายเรื่องขุนศึก ที่ให้เห็นความรักของชายหนุ่มที่มีฐานะต่ำต้อยแต่ไปรักหญิงที่มีสกุลสูงกว่า จึงทำให้มีอุปสรรคต่างๆขวางกั้นซึ่งเป็นความขัดแย้งในโครงเรื่อง ทำให้ตัวละครเอกในเรื่องขุนศึกมีการชิงรักหักสวาทระหว่างชายสองหญิงหนึ่ง โดยพระเอกเป็นคนที่มีความฐานะต่ำต้อยรักใคร่นางเอกที่มีฐานะสูงกว่า ต่อมา มีชายอีกคนหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลมากเข้ามาเกี่ยวข้อง และให้อิทธิพลที่มีอยู่แย่งความรักไปครอง จนทำให้เกิดมีการต่อสู้ชิงความรักกันขึ้น ลักษณะกึ่งที่กล่าวมานี้ เป็นลักษณะรวมอย่างหนึ่งของงานประพันธ์ของไม้เมืองเดิม เช่นเรื่องแผลเก่า ศาลเพียงตา แสนแสบ ฯลฯ

ความรักระหว่างชายและหญิงในนวนิยายเรื่องขุนศึกจึงเป็นแก่นเรื่องใหญ่แก่นหนึ่ง เพราะปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่อง หลังจากที่ตัวละครได้ฝ่าฟันกับอุปสรรคต่างๆ และได้พบกับความสมหวังในความรักในที่สุด

3. ความรักในพวกพ้อง

ไม้เมืองเดิม ได้ชื่อว่าเป็นนักประพันธ์सानวนลูกทุ่ง ควบคู่กับตัวผู้ประพันธ์เองได้เคยท่องเที่ยวไปสัมผัสชีวิตในชนบทมาหลายแห่ง จึงเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตคนไทยพื้นบ้านตามชนบทได้อย่างดี ถึงแม้ว่าจะเขียนนวนิยายบางเรื่องในแนวนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เช่นเรื่องขุนศึก ก็ตามที แต่ผู้ประพันธ์ก็ยังได้แทรกความเป็นอยู่หรือชีวิตของชาวชนบทไว้ และถือเป็นลักษณะรวมอีกอย่างหนึ่งของงานประพันธ์ของไม้เมืองเดิม กล่าวคือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นชนบท ความรักในพรรคพวกเพื่อนฝูง การต้อนรับเพื่อนฝูงที่รักชอบกัน ควบคู่รา หรือการช่วยเหลือเพื่อนพ้องเมื่อถูกรังแกจากศัตรูพร้อมทั้งความภาคภูมิใจที่ตนในท้องถิ่นเดียวกันได้มีเกียรติบรรดาศักดิ์สูง ผู้ประพันธ์ได้แทรกความรักพวกพ้องของชาวชนบทไว้ในตอนหนึ่งดังนี้

¹ กาน พิงบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 4 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

... เพียงแต่รู้ว่า เป็นชาวบ้านที่ เหล็กค่วยกัน ฝีมือก็รอบใจนัก ยืนชมเชย เป็น พวกเจ้าเสมาควยสมัครใจ มีนาเลาพอเอ๋ย คึกมันคนเป็นหมื่นยังอาสารบมา ได้ อายที่เจ้าซันจะสักก็ลืบ มันถึงท่าเหมือนเห็นเด็กเล็กไปหมด บา หัวหมู บ้านที่เหล็กกองทะดวงพันเจียวนิมิง โขทหารหักค่ายมาแล้ว มันจะไปตกใจ อะไรกะอายนิดๆ หน่อยๆ ก็แต่มีอเปลาถิ่นากล้วยล็กหนอย เฮ้ยใครมีคานมี ไม่ช่วยโยนให้เพื่อนสักเล่ม เถอะวะ ทมมีมือกองทะดวงพันล็กหนอยเถอะ...¹

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของความเป็นนัก เลงชนบทก็คือความรักในศักดิ์ศรีและเกียรติยศ ของลูกผู้ชาย ที่ไม่ยอมให้ผู้ใดมาดูหมิ่นเหยียดหยามเป็นอันขาด ถ้าหากมีฝีมือสู้ผู้อื่นได้ก็จะ ต้องแสดงฝีมือใหญ่ต่อสู้ซึ่ง เป็นฝ่ายตรงกันข้ามพ่ายแพ้ไปข้างหนึ่ง หากนิ่งเฉยเสียก็จะถูก ประมาทว่าเป็นคนขลาด เสมอตัวละครเอกในเรื่องขุนศึก ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้เป็น ชายที่รักความเป็นลูกผู้ชายของเขายิ่งนัก ดังที่กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า

อันบุรุษชาติชาตรีในอยุธยากรุงหลวง เว้นเสียแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และราชโอรสเท่านั้นแม่ทัพขุนศึกอีกไม่เท่าไรก็ลืบรอย อายเสมาก็ประจักษ์ ใจอยู่ในคำครุบอก ก็แล้วไกรเลาเหวยจักหยามอายเสมา ก็เมื่อการมัน พลาดเสมาแล้วถึงเพียงนี้ ข้าหรือจักทวนกลับไปที่หน้าไกรเขาได้...²

แกนเรื่องย่อย (Sub Theme)

แกนเรื่องย่อยในเรื่องขุนศึก ซึ่งผู้ประพันธ์ได้ส่งสารมายังผู้อ่านมีหลายแกนด้วยกัน แกนเรื่องย่อยเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และโลกทัศน์ที่กว้างไกล ออกไปอีก แกนเรื่องย่อยที่พบในเรื่องขุนศึกมีดังนี้

แกนเรื่องย่อยที่ 1 เรื่องของความกตัญญู

ในนวนิยายเรื่องขุนศึก ผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครเอกคือเสมาซึ่งได้รับการศึกษา

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเคียบ (นามแฝง) หน้า 493

² ก. หน้า 508

จากพระอาจารย์แห่งสำนักพุทธไสสวรัยและมีอคีตเป็นนายทหารอาทมาต พระอาจารย์ท่านนี้ ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ คำรับพิชัยสงคราม ตลอดจนกระบวรยุทธ์ต่างๆ ให้แก่เสมาศิษย์รัก จนกระทั่งเสมาได้เป็นทหารสมดังที่ตั้งใจไว้ และเสมาก็ได้มีความสำนึกในพระคุณของท่าน อาจารย์โดยตลอด แม้ในช่วงเวลาที่ชีวิตตกอับจนเกือบจะเอาชีวิตไม่รอด ก็ยังได้รับความช่วยเหลือจากพระอาจารย์ทุกครั้ง เช่นในครั้งแรกที่จะออกไปหาศึกกับพม่า ก็ได้รับพรและ คำตักเตือนจากพระอาจารย์ด้วยความห่วงใยว่า

... มึงจงชนะ เป็นยอดขุนศึกขุนพลให้สมแก่ที่ได้ เป็นศิษย์พระครูขุนเกิดเสมา
 เอย หนึ่งแม่จะรู้ว่าฝีมือตัว เป็นเอกประการใดก็จงอย่าประมาทเป็นอันขาด
 เพราะลางที่อาจพลาดพลั้งลง เสียแก่การใดและอย่าถือแกหนาวหาญมุทะลุเกินไป
 นึก

บรรพบุรุษอยู่สำนักนี้ได้รับเรียนมาแต่ก่อน จึงกราบลงแทบเท้าท่าน
 น้ำใจเจ้าเสมาขามนี้ อ้ออิงไปด้วยประการต่างๆ เนื้อเข่นอยู่ระริกแล้วตอบคำ
 ว่า

อันพระคุณท่าน และคำสอนทั้งหลายนี้ เสมามีลิ้มเลย...¹

ขุนรามเคชะบิคาแม่หญิงเร ไร่นั้นก็เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่เสมาสำนึกในบุญคุณอยู่เสมอ
 เพราะเป็นบุคคลคนแรกที่รับตัวเสมาไว้เป็นทหารในสังกัด แม้ว่าในบางครั้งจะมีความขัดแย้ง
 กันระหว่างเสมากับขุนรามเคชะอย่างรุนแรงก็ตาม แต่เสมาก็มีอาจจะคบหาหรือละเมียดได้
 เนื่องจากความกตัญญูของเสมานั่นเอง เห็นได้จากบทประพันธ์ตอนหนึ่งว่า

พระคุณท่านเป็นที่เคารพมาแต่ไหนแต่ไร ออย่าว่าแต่วางดาบเปล่าเลย
 พระคุณ หักมันเสียแล้วกราบเท้าท่านก็ได้ แต่การนี้ถึงแสนจะผิดร้ายข้าพระเจ้า
 ก็จำเป็นที่ที่จะต้องกราบลาพระคุณไปตามเรื่อง เพราะลาภยศข้าพระเข้ามี
 ปรารถนา...²

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โคยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 179

² ก. หน้า 447

แก่นเรื่องย่อที่ 2 เรื่องของความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต

นวนิยายเรื่องขุนศึก ได้ชี้ให้เห็นความไม่เที่ยงแท้ของมนุษย์ หรือความเป็นอนิจจังของโลก ผู้ประพันธ์ได้นำแก่นแท้ของชีวิต... ซึ่งประกอบด้วยอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์มาประพันธ์เป็นเรื่องขุนศึกฯ จึงทำให้เห็นว่านวนิยายเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ที่ไปฝันในลาภยศ สรรเสริญ นิินทา การต่อสู้ดิ้นรน ที่ไม้อาจจะฝันโชคชะตาและพรหมลิขิต ทุกคนที่ดำเนินชีวิตบนโลกย่อมพบกับอุปสรรคและความขัดแย้งนานาประการ บางช่วงของชีวิตอาจจะรุ่งเรืองสูงสุด แต่บางช่วงของชีวิตอาจจะตกต่ำไร้ยากแสนราได้เฉฉฉ ฉกฉกจะเอาชีวิตไม่รอด ผู้ประพันธ์ได้แทรกทัศนะเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตไว้ตอนหนึ่งว่า

...มันเป็นธรรมดาของมนุษย์อยู่เอง เมื่อคราววาสนาจะตาขึ้น ก็หอมหวาน ด้วยศักดิ์ยศ แม่ผู้สำนักเห็นอสมแสนไกลก็ยอมจะรักลิ้นหอม แต่เมื่อคราวร้ายนั้น มาถึงตัว และวาสนานั้นเสื่อมถอยสิ้นแก่ลาภยศ ถึงผู้รักก็ยอมทิ้ง แต่ว่าแม่ข้าพระเจ้าขณะนี้ตะตาคจะตองเคราะห์เป็นบรูษซึ่ง เขาหนายแหงแล้วแต่ยังถือสัตย์นัก ปลื้มนักกว่าตัวนี้มีศักดิ์แท้ ชันคือคทนตอกรรมตัวมิกลับกลอกเสย...¹

การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องในนวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีของการเล่าเรื่อง โดยผู้ประพันธ์เป็นผู้เล่าเรื่องเองโดยตลอด ผู้ประพันธ์ได้เป็นผู้กำหนดบทบาทและฐานะของตัวละครตลอดจนอุปนิสัยใจคอเองทั้งสิ้น ลักษณะการดำเนินเรื่องของนวนิยายเรื่องนี้ มีลักษณะที่สำคัญคือ

1. การดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลา

ในเรื่องขุนศึกนั้นผู้ประพันธ์ได้ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลา โดยเริ่มตั้งแต่ครั้งตัวละครเอกฝ่ายชายคือ เสมา เริ่มมาสมัครเป็นทหารในกองทัพกรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้เผชิญกับวาสนาชะตากรรมต่างๆตามโครงเรื่องที่ผู้ประพันธ์กำหนด จนได้รับพระราช

ทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนพลทหารคู่พระทัย หากจะนับเวลาตามประวัติศาสตร์ก็เป็นเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชา สมัยพระนเรศวร แล้วจบลงในสมัยพระเอกาทศรถ และตัวละครก็ดำเนินวิถีชีวิตไปตามมาจนถึง... งามด้วย

2. การดำเนินเรื่องตามที่คุณประพันธ์กำหนดขึ้นสลับกับพงศาวดาร

ผู้ประพันธ์ใช้วิธีการบรรยายและกล่าวถึงพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องที่เผชิญกับ เหตุการณ์เป็นตอนๆ ไป สลับกับการดำเนินเรื่องราวตามที่กล่าวไว้ในพงศาวดาร ในการดำเนินเรื่องราวตามพงศาวดารนั้นทำให้เหตุการณ์ในเรื่องรวมรัด โดยที่ผู้ประพันธ์ไม่ต้องให้รายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละครเท่าที่ควร เหตุการณ์จากพงศาวดารนั้น ผู้ประพันธ์จะนำมาบรรยายสลับไว้ในเรื่องเสมอ และจากนั้นก็ดำเนินเรื่องต่อไปโดยย่อมากกล่าวถึงพฤติกรรมของตัวละครที่สร้างขึ้นอีกสลับกันไป

ฉาก (Setting)

ฉาก หมายถึงสถานที่ เวลาที่เกิดเรื่องนั้นๆ ขึ้น ตลอดจนบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมต่างๆ ซึ่งอยู่รอบตัวละคร ลักษณะการสร้างฉากที่คี่นั้น นอกจากจะต้องผสมกลมกลืนกับเรื่องราวและบุคลิกภาพของตัวละครแล้ว ยังต้องมีความสมจริงอีกด้วย ฉากในนวนิยายนั้นย่อมแตกต่างไปจากฉากในการแสดงละคร เพราะฉากในการแสดงละครนั้นหมายถึง "วัตถุที่เป็นอุปกรณ์การแสดง"¹ บนเวทีที่ไซ้แสดงละคร โดยผู้จัดฉากเพื่อแสดงละครบนเวทีจะต้องสร้างฉากให้เหมาะสม

¹ม.ค. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ์ "หลักการพิจารณาทั่วไป" พร้อม ศรีหงส์

กลมกลืนกับเรื่องราวในเรื่อง เพื่อให้ผู้ชมละครนั้นเห็นว่าสมจริง แต่ฉากของนวนิยาย นั้นมีความหมายกว้างขวางมาก บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ไฉ่กล่าวถึงฉากในนวนิยายไว้
ว่า

...ฉากของนวนิยายนั้น คือถ้อยคำสำนวนที่ไฉ่วาคมนิภาพบ้าง หรือ บอกลำพราวประวัติของบุคคลบ้าง หรือสถานที่หรือยุคที่เหตุการณ์ในเรื่องเกิดขึ้นหรือดำเนินไป ในนวนิยายแบบเดิม ผู้แต่งจะบอกให้รู้ยุคสมัย รัชชานะ ภูมิประเทศไว้ชัดเจน แต่ในนวนิยายผู้ประพันธ์อาจบอกถึงฉากด้วยกลวิธีต่างๆ ที่เราอาจไม่สังเกตเห็นถ้าเราไม่เรียนวิธีสังเกตไว้...¹

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวถึงความสำคัญของฉากไว้ว่า

...เหตุการณ์จะเกิดขึ้นลอยๆไม่ได้ จำต้องเกิดขึ้นในเวลาและสถานที่หนึ่ง เพราะฉะนั้นเวลาและสถานที่จึงมีความสำคัญในอันที่จะทำให้เรื่อง และตัวละครมีชีวิตจิตใจขึ้น นักประพันธ์บางคนถึงกับเน้นความสำคัญของ เวลาและสถานที่ซึ่งเป็นฉาก (Setting) นี้เช่นชอมส์ ฮาร์ดี เน้นชีวิตใน Wessex พิลคิง เน้นชีวิตในประเทศอังกฤษสมัยต้นศตวรรษที่ 18 อัลฟองส์ โดเคต์ เน้นชีวิตชาวฝรั่งเศสตอนใต้ เป็นต้น...²

จะเห็นได้ว่านักประพันธ์จำเป็นต้องเน้นเวลา หรือสถานที่ในนวนิยายเพื่อทำให้ผู้อ่านได้เห็นความสมจริง ความมีชีวิตจิตใจของตัวละครในเรื่อง ผู้แต่งส่วนใหญ่ใช้ความประณีตในการประพันธ์ เพื่อให้ฉากในนวนิยายที่แต่งขึ้นนั้นถูกต้อง เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่สมมุติขึ้น ซึ่งจะทำให้นวนิยายเรื่องที่แต่งขึ้นนั้นมีบรรยากาศอย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาศาสนาฉากในนวนิยายเรื่องขุนศึก จะพบว่าฉากที่ใช้นั้นเป็นฉากธรรมชาติของท้องถิ่นชนบทเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังได้บรรยายสภาพของสถานที่ที่

¹ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ "หลักการพิจารณาทั่วไป" พร้อม ศรีหงส์

หน้า 177

² วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 112

กำหนดไว้ในเรื่องได้สมจริงและเหมาะสมกับเหตุการณ์อีกด้วย ผู้ประพันธ์พยายามวาดภาพชีวิตของคนไทยในชนบทสมัยกรุงศรีอยุธยาให้ปรากฏขึ้น และใช้ประสบการณ์ของตนเองจากการสำรวจสถานที่ต่างๆ มากำหนดเป็นฉากหรือสถานที่ให้ตัวละครในเรื่องได้แสดงบทบาท นอกจากการใช้ฉากธรรมชาติตามความเป็นจริงแล้ว ผู้ประพันธ์ยังได้สร้างฉากของเรื่องจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ซึ่งได้แก่การบรรยายบรรยากาศในสมรภูมิต่างเป็นความเด่นของนวนิยายเรื่องนี้ ผู้ประพันธ์ได้พยายามบรรยายเหตุการณ์อย่างละเอียดว่าใครทำอะไรที่ไหน และในสภาวะการณ์อย่างไร ผู้ประพันธ์ได้สร้างฉากสำคัญๆ ในเรื่องซุนซึกที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. การใช้ฉากธรรมชาติ (Natural Setting) เพื่อแสดงความสมจริงของเรื่อง ซึ่งแยกออกได้ดังนี้

1.1 การบรรยายสถานที่ส่วนใหญ่อันเนื่องมาจากประสบการณ์ของผู้แต่ง สถานที่ต่างๆ ที่ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้มีในเรื่องซุนซึกนั้น ได้แก่สถานที่ ตำบล หมู่บ้านต่างๆ ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น สัมพันธ บ้านเผาขาว ลุมพลี พุทธิสวรรค์ ฯลฯ ดังนั้นเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้น ผู้ประพันธ์จึงกำหนดเวลาและเหตุการณ์ให้สัมพันธ์กันกับสถานที่ที่กำหนดไว้ โดยเน้นสภาพชีวิตของคนไทยในชนบทไว้อีกด้วย ในยามปกติที่บานเมืองปราศจากสภาวะการสงคราม ตัวละครจะใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่น สถานที่ที่ผู้ประพันธ์กำหนดก็จะได้แก่ กระท่อมของคนจน ตลาดซื้อขายสินค้า ตลอดจนบ้านเรือนของขุนนางผู้ใหญ่ที่มีบรรพการศักดิ์ ผู้อ่านจะเห็นความแตกต่างของชีวิตคนไทยที่มีฐานะต่างกันได้ดี ในการบรรยายฉากนั้น ผู้ประพันธ์ไม่ได้สนใจให้รายละเอียดของฉากแต่ละฉากอย่างสมบูรณ์เท่าที่ควรนัก เพียงแต่แสดงให้เห็นว่า สภาพแวดล้อมของตัวละครในเรื่องนั้นมีเหตุการณ์อย่างไรบ้าง ดังเช่นผู้ประพันธ์ได้บรรยายสภาพของห้องส่วนตัวของเสมา เมื่อครั้งไ้มาอาศัยอยู่ในบ้านของขุนนางผู้ใหญ่ไว้ดังนี้

...ในห้องหนึ่งนั้น แสงอจกดับโคมน้อยแขวนและแสงรูปยั้งวับแววมอย
 ด้ยเครื่องบูชา อันโองการและต่างๆ นานาที่สาธุชาย เป็นกิจวัตรจนทั่วของ
 ซันจันนี้ เพิ่งจะเสร็จสิ้น ทั้งกระบวนฤกษ์น้อยใหญ่ยี่สิบเจ็ดครบครันของผู้จะ

ไว้เป็นแม่ทัพ...¹

บรรยายความเป็นอยู่ อาชีพของพลเมือง การทำมาหากินของชาวบ้านร้าน
ตลาดไว้ในเรื่องอีกว่า

...อันริมแม่น้ำปากอรบกรุงนี้แม่น้ำของชายต่างหากเป็นย่านตำบล เช่น
สะกักน้ำมันกระเบา น้ำมันงาและสำโรง พวกหนึ่งทำฝารื้อนและฝารอ
ควยไม้ไผ่กรทำแผงชาย พวกหนึ่งทำมีดพร้า หลอมเหล็ก ตีถาก หลอ
ครก บ้านหมอบั่นหม้อข้าวหม้อแกง บ้านกระเบื้องทำกระเบื้องผู้เมียเกล็ด
เตาชาย ทั้งสามจำพวกนี้อยู่ในบ้านส้มพินแควนเกาะทุ่งขวัญถัดบ้านกระเบื้อง
เข้าถึงบ้านชายเหล็ก ซึ่งสำนักเป็นพวกเป็นหมู่หากินทำนองกัน เสียงอีกทีก
ควยคอน ทั้ง เพลิงแลบอยู่ในเตา และเหล็กเหลวคว้างอยู่ในเบ้าหล่อ
ทุกบ้านทุกโรงตามแต่จะกำลังมากกำลังน้อย ที่ไม่มีกำลังหรือทุนทรัพย์พอ
เพียง ก็ซื้อประสมเหล็กเหล่านั้นไปขายอีกทอดหนึ่ง...²

และบรรยายฉากในบ้านของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ไว้เช่น

...ในบ้านของขุนรามเคชะบนเรือนใหญ่ทั้งโรงแถว และหลังเล็ก
ซึ่งปลูกเป็นโรงอาศัยของพลลูกหมู่ในบ้าน เกยไคยีนแต่เสียงสนุกเมื่อก่า
และกรีกครันควยสนทนา แต่ในพลวันนั้นก็เงียบอยู่ ยิงในห้องเล็กสุดท้าย
ทางหัวบันไดหลังนั้น เงียบสนิทมาตลอดสองคืนแล้ว นอกจากเสียงขยับตัว
และโซ่เหล็กกระทบกัน และถอนใจใหญ่ของคนโทษที่ตองจำก็ไม่ได้ยินเสียง
อื่นใดอีก...³

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเดิม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)
หน้า 160

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเดิม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)
หน้า 470

³ ก. หน้า 83

1.2 การใช้ฉากตามจินตนาการ

ผู้ประพันธ์บรรยายเหตุการณ์ตามที่จินตนาการขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับเรื่อง และตัวละครในเรื่องได้แสดงบทบาทของตนตามที่ผู้ประพันธ์กำหนด ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพได้อย่าง

ชัดเจน

...วันพฤหัสบดี รุ่งแล้วตลอดมาถึงเพล่าเย็น ตามถนนหนทางและทั่วไปทุกแห่งกระทั่งศาลพระกาฬถึงประตูชัย ขณะนี้หลากไหลไปด้วยพลเรือนนับหมื่น ซึ่งมากอดอุขบวนทัพและโห่ร้องอวยพรแก่ท้าวทหารผู้จะไปศึก ทั้งจำนวนญาติพี่น้องและพ่อเฒ่าผู้แก่คับคั่ง ตรงตะแคงแกงทางสี่แพร่งนั้นยกศาลาส่ง อันเป็นที่ตั้งบาตรน้ำมันสำหรับผู้กล้าของคณาจารย์จะประพรมน้ำมันในขณะเมื่อกองทัพเดินขบวนผ่านไป . . . เหล่าทหารทัพต่างๆ เข้าประจำระทอมเรียงเดินแต่เมื่อคืนนี้ ขณะนี้เข้าทัพถวายทอกระเนตร ณ สนามหลวง - จักรวรรดิเนื่องแน่น ชะแมท้าวข้างใน ซึ่งตามเสด็จพระพุทธรเจ้าอยู่หัวมาส่งทัพนั้นทั่วหน้าทั้งหมด พรอมหมกเหมือนพระราชพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยา กระทั่งสี่ทุ่ม ซึ่งสมเด็จพระราชโอรสต้องทรงอธิษฐาน ณ ศาลาพระกาฬ พระเสื่อเมืองและทรงเมือง พอดครบกำหนดพระฤกษ์จึงเคลื่อนขบวนออกประตูชัย

ทำเนียบพระสนมศาลารายซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าตามเสด็จนั้น แหมทุกคนซึ่งมีญาติอยู่ในทัพทั้งสิ้น ข้าราชการฝ่ายพลเรือนก็เฝ้าแทนตามตำแหน่งทั้งกรมวัง และพระตำราจหลวงและเหล่านางข้าหลวงก็เฝ้าชะเง้อดู เพราะทัพจะผ่านมาก็ใกล้ได้เห็นกันแต่สักครึ่งหนึ่งหนก็ถึงจกดับอีกสัญญาเลขนั้นสุดฝีมือและซาทาเขา และข้าหลวงนางหนึ่งคือแม่หญิงเรไรก็ยิ่งพรั่นใจ เมื่อเสียงฆ้องสี่ทุ่มซึ่งขบวนทัพจะไปสู่ศาลพระกาฬ...¹

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

1.3 การใช้ฉากชนบท

สถานที่ที่ผู้ประพันธ์กำหนดให้เกิดเหตุการณ์ในเรื่องซุนซึกนั้น จะปรากฏว่าผู้ประพันธ์ที่เลือกใช้สถานที่ที่เป็นชนบท ตัวละครเอกเช่น เสมา จะใช้ชีวิตตามแบบลูกทุ่ง ดังนั้นการบรรยายฉากที่เกี่ยวกับท้องทุ่งซึ่งเป็นภาพของความเป็นอยู่ตามแบบไทยจึงมีปรากฏอยู่ทั่วไปในเรื่อง ตัวอย่างเช่น

...ควยเคื่อนยี่นั้น แม่ขาวในนาจะตื่นทุ่งสูงเหลืองและบ้างใกล้เกี่ยวกับดี แต่เหล่าราษฎรทุ่งหายเคื่องนอกหันตราคานตะวันออก ก็ยังหาได้เก็บเกี่ยวสำเร็จไม่ เพราะทางเกรงอำนาจจากพมาซาตึกที่ยกทัพใหญ่หลวงมาตั้งค่ายรายถกกันอยู่ แล้วแวงทัพออกปล้นสะกมคอยรังควานมิให้มันจะตั้งหน้าทำมาหากินเลย ทัพที่ลาคลาถอยก็นานหลายเพลมาแล้ว จึงชาวบ้านขายเคื่องก็พากันวิตกหนัก...¹

บรรยายสถานที่ซึ่งเป็นที่ประกอบอาชีพของพลเมือง เช่น

อันกำแพงพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ค้าขายร้านตลาดขายของสรรพของเป็นร้านชำ และตลาดขายของสดทั้งเข้าเป็นโดยประมาณสี่สิบตำบลด้วยกัน แลเฉพาะย่านป่าไผ่ ถนนซีกหนึ่งขายไหมครุยไหมเป็นไหมเบญจพรรณ ส่วนอีกฟากถนนหนึ่งเป็นย่านป่าเหล็ก ขายคานและมีคพราจอบเสียม ตะปูปลิงบิหลา ทั้งโรงเหล็กอึ่งกึ่ง มีตลาดขายของสดเข้าเป็น อันเรียกว่าตลาดสะพานหน้าคู มีของสดทั้งผลไม้แปลกอย่าง...²

หรือบรรยายไว้ในอีกตอนหนึ่งว่า

...ตะวันก้าวไปเกาะทุ่งแกวทุ่งขวัญอันนั้น อันเป็นเขตบ้านกระเบื้อง

¹ กำน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ซุนซึก เล่ม 2 โคโยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 251

² กำน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ซุนซึก เล่ม 3 โคโยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 33

และสัมพันธภาพที่แคบบังด้วยตะวันยอแสง จักถึงพลบตกดินเป็นอันสงัดแล้ว
ฝูงชนบ้านผ้าเหลือง ป่าเหล็กอันโกลดเคียง เมื่อทราบการจึงพากันมายืนเรียงฟังความ¹

1.4 การไต่ถามตามพงศาวดาร

นวนิยายเรื่องขุนศึก เป็นนวนิยายที่ผู้ประพันธ์ใช้เหตุการณ์ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเป็นแกนสำหรับการประพันธ์ ดังนั้นฉากที่ปรากฏในเรื่องจะปรากฏว่าเป็นฉากการทำสงคราม การสู้รบของทหารตามที่พงศาวดารกล่าวไว้ด้วย ดังตัวอย่างเช่น

...จนเสียงฆ้องและกลองรบกระหึ่มขึ้นที่ป่าปากทุ่งโนน ทั้งโห่ร้องเอาชัยและยิงปืนเอาฤกษ์ แล้วบังคิใจทัพหงสาวดีก็แยกกองออกจากป่าเป็นหลายกองกระหนาบทุกทิศ ลักครุเคียวตรงทุ่งประชุมร่างก็เห็นแต่เหล่าทหารข้าศึก ลักเรือพันเต็มไปหมด ประหนึ่งทัพล้อมนั้นโลกคี่นกองทหาร เหล่าทหารทะลวงพันกองอาสาไปสิ้นแล้ว...²

และจากข้อความอีกตอนหนึ่งว่า

...แล้วก็ทรงกำหนดทัพหลวงเป็นพลแสนหนึ่ง พลายขุนทองซึ่งขึ้นระวางสะพักชื่อว่า เจ้าพระยาไชยานุภาพ สูงหกศอกคืบสองนิ้วคิคน้ำมันหน้าหลัง บุกคชากรณเรื่องหมั่นกันพรหมมหาเศวตฉัตร เป็นพระราชาธารสรค์ให้เจ้าพระยารามราชพเป็นกลางข้าง และทำย่นนั้นนายมหานุภาพเป็นควาญ...³

2. การใช้ฉากในการดำเนินเรื่อง

ผู้ประพันธ์ได้ใช้กลวิธีเกี่ยวกับฉาก โดยการบรรยายฉากที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ เพื่อให้เรื่องดำเนินไปตามเค้าโครงที่กำหนดไว้ กลวิธีการใช้ฉากในการดำเนินเรื่อง

1	กาน	พิงบุญ ๗	อยุธยา	ขุนศึก เล่ม 2	โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 224
2	กาน	พิงบุญ ๗	อยุธยา	ขุนศึก เล่ม 1	โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 224
3	กาน	พิงบุญ ๗	อยุธยา	ขุนศึก เล่ม 3	โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 455

ของผู้ประพันธ์มีดังนี้

2.1 การบรรยายถึงฉากก่อนที่จะเสนอตัวละคร ก่อนที่ผู้ประพันธ์จะเสนอตัวละครตัวใดตัวหนึ่งนั้น ผู้ประพันธ์จะบรรยายสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวละครนั้นๆ เป็นการปูพื้นเสียก่อน แล้วจึงไต่กลางถึงตัวละครต่อมา สิ่งแวดล้อมตัวละครที่ผู้ประพันธ์มักจะกล่าวถึงมีดังนี้

2.1.1 กล่าวถึงความชุ่มฉ่ำของน้ำฝน น้ำค้าง

...ฝนพรำเรื่อยมาแต่เมื่อเช้า หยดสีครามหยาดจันทองย่ำเพลลาเที่ยง ฝนก็ยังเหลือปรอยๆ ลอดคืบจึงเจี๊ยบ มีกเพราะหน้าต่างปิดเกรงฝนสาด ผู้จะอยู่เรือนก็ทานอย มีมีใครควยพากันคิดราชการ และหากมีต้องคอยพอแล้ว เไรไรแม่หญิงก็คงจะไต่กลับวังแต่เมื่อฝนซา เพราะครบกกำหนดตุลมา และจะต้องไปลาต่ออีก เพราะแม่ไม่สบายยิ่งกว่าวันก่อน วนไปหัดงัดนิท ในเรือนนั้นมีคนต้องตามตะเกียงหน้าพระ และก็นอนอีกอ้อมหลายชั่วโมง จึงมอบธุระแก่บ่าวสาวให้อยู่ใกล้เคียง ถึงหากจะครึ้มมีฝนปรอย ก็ยังพอจะไต่ลมฝนหายใจคล่องบ้าง จึงเอื้อนหีบสัจกลอดกลอนผัดกลอก ต้นไม้อายุ รุนกำลังคกคอกตรงหน้าต่างซึ่งมีไต่เปิดเห็นเลยแต่เขาคงอยู่กับแม่ ครั้นเมื่อเปิดแมชหลังก็ไต่ใจนัก เพราะคอกจำปีบานคอยอยู่ขาวเต็มต้น...¹

2.1.2 ใจสถานที่เป็นฉากก่อนการดำเนินเรื่อง

...ณ พากแม่น้ำโน้น อันเป็นสำนักพุทไสวธรรม แม่จะเจี๊ยบกวยภิกษุ อื่นท่านอพยพ แต่ยังคงอยู่ควยถือสมณะสัน โคะก็ยังคงมีอยู่อีกหลายกุฎหลายองค์ จึงหลังปรากฏคักถึงลานวัดแฉเกียงป่าจ้านั้น แลบนชานยังมีภิกษุฉวนอาวโโส เป็นผู้เข่าตั้งสิ้นตั้งนั้นครบแปดองค์ อีกหนึ่งคือพระครูที่เป็นยอดทหาร เกาแก แต่ครั้งแผนคินสมเค็จพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วก็ออกบวชตลอดมาเป็นนายทหาร อาทมาตผู้ทรงวิทยาคุณ...²

¹ กวน ฟิงบุญ ณ อุษยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 45-46

² ก. หน้า 178

2.1.3 ใต้เสียงเป็นนก

เสียงโห่หัวทั้งพระนคร และฆ้องกลองปี่ชนะประโคมครึกโกลมาแล้ว
สาวนางทั้งหลายแทบมิเว้นตัวคนพากันใจเต้นระทึก .¹

2.1.4 กล่าวถึงแสงตะวัน แสงดาวก่อนที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์อื่นๆ

... ขณะที่เมื่อยายตายคล้อยไปแล้ว ทั้งแสงตะวันก็ลั่นนัยลงมาเป็น
เพลตลาคออก ชายครบทุกอย่างบริบูรณ์ทั้งของสดและเหล้ารานชา แม่ค้า
แลนางชายทั้งในกรุงนอกกรุงพากันมานั่งร้านตั้งแต่ย่านวัดนก ซึ่งชายล้วนแต่
ชั้นดาดพานรongsรรพเครื่องทองเหลืองครบครัน จนเลยมาศาลาหาทองวัด
มหาธาตุ มีพ่อค้าทั้งชายหญิงมานั่งร้านและตามพื้นตลาดข้างหนทางคอยรับซื้อ
และรับขายมีกพร้า กาบ ขวาน และเหล็กทำรูด ราคาซื้อยังเป็นของเก่า
ก็ย่อมจะถูกกว่าของใหม่ที่ขายตลาดอื่น ถึงคนมาตลาดก็เสมือนมาตั้งซื้อทั้งชาย
ทานองเกี่ยวกับคนค้า

ล้วนแต่เหล่าราษฎรชาวบ้านสิ้นทั้งนั้น ที่มาขึ้นอยู่กับตามชาวร้าน ทั้งต่อ
ตกลงและเกี่ยงราคากัน เว้นแต่อีกร้านหนึ่งอันมีพ่อเจ้ากับบุตรหญิงมาลาด
เลื้อยอยู่ไกลหนทาง ค่าของล้วนแต่เหล็กทำรูดทั้งมีดขวานและดาบสีกรวย
แต่แกก็มีได้เป็นอันจะขาย เพราะเพลินสนทนาปิติอยู่กับบุตรซึ่งเคยเป็นร้าน
ค้าคาบมาควยกันแล้วก็หายหน้าไปเฉยๆ...²

และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

... ตะวันกระจางแจ่มแล้ว แต่ความกาหลดลห่มานตั้งแต่เมื่อกลางคืน
ทั้งชีวิตและทรัพย์สินมบัติของชาวบ้านอันยากจะลืมเสียได้นั้น ยังติดตามไล่หลัง
มาอีกจนกระทั่งสว่างกระทั่งสาย กองทหารซึ่งแต่งขึ้นเป็นทัพโจรของหงสาวดี

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 269

² อ. หน้า 374

นั่นใ้จะยับยั้งเพียงเข้ายึดได้มานานสระเกษแล้วก็ไม่ หากยังคิดตามพวก
 กรัวเรือนชาวบ้านนั้นตลอดมา แสงเพลิงเมื่อคืนก็สว่างพล่งอยู่แล้วตลอดคืน
 เสียงครวญเสียงเรียกหาบุตรธิดาและหลานเหลนของผู้เฒ่าแก่ และต่างลม
 นอนดินเป็นผีไปแล้วใครเล่าจะลืม...¹

และบรรยายฉากอีกตอนหนึ่งซึ่งเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงดวงตะวันว่า

...ตะวันอ่อนๆเมื่อแคว้นแล้ววันนี้ทั้งเป็นปลายฤดูหนาว ในโรงเหล็ก
 จึงคอยสบายอบอุ่นเป็นปกติไม่ร้อนอบอ้าว แต่ก่อนนั้นคับแคบด้วยสถานที่อยู่กระตัง
 พอเขามันโคขยายออกกว้างขวางก็พอดีเกิดศึก และสหายอพยพมาพำนัก อัน
 ขอนไม้เคยนั่งหน้าเตาหรือแคร่เล็กที่เคยนอนเมื่อโน้นกระตังขยายกว้างแล้ว
 ทางคีตคามหินทหาร เพิ่งยอมมาเยือนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสักก่อนแคว้นกวยเวือง
 หลายประการ...²

2.1.5 ใช้วิธีการบรรยายบรรยากาศของเหตุการณ์ที่กำลังดำเนินเรื่อง

...สังคทั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นยามปกคลุมคนเป็นยามสามซึ่งหนาวสะท้านทั้ง
 เมืองเป็นเพลาคือนี่ แมดาวเคื่อนจะเต็มฟ้าก็ดูหรรษาไม่กระจางนักเพราะ
 เมฆหมอกจืด และพายุกรรโชกสุกที่ใครจะตื่นตาได้เพราะเย็นเยียบเสียทั้งเมือง
 เสียงนกร้องไกลไกลในสวน และใบไม้กรากแกรกไถยินชัดเจนแม้แต่เสียงลม
 ครางหึ่งซันฟ้าเป็นครวๆ...³

จากตัวอย่างการใช้ฉากในการดำเนินเรื่องของผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น
 เห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้พยายามเน้นสภาพที่วิเศษความเป็นอยู่ ตลอดจนบรรยากาศที่เป็น
 แบบไทย กลวิธีบรรยายฉากที่เหมาะสมของผู้ประพันธ์นั้นทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์และ
 จินตนาการได้ดี กล่าวคือ ได้เห็นทั้งภาพ ได้ยินทั้งเสียง ได้เห็นแสงตลอดจนได้รับ

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โคยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 529

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โคยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 193

³ , ,

ทราบสัมผัสหนาวเย็น หรือร้อนจากการบรรยายนั้นด้วย

2.2 การใช้ฉากแสดงรสนิยมและฐานะของตัวละคร¹

ในนวนิยายเรื่องขุนศึก ปรากฏว่าผู้ประพันธ์ได้เสนอฉากในเรื่องที่แสดงถึงฐานะและรสนิยมของตัวละครด้วยดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.2.1 แสดงฐานะ

2.2.1.1 แสดงฐานะร่ำรวย เช่นแสดงถึงความกว้างขวางของบ้านเรือนของขุนรามเคชะปิกาแม่หญิงเรไร ขุนทหารผู้ใหญ่คนหนึ่งว่า

อันห้องนั้นกว้างและยกเป็นหลังคพื้นสองคอนกระทั่งถึงชานเป็นที่สาม มีหอไหว้พระสำหรับขุนทหารชั้นสวคมนตรีและมีสักการทุกเพลลเมื่อค่ำ ถัดไปจึงถึงเรือนแถวทาสและนางใช้ทั้งเหล่าญาติสนิทเจ้าของเรือน²

2.2.1.2 แสดงฐานะของชนสามัญที่ยากจน เช่นแสดงสภาพโรงเหล็กของพ่อเขาแค้น ซึ่งมีลักษณะเป็นกระท่อม เช่น

กระท่อมพ่อเขาแค้น แกมีแต่เตาสูบลเหล็กเพียงพอทำกินตามเรี่ยวแรงตัว เมื่อว่างก็ไปนั่งร้านขายในเมือง ทั้งมีคพร้าใหม่ที่แกะซ่อมแปลงแล้ว และเหล็กขำรูกที่เกินแก่เรี่ยวแรง แต่ก็หยุกขายมาเสียนานไม่ได้ข้ามปากโน้มน้ากรุงเลย เพราะเพลินอยู่ที่เหล็กขำรูกเสียหายของแกนั้น³

2.2.2 แสดงรสนิยม

2.2.2.1 แสดงถึงรสนิยมของผู้ที่มีอันจะกิน เช่นการทำบุญ

¹ เต็มสิริ บุญยสิงห์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุวรรณ เขื่อนนิล เป็นผู้สัมภาษณ์
ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2522

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 330

³ ก. หน้า 470

ทำขวัญเฉลิมฉลองอวยพรให้แก่กษัตริย์ในโอกาสที่ญาติมิตรที่เป็นนายทหารไถ่กลับจากการศึกสงคราม เช่น

เป็นวันรุ่งขึ้นพฤตัสบดี หลายยานหลายศัเปต่างนอกกันเป็นกำหนด
ฤกษ์ยามยามคีซึ่งจะส่งเคราะห์เอาเป็นวันงานทำบุญทำขวัญโดยกำหนดนั้น
จึงเคหาทานขุนรามเคชะซึ่งได้กำหนดงานไว้แล้ว ทั้งเชื้อเชิญบรรดาแขก
หรือทุกชั้น ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือแก่กันมากหลาย เสียงหมุ่สงฆ์ท่านเจริญ
พุทธมนต์ตั้งแต่ฤกษ์เช้า และฉันอาหารเสร็จสักกรูหนึ่ง บรรดาเพื่อนทหาร
ทั้งแม่ทัพและมือขุนซึ่งพร้อม มารวมรับประทานอาหารและกล่าวอำนวยพร¹

2.2.2.2 แสดงถึงรสนิยมในการเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น

ขณะเมื่อหมอบกายไต่ยันทานภิกษุพระครู เริ่มอ่านโองการชุมนุมเทวดา
สวดชัยมงคลคาถานำพระภิกษุอื่นแล้วก็สวดพร้อมกัน เสียงพระครูนั้นก้อง
หัวใจเยือกเย็นจนสำราญ รู้สึกของแก้ว แล้วผู้เป็นอาจารย์จึงว่ากันว่า
ควมมือท่านพรหมสี่พระและศบรคกล่าวอำนวยพร ณ ทานกลางเสียงภิกษุยัง
สวดอยู่ตลอดไป²

2.3 ฉากในเรื่องเป็นอวัจนสารในแง่ของเทศภาษา

อวัจนสาร (Nonverbal message) ก็คือการสื่อสารโดยที่ไม่ใช้สัญลักษณ์
ที่ไม่ใช่ถ้อยคำ

เทศภาษา (Proxemics) เป็นการสื่อสารที่ไม่ใช่ถ้อยคำประเภทหนึ่ง
หรือเป็นภาษาที่ปรากฏขึ้นจากลักษณะของสถานที่ที่บุคคลทำการสื่อสารกัน รวมทั้งจาก
ช่วงระยะที่บุคคลนั้นอยู่ และกำลังสื่อสารกัน ทั้งสถานที่และช่วงระยะจะสื่อให้เห็น
ความหมายบางประการที่อยู่ไนจิตสำนึกของบุคคลผู้กำลังสื่อสารกันนั้นได้ชัดเจน เช่น

¹ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 450

² ก. หน้า 180

บุคคลสองคนต่าง เพศกันนั่งอยู่บนม้านั่งเดียวกัน (สถานที่) ซิกกันประมาณหนึ่งคืบหรือน้อยกว่า (ช่วงระยะ) ยอมแสดงความหมายไกว่าบุคคลทั้งสองมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ มีใจเป็นที่รู้จักกันธรรมดาเท่านั้น

อวัจนสารคำนเทศภาษานี้ จะเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล เช่น ความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่อง บทบาท และสถานภาพของตัวละคร สิ่งเหล่านี้เป็นอวัจนสารที่สื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ จินตนาการไปตามท้องเรื่อง ทำให้เข้าใจเรื่องที่อ่านได้ยิ่งขึ้น

การบรรยายฉากในเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้ส่งสารเชิงอวัจน หรือ อวัจนสารในรูปของเทศภาษาไปยังผู้อ่านดังต่อไปนี้ เช่น

- ลานวิวาทที่โลงตาชั่วขณะนั้น เหลือแต่รอยเลือกรอยเท้าว่าเป็นฝุ่นแตก เจ้าหัวหมผู้มีมือจึงถอยมาดินตีเหล็กสัมพณี เหล่าบุรุษฉกรรจ์ และนักเลงผู้เขาก็กมาชะโงกมองพิณิจหน้าหอมลอม

จากตัวอย่างข้อความที่ขีดเส้นใต้ที่ว่า "ลานวิวาทที่โลงตา" แสดงความหมายว่าก่อนหน้านั้นได้มีเหตุการณ์ที่มีคุณวิวาทและต่อสู้กันที่ลานนั้น และในข้อความที่ว่า "เหลือแต่รอยเลือกรอยเท้าเป็นฝุ่น" ซึ่งแสดงความหมายให้ทราบว่ามีสภาพวิวาทของการต่อสู้ในสถานที่นั้นโดยมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับบาดเจ็บ และการต่อสู้เป็นเวลานานพอสมควรจึงเห็นรอยเท้าของคู่ต่อสู้ว่าเป็นรอยฝุ่นแตกอยู่ หรือในฉากอีกตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นเทศภาษาว่า

- แม่ลานในเขตบ้านจะสิ้น และมีหญิงงามแต่บางแห่งทั้งฝนท้ายฤดูได้กระหน่ำมาสองวัน จนแทบจะหาเหลือคิดฟ้าสักหยกไม่ได้ กลางหัวจึงโลงไปรงหมคเมฆทั้งแควอรณ กระทั่งขงยามสองโมงมาแต่ป้อมท้ายสนามปากแม่น้ำแล้ว แม่หญิงรุ่นหนึ่งเยี่ยมหน้าต่างเรือนขุนรามแลในมกิงจำปีซึ่งขึ้นบังโกล้อมือ เค็ดดอกซึ่งอิมนำฝนสดและหอมกลีบสะอากยังมีละอองหยากฝนตึกโกล้อมสี่ดอก แต่ก็อดจะคมจำปีกับต้นเสียดก่อนมิได้เมื่อก่อนเค็ด

จากตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นได้ แสดงความหมายให้เห็นสถานที่ลานบ้านซึ่งชุมชน
จนสิ้น อันเนื่องมาจากก่อนหน้านี้ฝนได้ตกลงมา แต่ขณะนี้ฝนได้หยุดตกแล้วแต่
ยังเหลือสภาพความชุ่มฉ่ำให้ปรากฏอยู่อีกที่ลานบ้านที่... อกไม้ เป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งเช่น

— ตะวันกระจ่างจ้าแล้ว แต่ความกาบจอทมนั้นตั้งแต่เมื่อกลางคืน

ทั้งชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านอันยากจะลืมเสียไฉน ยังติดตาม

ไล่หลังมาอีกจนรุ่งสว่างกระทั่งสาย

จากตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นได้ แสดงความหมายให้เห็นสภาพของการสู้รบที่มีจำนวน
ผู้ชนมากมายในสถานที่นั้น ความซึกไสวของผู้คนจำนวนมากนั้นยังมีร่องรอยมาให้เห็น
จนกระทั่งเวลาสาย

— กวายเป็นเพลาหนาวเคื่อนยี่ ตลอดเรือนอันสังกั้น ยี่งหนานักตั้ง
ลมพัดจัก แม้จะได้เห็นพระจันทร์ เพิ่งขึ้นแสงลอคหม่าต่างพอเป็นเครื่อง
เพสันใจ แม้ซาหลวงผู้ตองพันชนาการลิกลับยี่ง เป็นทุกขมิสมายเปียง
หญิงอื่นในกรุงศรีอยุธยาเมื่อเขาได้เห็นพระจันทร์นั้น

จากตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นได้ แสดงให้เห็นว่าบ้านเรือนขณะนั้นไร้ผู้คนที่กำลังตื่น และ
สภาพทั่วไปเงียบเหงาทำให้ผู้ที่กำลังอยู่ในความทุกข์คับแค้นนั้นยี่ง แม้ว่าจะมีแสงจันทร์
สอสองมาก็ตาม

2.4 กลวิธีในการเปลี่ยนฉาก

ในการเปลี่ยนฉากนั้น ผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีการบรรยาย โดยเปลี่ยนจากเหตุการณ์
หนึ่งไปยังอีกเหตุการณ์หนึ่งสลับกับบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง นอกจากนั้นยังได้ใช้วิธี
บิดฉากที่เหตุการณ์กำลังเกิดอยู่อย่างฉับพลัน แล้วเริ่มเปลี่ยนไปเป็นอีกฉากหนึ่งและ
ดำเนินเรื่องราวต่อไปอีก

ตัวละคร (Character)

ตัวละครหมายถึงผู้ประกอบพฤติกรรม ตามเหตุการณ์ในเรื่องเพื่อให้เรื่องดำเนินไปตามเค้าโครงที่ตั้งไว้

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับตัวละครว่า

ตัวละคร ก็ผู้มีบทบาทในเรื่อง ตัวละครจะเป็นคนหรือสัตว์หรือเทียบเท่าคนก็ได้ (มีผู้แต่งให้สัตว์ ต้นไม้ กอกไม้ ภาชนะ ฯลฯ เป็นตัวละคร คิดและทำอย่างคน เช่นการผจญภัยของเหรียญบาท) ในศิลปะแห่งวรรณคดี ตัวละครในเรื่องมีความสัมพันธ์กับผู้สร้างอย่างยิ่ง ก็ผู้แต่งเป็นผู้สร้างตัวละครในเรื่องอย่างแท้จริงโดยที่ใด

- ให้ชื่อ กำหนดรูปร่าง เพศ วัย หน้าตา
- กำหนดนิสัยใจคอ บุคลิกภาพ
- กำหนดบทบาท และกำหนดแม่แต่โทษกระทำให้ตัวละครนั้นๆ จึงเท่ากับผู้แต่งทำให้ตัวละครมีตัวตน มีชีวิตที่วาวอย่างแท้จริง จนมีผู้อ่านรักหรือตั้งสังสาร เห็นใจตัวละครเหล่านั้น

ตัวละครในเรื่องต้องเหมือนมนุษย์ (หรือใกล้เคียงที่สุด) แต่ไม่ใช่มนุษย์จริงคนใดคนหนึ่ง มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นบุคคลจริงในจดหมายเหตุ ในชีวประวัติ หรือในประวัติศาสตร์พงศาวดารไป...¹

การสร้างตัวละครในนวนิยายนั้น ผู้ประพันธ์มักจะสร้างเลียนแบบชีวิตจริงของมนุษย์ แล้วผสมผสานกับจินตนาการของผู้ประพันธ์อีกส่วนหนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องนี้ วิลาศ มณีวัต ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการสร้างตัวละครของนักประพันธ์ว่า

...นักประพันธ์สร้างตัวละครหาได้เอาชีวิตจริงไปเขียนแต่เพียงอย่างเดียวทั้งหมดไม่ แต่ต้องเอาไปบวกกับความนึกกาณ์หรือจินตนาการของเขา ไม่

¹กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 86

เช่นนั้นจะไม่เรียกว่าเรื่องแต่ง แต่จะกลายเป็นบันทึกชีวิตจริงวิ่งเป็นงาน
ของนักประวัติศาสตร์ หน้าที่การของศิลปินไม่ คุ้มเหตุนี้คนในนวนิยาย
กับคนในโลกจริงจึงติดกัน ถึงแม้จะรู้สึกว่าคุณคล้ายๆกับเขามากก็ตาม...¹

ส่วนการสร้างลักษณะนิสัยของตัวละครในนวนิยาย ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง
ซึ่งส่วนมากจะปรากฏอยู่สองลักษณะคือ ประเภทน้อยลักษณะ (Flat Character)
กับประเภทหลายลักษณะ (Round Character) การสร้างนิสัยให้ตัวละครนั้น
โดยปกติแล้วผู้แต่งมักจะสร้างตัวละครประเภทน้อยลักษณะหรือตัวละครที่มีลักษณะนิสัยคงที่
การเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยจะเป็นไปโดยสมเหตุสมผล กล่าวคือตัวละครจะต้องมีประสบการณ์
ที่มีอิทธิพลพอจะเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยได้ ตัวละครจึงมีทั้งประเภทสถิต (Static -
Character) คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย กับตัวละครประเภทพลวัต (Dynamic -
Character) คือตัวละครที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์และเวลา

เมื่อพิจารณาการสร้างตัวละครในนวนิยายเรื่องขุนศึก ปรากฏว่าผู้ประพันธ์ได้
สร้างตัวละครขึ้นจากการจินตนาการ แต่จินตนาการของผู้ประพันธ์นั้นไม่ทำให้ตัวละครใน
เรื่องมีลักษณะที่นอกเหนือไปจากธรรมชาติของมนุษย์แต่อย่างใด ผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้
ตัวละครดำเนินชีวิตอยู่ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งการสร้างตัวละคร
ในเรื่องขุนศึกนั้นมีสิ่งที่น่าสนใจ เกิดใจดังต่อไปนี้

* 1. ลักษณะของตัวละคร

ผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครเอกทุกตัวทั้งฝ่ายชายซึ่งได้แก่ เสนา หนูชั้น และ
ฝ่ายหญิง คือแม่หญิงเรไรเป็นตัวละครประเภทน้อยลักษณะ (Flat Character)
คือมีลักษณะอุปนิสัยคงที่และมีการเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยไปบ้างแต่ก็เป็นไปอย่างสมเหตุสมผล
เช่น เสนาตัวละครเอก มาสมัครเข้าเป็นทหารโดยเริ่มต้นด้วยเป็นไพร่พลธรรมดา
ครั้งเมื่อได้เข้าร่วมทำสงครามกับกองทัพของข้าศึกจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
หมื่น ขุน หลวง จนเป็นพระยา ซึ่งผู้ประพันธ์ได้กำหนดให้ตัวละครดังกล่าวมีอุปนิสัย
สุขุมคัมภีรภาพเมื่อฐานะและวัยเปลี่ยนแปลงไป หรือทางด้านตัวละครเอกที่เป็นฝ่ายผู้ร้าย

เช่น หมูชั้น ก็เป็นผู้ร้ายที่เอาจริงเอาจังโดยที่เป็นฝ่ายริษยาและซัดแย้งกันกับเสมา มาตลอด ควบเหตุผลที่หมายปองรักหญิงคนเดียวกัน หรือแม้แต่ตัวละคร เอกฝ่ายหญิงคือเรไร นั้นก็ตาม ผู้ประพันธ์ได้กำหนดอุปนิสัยใจคอให้เป็นสตรีที่ตระหนี่แฉ่งงอ ละนางก็มีนิสัยเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอ เมื่อตัวละครในเรื่องขุนศึกมีลักษณะเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่าตัวละคร เอกทุกตัว เป็นตัวละครประเภท **อพลักษณ์ (Flat Character)** และในขณะที่เดียวกันตัวละครดังกล่าว สามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยใจคอไปตามกาลเวลาและประสบการณ์ โดยนัยของลักษณะเช่นนี้อาจเรียกว่าตัวละครในเรื่องเป็นตัวละครประเภท **พลวัต (Dynamic Character)** ไปพร้อมกันในขณะที่เดียวกันด้วย

2. กลวิธีการเสนอตัวละคร

การเสนอตัวละครในเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้ใช้วิธีการดังต่อไปนี้คือ

2.1 ผู้แต่งบรรยายเอง ผู้แต่งเป็นผู้บรรยายรูปร่างลักษณะ อุปนิสัย ใจคอ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึก หรือเรียกว่าผู้แต่งกำหนดบทบาทเอง โดยตรงตัวอย่าง เช่น

2.1.1 ผู้แต่งบรรยายลักษณะ อุปนิสัยของเสมา

...เสมามันตื่นแล้วไม่นั่งวงซบเขาดังแต่เกากอน ตกดอกจนน้ำถอยน้ำ คำกรูจักสรร เสริญจกคี่มา เบรียบอ้าง แดกอบเสมาวรีนาฯ พาเวบปากจุน เจี้ยวเป็นโทสะ นานๆนับเคื่อนที่จะเห็นไรหัวเราะมันสักครั้งหนึ่ง ผิดกับขณะ เดียวนี้...¹

2.1.2 ผู้แต่งบรรยายความซื่อสัตย์ของนางทาส

...นางทาสผู้ส่งสารนางกรากเข้ากอกเท่า แม่เมื่อนี้ขอเท่าแม่หญิงจัก ท้องเสมื่อนหนึ่งทาส แต่ความรักคี่ของนางทาสพินั้น ทา เลื่อมความจงรัก

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

ไปท้ายไม้ จึงกอดนั่งอยู่ขณะหนึ่ง...¹

2.1.3 ผู้แต่งบรรยายอุปนิสัยของนาง เอื้อยแดง

...เสมาชูกางสิบนิ้วสองฝ่ามือหัวเราะ เรียมไม่เคยพบอิสตรีมันปากกล้าเหมือน เอื้อยแดง ซึ่งพுகมิเกรงใจเลย และนิสัยนี้เล่าก็มีอยู่คนหนึ่งแม่ชาตหลวงบัว เพื่อน ข้างฝ่ายศัตรูเท่านั้น ที่แต่ละคำคมกังขวานผาดลงบนไม้ซาก...²

2.2 ผู้แต่งบรรยายความรู้สึกของตัวละครเอง

2.2.1 บรรยายความรู้สึกรักและแค้นของตัวละคร เช่น

...หน้าซุนพลซึ่งเศร้าและจ้องนั่งอยู่นั้นบอกรักแค้น และเสียใจแม่ ชาตหลวงเป็นที่ยิ่งที่สุด ประหนึ่งจักล่อน้ำตาบิดตาหนีระแวงว่า ออกระนี้เอง แม่ชาตหลวงมาแอบซุนสนทนากัน จึงแสรงโกรธแสรงเป็นเฉยเสีย...³

และอีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น

...ซุนสำนักพุทไธสวรรย์ก็จ้องนั่งนึก แม่เห็นศึกศึท้าวสะทอนมาลัทหมื่น ก็มีแค้นเท่าเห็นอิสตรีที่รักมาเบียดนิใจเป็นเสเพลไปเยี่ยงนี้ เไรไรเออยแม่รูป งามนามเพราะเมื่อก่อนๆนั้น มีสมท้อสมโสมเสียแล้ว...⁴

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น

...สาวเรไรยังมองกระแสน้ำในคลองพุกคดล่อน้ำตา แลดูเหล่าสถานย่าน เรือนซึ่งปลูกอยู่ริมน้ำฝั่งหนึ่งนั้น สายตาพร่าพรายไปเสียสิ้นแล้ว ลางบุรุษชาว

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 239

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 196

³ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 4 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 108

⁴ ก หน้า 139

ชาวบ้านซึ่งนั่งอยู่ริมฝั่งน้ำมีผู้คิดว่า สาวข้าหลวงเจ้าเพงเผละท่าหนีไปเป็นเสมา
เจ้าคนเท็จทรยศซ่อนเล่ห์กลไว้เหลือประมาณ ใจพอแกล้วกล้าสามารถกับการ
ณรงค์สงครามก็จริงอยู่ แต่จักให้เชื่อวางใจอีกนั้นยากเสียจริงนักเพราะเป็นผู้
ทุจริตคิดร้ายถึงแก่ใส่กลประหารขุนท่าน...¹

2.2.2 บรรยายความรู้สึกที่มีต่อชาติ

...ครั้นรำลึกหวนเอาบารมี สมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสท่านมาเป็นที่
พึ่งแล้ว เอาศึกหงสาวดีใหญ่หลวงมาเป็นข้อคำนึง อ้า กูเป็นข้าแผ่นดินท่าน
เสมาสิเป็นไทยบริบูรณ์อยู่ อันปรารภนั้นก็มีสองสถานจะเกรงโย ศึกหญิงต้อง
ยากกว่าประเพณีคุณ แต่หากเขาจะแตกแล้วชีวิตกูนั้นอนตายตากหล้าไค้ท่านะ
มาสู่ไทยนั้นปิติยิ่ง...²

3. ใช้ตัวละครวิจารณ์ตัวละครด้วยกัน

ให้เสมาวิจารณ์สตรีสามคนดังตัวอย่างเช่น

เสมา

...แม่หญิงนั้นเห็นอยู่ควางามซ่อนดั่งสำเนียงเรไรสมชื่อ และ
ระเบียบเรียบร้อยนัก หุกอิริยามทศจางท้าวแม่ยิวเมือง อันเอื้อยสัมพันธ์มีช่วงงาม
แต่รูป หากตระแทนแงงอนชวนใจเสนหุลุมหลง ก็รุ่นศรีเมืองแม่ันนั้นรุ่นสิบเจ็ด
ทรงโฉมควยผิวพรรณและงานเรือนเจ้าเป็นเอกแล้วทั้งวิชาประดับกาย...³

ให้สมมุติวิจารณ์นิสัยของหมูชั้น ดังนี้

...หมื่นศึกที่เราจักมีผู้กระมังว่า หมูชั้นนี้แต่ก่อนมันชายทาสเสียหนัก
หนา ตั้งแต่้วยรุ่นมาแล้ว ยิวทาสโคครันได้เสียเป็นภริยามิถูกอารมณ์มันก็เสีย
ก่อนายเงินอื่น...⁴

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 4 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 43

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 419

³ ก. หน้า 411

⁴ ก. หน้า 369

บทสนทนา (Dialogue)

ในนวนิยายทุกเรื่องผู้ประพันธ์จะต้องกำหนดให้มีตัวละครขึ้นเพื่อแสดงพฤติกรรมตามเค้าโครงเรื่องที่ได้ออกมาแล้ว ด้วยเหตุนี้ผู้ประพันธ์จึงขอให้ตัวละครได้สนทนากันเพื่อสื่อความเข้าใจกันระหว่างตัวละครเอง และให้เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องมีการสนทนากัน นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังใช้บทสนทนาของตัวละครนั่นเองเพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงวิธีการเขียนของผู้ประพันธ์ได้อีกหลายอย่าง เช่น

- เพื่อช่วยในการดำเนินเรื่องแทนการบรรยาย
- ช่วยแนะนำตัวละครในเรื่องทั้งบุคลิกภาพและพฤติกรรมของตัวละครตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของตัวละครต่างๆ
- ช่วยเปลี่ยนแปลงบรรยากาศจากการบรรยาย
- ช่วยสร้างความสมจริงด้วยการใช้คำพูดเหมือนการสนทนาของคนจริงๆ
- ดึงดูดความสนใจและให้แนวคิดแก่ผู้อ่านทั้งความรู้และอารมณ์

กุหลาบ มัลลิกะมาส¹ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของบทสนทนาในนวนิยายไว้ว่า

1. เพื่อช่วยในการดำเนินเรื่อง แทนการบรรยายของผู้แต่ง ในบทละคร โดยเฉพาะบทสนทนาคือการดำเนินเรื่องโดยตรง
 2. เพื่อช่วยให้รู้จักตัวละครในเรื่อง ทั้งรูปร่างลักษณะท่าทีตลอดจนนิสัยใจคอ
 3. ช่วยให้เห็นวิธีการประพันธ์ไม่ซ้ำซาก คือมีบทสนทนาบ้าง บรรยายบ้าง
 4. สร้างความสมจริง คำพูดที่สมมุติว่าเป็นถ้อยคำจริงๆของตัวละครทำให้รู้สึกใกล้ชิดกับความเป็นจริงมากกว่าการบรรยายของผู้แต่ง
 5. ทำให้บทประพันธ์น่าอ่านน่าสนใจและมีชีวิตชีวาขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทสนทนาที่คมคาย มีอารมณ์ขัน หรือพูดได้ถูกต้องตามฐานะของตัวละคร
- ในการพิจารณาวรรณคดีประเภทเรื่องเล่าเรื่องใดก็ตาม ผู้วิจารณ์จะต้อง

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ ติ.

พิจารณาบทสนทนา หรือบทพรรณนาอธิบายตัวละครควบคู่กันไปกว่าผู้แต่งนิยมวิธีการอย่างไร มากน้อยเพียงใด บ้างก็ชอบที่จะอธิบายเสียเอง บ้างก็ให้ตัวละครสนทนากัน บทสนทนามีประโยชน์อย่างไรในเรื่อง และผู้แต่งสามารถเพียงใดในการสร้างบทสนทนาให้สอดคล้องกับฐานะและลักษณะนิสัยของตัวละครในเรื่อง ถ้าถามเหล่านี้เป็นแนวทางให้ประเมินค่าได้อย่างมีเหตุผล มีหลักเกณฑ์

บทสนทนาในนวนิยายของไม้มือเมืองเคิม ส่วนมากจะปรากฏว่าบทสนทนาของตัวละครในเรื่องนั้นมีความสมจริงตามบทบาท ทั้งนี้เนื่องจากบทประพันธ์ของไม้มือเมืองเคิมส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาวชนบทที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างทรหด ตัวละครต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของชีวิต คำพูดจาของตัวละครจึงมักจะเป็นถ้อยแถลงแบบทอ้งทึงซึ่งแข็งแกร่ง บทสนทนาในเรื่องจึงเป็นบทสนทนาหลายประโยค เพราะผู้ประพันธ์ให้ตัวละครแสดงความรู้สึกประกอบเหตุผล ซึ่งเป็นลักษณะการพูดแบบชนบท ตามลีลาของบ้านป่าบ้านต่ง แต่ในบางตอนที่มีความจำเป็นตามลักษณะของเรื่อง บทสนทนาจึงจะรวบรัดและสั้นกระชับยิ่งขึ้น

จินดา ควงจินดา ไกล่ลาวถึงลักษณะของบทสนทนาที่นิยมใช้ในนวนิยายไว้ว่า

...ตามแนวคิดของฝรั่ง จำแนกวิธีเขียนบทสนทนาไว้เป็นสองสำนัก สำนักหนึ่งใช้บทสนทนาสั้น ประชา พูนวิวัฒน์เขียนบทสนทนาคล้ายกับหลักของสำนักนี้ เรียกว่า Short Dialogue อีกสำนักหนึ่งใช้บทสนทนาทำนองอธิบายบทสนทนาของไม้มือเมืองเคิมส่วนใหญ่คล้ายกับสำนักนี้ เรียกว่าบทสนทนาแบบ Exposition Dialogue แต่ไม้มือเมืองเคิมโดยเจตนาจงใจแล้ว ใช้บทสนทนาตามสภาพการณ์และนิสัยของตัวละคร เป็นสำคัญ บทสนทนาจึงมีทั้งสั้นและยาวอย่างกลมกลืน ไม้มือเมืองเคิมสามารถลืขี้ออกมาได้อย่างสมเหตุสมผลทีเดียว...¹

บทสนทนาในนวนิยายเรื่องขุนศึกของไม้มือเมืองเคิมนั้นก็มึลักษณะคล้ายกันกับนวนิยายเรื่องอื่นๆ แต่มีที่ผิดแยกไปบ้างเพียงเล็กน้อย ก็ด้วยเหตุที่นวนิยายเรื่องขุนศึกนั้นเป็นนวนิยาย

¹จินดา ควงจินดา "หนังสือคือโลก" ฟ้าเมืองทอง 32: พ.ย. 2521

อิงประวัติศาสตร์ คำพูดจึงแตกต่างกันไปตามระดับและฐานะของตัวละคร แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้ประพันธ์ก็ยังรักษาเอกลักษณ์ของตนเองในการเขียนบทสนทนาได้อย่างดี จะเห็นว่าการเรียงคำพูดในบทสนทนาจากเรื่องขุนศึกนั้นมีทั้งบทสนทนาที่เป็นชนิดประโยคยาวแบบโวหารและบทสนทนาที่สั้นกระชับดังนี้คือ

1. บทสนทนาที่เป็นประโยคยาว

ผู้ประพันธ์ใช้บทสนทนาชนิดนี้เมื่อตัวละครแสดงความรำพึงรำพัน การชี้แจงแสดงเหตุผล การโต้คารมหรือการยกอุทธาหรณ์ให้คู่สนทนาได้รับฟัง ดังตัวอย่างเช่น

"...ก็ไต่ฟังแต่เพียงพอพันอินทธานเล่าแต่เพียงน้อยมีสู้แจ่มแจ้งนัก แต่เสมานี้ก็อยู่นานแค่ไหนแต่ไรแล้วว่าผิด ศรีอยุธยาบ้านเกิดเมืองนอนนี้จะต้องเกิดศึกสู้สงครามกันอีก ถึงตัวจะตายเร็วตายช้าก็ขอให้เห็นหน้าศึกหนอยเกิดเป็นเต็มใจตาย จึงได้มาขอพึ่งพระคุณท่านอยากเป็นทหารจนได้สอมมือแล้ว"¹

และบทสนทนาโต้ตอบที่เป็นชนิดประโยคยาวอีกตอนหนึ่งว่า

วาทาของแม่หญิงที่กล่าวแล้วนั้น แท้จริงก็เป็นแต่เพียงคำสร้อยคำเติมให้คล้องกันไปด้วยหวังจะเข้าเจ้าข้างคีตาทนุมนที่พูดหละหลวมตัว แต่พิจารณาคำอื่นจะต้องชี้แจงอธิบายกันอีก ก็รู้สึกวาทาไต่พูดไว้เป็นกำลึงอยู่แทบจะหลีกเสียงเสียงมีพัน แต่ครั้นจะมีตอบก็เหมือนจะยิงยุใจเจ้าเสมาไปอีกต่างๆ จึงคอยเอื้อนเป็นเชิงสนุกเสียบ

"พูดเล่นหรือกเสมา เพราะคำไต่ที่รำพัน กำนันก็มีดอกจ่าปีดสมอยู่จึงเตือนเล่น หรืออีกประการหนึ่ง ฝันว่าจะเป็นจริงก็ด้วยเสมานี้ในวันจะเป็นทหารรับใช้แก่ราชการต้องใกล้เจ้านายแม่ทัพ ลางทีก็จะต้องกรำกรายเข้าสู่วัง ก็หากไปเห็นจ่าปีเต็มต้นคอกไปทุกคนและขึ้นเก็บแล้ว นั้นแหละเป็นของหลวงหลังจะลาย"

"อแม่เอ๊ย" เจ้าข้างคีตาทออกปากวิตก และก็เสียงถามยังมียอมจะ

¹ กาม พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไ้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 51

คิดแต่เพียงนั้น "พระองค์ของแม่หญิงน ที่เมตตาบอกรักรมเนียมวังใน เอาเด็ก
 คุ้มประการที่ว่าดอกไม้เป็นของหลวงก็ควรอยู่ที่จะต้องรับพระอาญา แต่ก็หากจะ
 สมมุติกันเล่นๆว่า วันหนึ่งสืบไปเบื้องหน้าเจ้าทางที่ตามได้ก็รายสู่วังด้วยราชการ
 หรือสถานอื่น หากได้เห็นดอกไม้หรือขงโค พยอมและนมแมวอันหอมตองใจนัก
 และได้พบแม่หญิงคุ้มเฉย จึงจักขอแม่หญิงให้เด็กให้จะฝึกตั้งๆ.. เรไรทอม
 อีกเมินๆ "ชาววังชาววังมีรัฐธรรมนูญหรือเสมา พระมณเฑียรบาลบัญญัติ
 ไว้โทษหนักหนาหลายสถาน ที่ทำเจ้าธูแก่สาววังข้างใน ทั้งหลังลายและลักหน้า
 ส่งไปเลี้ยงข้างเป็นตะพุ่นเกี่ยวหญ้า และยังประสงค์ดอกไม้อีกงั้นหรือ"...
 "อพิโซ แม่หญิงเรไร อันปัญญาเขลาของเสมานั้นมันหนักหนานัก เพิ่งจะรู้ด้วย
 นี้เองว่าที่เห็นนั้นก็มีได้เกี่ยวด้วยเนื้อความเรื่องดอกไม้สักเท่าไร แต่หากฝึกเพราะ
 วุ่นแก่ท่านที่เป็นอิสตรีกันหลวงและนางทามข้างฝ่ายในเท่านั้นเอง ก็หากว่าเสมอ
 ว่างนอกวังแล้ว อย่างเขาที่อายุเสมอโคดอกไม้ของแม่พัดมือเองก็คงจะไม่ฝึก"
 "...ถึงจะมีฝึกฝึกข้างฝ่ายนอกวัง แต่หากเมื่ออนุตัวมาถึงแล้วอับมงคลก็มาสู่
 คุ้มโชครวนและเชื้อกหนึ่งนั้นจริงไหมเล่า?"..."มงคลแม่หญิงนี้แรงนัก.. ชาวเจ้า
 เพิ่งรู้ว่าเพราะมงคลตัวน้อย ใ้รับดอกไม้แก่เหล่าท่านข้างในจึงเกิดวิบัติต้อง
 โชครวนก็จะขอจำไว้ แต่หากและยาสูบนี้เห็นจะมีเป็นไรหรือคะแม่หญิง"
 "ถ้าชะล่าก็คงเหมือนกัน"¹

หรือบทสนทนาในเรื่องที่เป็นประโยคยาวดังตัวอย่างอีกตอนหนึ่งดังนี้

"...เรื่องนี้ถ้าจะเฉยแล้วก็ป็นธรรมดา แต่ที่จริงนั้นมิใช่จะเล็กน้อยเลย
 แม่เจ้านายท่านก็ทรงตระหนักพระทัยอยู่ แลตีเทียนฉันนั้นก็เพราะปากคน เพื่อน
 ฝูงก็พูดจากระทบใจยับหยัน กล่าวถึงข้างหลังไม่เว้นแต่ละวัน บ้างมีชอบเขา
 ก็เสียสืเอาว่า อยากจะเป็นหญิงนั่งตลาดค้าขายและขายมีดไม้รักก็จนทนไม่ไหว
 แล้ว แต่ครั้งจะทุลลามาเล่า ความในวังก็ยิ่งจะแฉสมจริง จึงกลุ้มเสียเป็นที่สุด

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม่เมืองเคิม (นามแฝง)

แต่ที่เอาไว้ให้เงื้อมมือจะใส่ใครสักคนว่าเสมาอยากจน หรือคำตระกูลและถือแค้นประการใด จึงจะขอเตือนว่า เมื่อเขาคงแกล้งถึงเพียงนี้ แม้ัวเดือนเองก็ดูมีอับหลังเช่นกัน แล้วเสมาจะมีมานะกมหนาแสงความดีมาสู่ตัวได้บ้างที่เคียวหรือ"...

..."ข้าพเจ้านี้โง่เง่า มิเข้าใจว่ามานะอย่างไร"

"เจ้าก็เป็นผู้มีฝีมือนะเสมา... อันศักดิ์ตระกูลนั้นเป็นของกรรมคากำเนิดถึงตระกูลเกินคำตอย แต่ถาประพาศิชอบด้วยราชการ ได้เป็นพระยานาหมื่นหรือขุนพลแล้ว ผู่อื่นก็พลอยสืบตระกูลเกาที่คำเสียสนิท กลับมายกของสรร เสริญเป็นที่นับถือ เสมาก็เป็นที่ทราบแก่ใจแล้ว เบื้องหน้าเป็นราชการศึกศรีอยุธยาจะต้องพึ่งฝีมือทหาร ก็แล้วเสมาเสมาจะกมหนากวดยฝีมือนั้น แสงยศศักดิ์มาอวดแก่เขา มาแก้อายครั้งนี้ให้แกจันมิได้เจียววีเสมา?"

"โคชินะแม่หญิง... พังเกิดแม่หญิง หากว่ากศลหลังข้าพเจ้ายังมีอยู่เพียงได้เข้าสงครามแต่สักครั้ง ถ้าคนใดศึกหนานับหมื่น อ้ายเสมานี้แลแม่จะอาสาเข้าตัวเอง ให้กายกภูพินาศเสียเนื้อป่นเป็นเลือดละเอียดไปเสีย ก็กว่าที่จะกลับคืนมามีมือเปล่า เหมือนเป็นอ้ายเสมาเมื่อแรกไป คอยดูเกิดแม่หญิงกูเอ๋ย หากอ้ายเสมาแสงศักดิ์มาแก้อายมิได้ เชิดชูตระกูลเหล็กให้เป็นตระกูลขุนมิได้สักคำหนึ่งเรื่องหลังคำนี้จะไม่เอ่ยอีกเลย และจะไม่เอ่ยอีกแต่ต่อไป กว่าจะได้คำศักดิ์นั้นมาถวายแม่"¹

2 บทสนทนาที่เป็ประโยชน์

บทสนทนาประโยชน์ ไซ้เมื่อต้องการให้เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็วและกระชับตลอดจนเกิดความสมจริงซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ ผู้ประพันธ์ได้นำเอามาเป็นบทสนทนาในเรื่องขุนศึกเสมอ ดังตัวอย่างเช่น

"พุทไซ้เอ๋ยแม่หญิง เสมานี้่อยากจะสนทนากับแม่หญิงแต่เรื่องที่เพลินๆ สุกสนาน"

¹ กาน พิงบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเสมอ 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง)

"ต้องคุยกับบัว เพื่อนถึงจะมีเรื่องสนุก"

"หาไม่ได้... คุยเรื่องเรานี่ก็คิดถึงกันแหละจะได้"

"จะคิดอย่างไรฉันนั่งอยู่ที่นี่ ธรรมดาจะพูดคิดถึงมันต้องพูดถึงคนที่ไม่อยู่ คิดถึงใครเล่า บัว เพื่อนหรือดวงแข"

"เกลียดคนน่าหน้าทั้งคู"

"ปกติชอบแล้วสิเสมา เกลียดทั้งคู่แหละคือรักเขาทั้งคู่ใช่ไหมเล่า"

"ให้ตายโหง"

"ไม่ต้องสาบาน... คนสาบานให้เขาเชื่อนั้นไม่จริงเลย เพราะคนเราของพูดขลุ่ยตลอดวันมีโกหกตลอดวันหรือ ถ้าไม่สาบาน และที่เสมาพูดมาแล้วก็ต้องโกหก"

"เอ๊ะ ทำไม"

"ก็เพราะมีโกส่าบานนะซี และเพิ่งจะมาสาบานกันนี่"

"ชื่อแพ" "จริงแล้ว แต่สาบานเพราะเขลอรอกแม่หญิง"

"ต้องรับว่าที่พูดเมื่อตะกี้นั้นโกหก"

"เอ๊ะ แยะ... ทำไมเล่าแม่หญิงจึงต้องให้เสมาพูดเช่นนั้น"

"ก็เพราะเสมาปควา เกลียดน่าหน้าทั้งคู่นะซี... รับเสียตรงๆเถอะไม่ว่าอะไรรอก"

"ฮือ เสมาโกหก"

"ที่นี่จะโกหกอีกไหมเล่า"

"เช็ดจนวันตายเลยแม่หญิง"

"ก็แค่ปากรอก และถ้างั้นเสมาก็มีไชชาย"

"เอแปลก เป็นอย่างไรแม่เอ๊ย"

"... เป็นชายต้องโกหก"

"อ้าว แล้วกัน"¹

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 336

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการไต่บทสนทนาในเรื่องขุนศึก จะเห็นว่าผู้ประพันธ์ไต่บทสนทนาเป็นสื่อความหมายต่อผู้อ่านได้ดังต่อไปนี้

1. บทสนทนาที่บอกลักษณะนิสัยของตัวละคร

1.1 บทสนทนาที่แสดงให้เห็นนิสัยเห็นแก่ตัว และถือใจตัวเองของหมื่นชั้น จะเห็นได้จากตอนที่หมื่นชั้นตกอับถูกถอดจากบรรดาศักดิ์ ได้ตัดพ้อว่า

...มันเป็นกรรมคุณอยู่เอง เมื่อคราววาสนาซาตาศีนั้นก็หอมหวลด้วย ศักดิ์ยศ แม้ผู้สำนักเห็นอสมแสนไกลก็ยอมจะรักกลิ่นหอม แต่คราวร้ายนั้นมาถึงตัว และวาสนานั้นเสื่อมคลายสิ้นแก่ลาภยศ ถึงผู้รักทานก็ยอมชิง...¹

1.2 บทสนทนาที่บอกนิสัยไม่ถือตัวของเสมา

...ขุนนี้ยิ่งขุนอื่นมิถือตัวว่าเป็นนายเป็นขุน มันเล็งเห็นอกแก่ผู้ยาก

1.3 บทสนทนาที่แสดงถึงความกล้าหาญ ความรักชาติของเสมา

จึงคอยได้สติ แต่คิดว่าสมควรแก่คำพูดไปแล้วนั้นจึงเอื้อมหยิบคานเหนือเตียงหันมามองแม่เรไรอีกครั้งอ้อลา "นางเอยมแม่ชาหลวง นับแต่จะไม่เห็นอีก มิกำหนดไต่ด้วยเดือนปีจะพรากกันเสียตลอดกายเรา ครั้นรำลึกหวนเอาบารมีสมเด็จเจ้าฟ้าราชโอรสท่านเป็นที่พึ่งแล้ว เอาศึกหงสาวดีใหญ่หลวงมาเป็นข้อกำนัง อ้ากูเป็นข้าแผ่นดินท่าน เสมาสีเป็นไทยบริบูรณ์อยู่ อันปรารภนั้นมิสองสถานจะเกรงใย ศีกหญิงต้องยากกว่าประเพณีคุณ กูนั้นนอนตายตากหมาได้ฐานะมาสู่ไทยนั้นปิติยิ่ง ชำระศีกนางลี้กร้อยเท่า เรไรแม่ก็เพียงแต่หนึ่ง จะรักกูให้หากูเฉพาะเมื่อรัก แต่หากแม่ทัพพิเศษไทยชาญนี้พึ่งศีกหงสาวดีพ่ายไปแล้วสิ้นชีพเสียไทยหมื่นและอีกนับร้อยเรือนหมื่นก็จะพรากหน้าตาเขา. .²

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 2 โดยไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 299

² ก. หน้า 420

1.1.4 บทสนทนาที่แสดงถึงการบูชาความรักของเรา

".. หากเราไร่นี้จะออกเรือตามปรารถนาเขา เสมามีเขี้ยวเราหรือว่ามีดวงใจดอกกลิ้งดั่งน้ำตาลงชุมไม้เมื่อคึก และแห่งเมื่อวัย เพราะแสงตะวัน ฉะนั้นแล้วจักตายด้วยอาญาพอเสียดีกว่าจักให้บุรุษ เช่นพันธุชี่และเสมาได้เขี้ยวน้ำใจ¹

2. บทสนทนาที่ให้คติข้อคิด

คังนี้ / ในนวนิยายเรื่องขุนศึก มีบทสนทนาหลายตอนที่ให้ข้อคิดเป็นคติสอนใจและน่าฟัง

"...อันไมคคนั้นมันยังบอกชอบบอกลองไม่ว่าก็ชกก็รอย คนสิแม้ว่ามันจะคคอยู่ในข้อมิเหมือนไม้สักหมื่นเงินสักคี่มัน ก็ยากที่ใครจะรู้ เพราะมีปากบด แก้วท้าวหากใจมันแสนจะคค..."²

"...ตามคำผู้ใหญ่ว่านได้กล่าวอยู่ว่า ลื่อนั้นแลมันเสมือนหลักผูกโค แล้วเจ้าโคหรือจักพันใด ยิ่งชานานเชือกผูกก็จักพันโคไปหลายรอบจนชิดหลักกระพี้ไซ้ใหม่..."³

"...แน่ะ จำเวียง ไมโค้นั้นถอนรากหมดตายสิ้นเง่า แต่ไกรก็ยอมจะรู้อยู่ทำไมหักนั้นเหลือต่อ คงจะงอกงามต่อไปอีก..."⁴

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 67

² ก. หน้า 242

³ ก. หน้า 247

⁴ ก. หน้า 306

ท่วงท่าของการเขียนของไม้เมืองเดิม

ท่วงท่าของการเขียน (Style) เป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะตัวของผู้ประพันธ์หนังสือ ซึ่งทำให้ผู้อ่านทราบว่านักประพันธ์ผู้นั้นมีลักษณะหรือลีลาการเขียนเป็นอย่างไร โดยผู้อ่านสามารถพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะของผู้ประพันธ์ได้จากศิลปะการใช้ถ้อยคำภาษา และสำนวนโวหารของนักประพันธ์ผู้นั้น เกี่ยวกับเรื่องท่วงท่าของการเขียนนี้ ได้มีผู้ให้ความเห็นไว้หลายท่านคือ

เจือ สตะเวทิน ได้กล่าวถึงท่วงท่าของการเขียนว่า

วิธีการเขียนหนังสือนั้นเป็นเทคนิค และเป็นศิลปะของส่วนบุคคล แต่ละคนย่อมมีวิธีเขียนแตกต่างกันไป นักเขียนฝรั่งเศสจึงเอ่ยวาจาว่า

'วิธีเขียนคือคน' (Le style, c'est l'homme)...

ในท่วงท่าของการเขียนนั้น มีส่วนที่แสดงออกอยู่สองประการคือ การแสดงออกทางจิตใจอันได้แก่บุคลิกปัญญา ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดส่วนตัว ซึ่งรวมนับเป็นบุคลิกลักษณะของผู้เขียนอย่างหนึ่ง กับการแสดงออกทางภาษาอันได้แก่เทคนิคของการใช้ถ้อยคำ การประกอบประโยค ตลอดจนการใช้วาโยบาย (Rhetorical Devices) อีกอย่างหนึ่ง ท่วงท่าของการเขียนจึงต้องอาศัยสมองและมือ การผสมผสานของสองส่วนนี้ เกิดผลงานเป็นประหนึ่งกระจกที่สะท้อนให้เห็นตัวผู้เขียนได้อย่างชัดเจน¹

เปลื้อง ณ นคร ได้กล่าวถึงสำนวนภาษาไว้ว่า

สำนวน หรือ สไตล์ แปลอย่างง่ายที่สุดกว่า แบบ ได้แก่รูปทรง หรือ ลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางคนแปลคำ สไตล์ว่า แบบเขียนบ้าง

¹เจือ สตะเวทิน "ท่วงท่าของการเขียนของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี" จันทร์เกษม หน้า 54 - 59

ท่านองเขียนบ้าง ทวงท่านองบ้าง เติมเราใช้ค่าง่ายๆว่า เปีปาก ...
 การเขียนหนังสือต่างก็มีแบบของตัวโดยเฉพาะ ส่วนของใครก็ของคนนั้น
 จะเลียนใครหรือให้ใครเลียนก็ได้ ต้องสร้างและบำรุงจำนวนของตัวเอง
 ถ้าจะให้คำจำกัดความอย่างสั้นที่สุดของคำว่าจำนวนก็คือ วิธีแสดงความกึกของ
 เราออกมาเป็นภาษา...¹

จากความกึกเห็นของหลายๆท่านที่ได้ให้คำอธิบายถึงเรื่องทวงท่านองการเขียน
 นั้น พอจะสรุปได้ว่า ทวงท่านองการเขียนของนักประพันธ์ คือความสามารถในการใช้ศิลปะ
 ทางภาษา เพื่อแสดงความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวของนักประพันธ์ผู้นั้นต่อผู้อ่านนั่นเอง
 ศิลปะการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารนี้ ได้มีผู้จำแนกประเภทออกได้ดังนี้

1. การเลือกใช้คำ (diction หรือ choice of word)
 ให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
2. สำนวนโวหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงทวงท่านองการเขียนเฉพาะตัว
 ของนักประพันธ์ได้อย่างดี เพราะสามารถทำให้เห็นภาพพจน์ (figure of -
 speech) การอุปมาอุปไมยและการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างอารมณ์ต่างๆ
3. การบรรยายหรือการพรรณนาความ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจ
 เรื่องราวเหตุการณ์ ตลอดจนความรู้สึกของตัวละครอย่างแจ่มแจ้ง...²

ไม่เมืองเดิม เป็นนักประพันธ์ที่มีทวงท่านองการเขียนที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง
 ใช้สำนวนภาษาแบบลูกทุ่งซึ่งชาวบ้านทั่วไปใช้กันอยู่ แสดงความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านใน
 ชนบทออกมาเป็นภาษาได้อย่างดี การเขียนที่ตรงไปตรงมาทั้งในบทสนทนาและการพรรณนา
 ความ ทำให้ภาษาของไม่เมืองเดิมมีเอกลักษณ์ เพราะไม่เมืองเดิมรู้จักเลือกใช้ถ้อยคำให้
 เหมาะสมกับโอกาสและเหมาะสมกับฐานะของตัวละคร จากการศึกษาคนคว่ำในเรื่องทวง
 ท่านองการเขียนของไม่เมืองเดิมจากเรื่องขุนศึก พอที่จะสรุปทวงท่านองการเขียนของนัก

¹ เป็ลื่อง ณ นคร คำบรรยายวิชาการประพันธ์และหนังสือพิมพ์ หน้า 156 - 160

² สมเวร มั่นตะสุตร วิเคราะห์นวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ประพันธ์ผู้ใดดังต่อไปนี้

1. การไต่คำ
2. การไต่สำนวน
3. การใช้โวหาร
4. การลำดับคำในประโยค

การไต่คำ

ไม้มื่องเดิม เป็นนักประพันธ์ที่สามารถไต่คำในบทประพันธ์ของตนได้อย่างเหมาะสมกับกาลเทศะตลอดจนสถานภาพของตัวละครด้วย ในนวนิยายเรื่องขุนศึก ปรากฏว่าผู้ประพันธ์เลือกไต่คำในบทสนทนาและมีการพรรณนาความที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. การไต่คำที่ทันสมัยแล้ว คำที่ใช้นี้เป็นคำที่ไม่นิยมใช้แล้วในปัจจุบัน หรือถ้าหากมีใช้ก็เป็นเพียงส่วนน้อย ดังตัวอย่างเช่น

1.1 เพลา ไต่คำนี้เสมอๆในความหมายว่า เวลา เช่น

- ราชตรีรุ่งแล้ว เพลานั้น หากเพียงจะสร้างควยแสงเงินแสงจันทร์ไปสักครู่ อันสมควรจักเป็น เพลารุ่งแรกตื่นตาแตกอน ของชาวบ้าน ควยเป็น เพลาลม หนาวยังไม่สิ้น
- เพราะเกือบจะถึง เข็มนา จุกประทีปแล้ว ต่างก็ตระเตรียมโคมสี่ และโคมคอกไม้ที่ตัวประดิษฐ์ไว้พร้อม กอบ เพลาคืน ทรงอิษฐานโคมกระถางบูชา
- แม่เอ๋ยเรไรสุดที่รักงายืนจ้องอยู่ยิ้มรับหรือแม่ โอ้น่านางจากไปไม่เห็นเสียดก็ เป็น เพลานานนัก หากแม่ได้รู้แล้วว่า บัดนี้ช้อย่างต่างคาบที่อภัยศควยนั้น ก็ทำชอมไว้อ. มกนักในคราวศึก
- จนวน เพลามาอีก ชาวบ้านทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของทรัพย์ในดินที่ออกกรวางและพากันวิตกนั้นต่างก็ เนื่อค้ใจกันนัก
- ไม้จำปีไต่ฝนทะอุ่มควยยกโอบและคอก ชึ่งเรไร เจ้าเพลินสอยอยู่ขณะเจ้า

และทุกขณะสอยและปลิดคอกนั้น ข้าหลวงแม่ยอมคำนึงความหลัง
ตลอดเพลาเมื่อกาลนั้น กาลเมื่อครั้งหนุ่มมาสอบฝีมือ

1.2 ออกเรือน คำนี้ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
หน้า 1003 ว่า แยกออกจากเรือนพ่อแม่ไปอยู่เรือนใหม่เนื่องจากการมีตัว ในปัจจุบัน
ใช้คำว่า แต่งงาน แต่ในเรื่องขุนศึกนั้นไม่เมืองเคมีใช้คำว่าออกเรือนในความหมายว่า
แต่งงานหลายแห่งเช่น

- พันทุชชิกเท้าถีบเขาตากไปด้วยโทษและมัวตา นังศรีเมืองก็คนหนึ่ง
แล้วนางจำเรียงทำไมไม่คิดออกเรือนเสียพร้อมกันด้วยเล่า หรือจำ
ไ้หนองกุงเป็นเมียทาส
- ทั้งเขาได้เคยพูดอยู่ว่าจักขอรักจำเรียงโดยมีง้อแก่แม่หญิง และก็โดย
มิได้แสวงรัก หากจะคิดการ เอิกเกริกขอออกเรือนให้สมศักดิ์สมหน้า
- แล้วอิสตรีสาวรักที่สูงดังสุดเอื้อมของช่างตีเหล็กกรูคาบสำนักพุทไธสวรรย์
เล่า จะต้องตกไปเป็นแม่ออกเรือนแก่เขาดังนางเขลย
- เปลาทรอกสมบุญ แคว่ว่ามันแสวงประพตือออกหน้าจนเป็นที่ เลื่องลือว่า
จะตกแต่งออกเรือน แต่เมื่อเขากลับทั้งคำเอ่ยบรรดามีตรสหาย
- สองเพื่อนก็ปริติใจอยู่ว่าหากเสร็จสงครามนี้ แม่นคั้นกรุงแล้วคงจะได้
บำเหน็จความชอบามากตามนอย และหวังอยู่ว่าที่จะโอศักดิ์ตัวตาม
นิสัย จักเร่งพิธีขอออกเรือนให้สิ้นกังวลเสียโดยพลัน

1.3 ตัวไม้เมืองเคมีใช้คำนี้ในความหมายว่า "ถั่ว" หรือ
"หากว่า" หรือ "แม่น้ำ" ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน และ
คำว่า "ตัว" นี้มีใช้มากที่สุดคิเนบรรดาคำที่พ้องสมัยด้วยกันในเรื่องขุนศึก ดังตัวอย่างเช่น

- แมมมาถืออายฉะไม้สมควรว เลข ข้าพระเจ้าใช้ใครอื่นที่ไ้หนาма จึงสมควรแต่

เราไรแม่หญิงฉันจะแจ้งผลให้ทราบ ฉิวหนักหนาเป็นรอยลึกแล้ว แม่เนื้อ
จักต้องเนาเสียผิวเสียกายและทรมาณอยู่ก่อนนครัน หรือฉิวพระคุณจัก
โทษมาเรียกหา เบิกตัว เข็มช้ำอีกแฉลเถาแม่จักหน้ไหวหรือ

- เราไรแม่เอยจงนิ่งเสีย เสมอได้เห็นแม่มีอันนี้แล้วหัวใจสั่นนึ้ก เสียทัพต้อง
ล่าแก่ของอุลักร้อยครั้งมิช้ำหัวใจเหมือนบัดนี้เลย นี่หากเป็นเรื่องของ
คุณทานจึงจนใจตัว ก็ฉิวเป็นเหยาทานผู้น้อยอายุเสมาก็จะเอาพระเพลิง
จ้อเสียเคียวนี้เป็นการชออภัยแม่
- หมิ่นศึกถูกรักของพ่อเอย เสียงเรียกอีกฉิวเจ้าสิ้นราชการแล้วก็ขอจงหวัง
บ้านเหยาเราและน้องบาง ศรีเมืองมันเหงาอยู่เดียวก้วยพอกจากเรือนแล้ว
อย่าทิ้งมัน
- ทานว่าอนึ่งฉิวทานผู้ใดเจรจาควยแม่ชาววังนางข้าหลวงและนางใช้ฝ่ายใน
ยุคมือถือมาหญิงรองประกาศหยิกชวนให้สักผู้ชายเป็นตะพุ่นพญาข้าง และ
โบนควยลวดหนึ่งยี่สิบที ฉิวใช้หนังสือกาพย์โคลงเข้าวังไปมามีโทษถึงตาย
- อนึ่งทั้งแม่ทานและดวงแซกจึงรักแก่แม่หญิงเป็นที่สุด ฉิวแม่จากรับแต่สักคำ
หนึ่งแล้ว ก็เวนเสียแต่ดาวเคื่อนกับราชสมบัติเท่านั้น นอกไปกว่านี้จับ
กรุงศรีอยุธยา ซาพเจ้าจักหาให้แม่เราไรเอย
- อโหเส่นเหล็กเพียงน้อยหนึ่งเท่านี้หรือจะทนทานแรงดิงกระซากแต่ละครั้ง
หนึ่งก็สะบัน ฉิวอายุเสมามีเกรงแก่อื่นใดแล้ว ก็หักให้กูเสียต่อหน้า ชะ
ขุนทหารเชิญกูให้มาหักพาแม่เราไรที่ล่องฝีมือ ก็ฉิวทานเป็นผู้อื่นแล้วไซ้
ขอให้ตั้งค่ายลอมแม่หญิงกูก่อนเถิด พื่อนศึกกูจะหักเอง

1.4 ลางที่ ใช้คำนี้แทนคำว่า "บางที"

- ลางที่ เขาจะถือเคื่องทานองนี้จึงถืออาฆาตอยู่

- ประการหนึ่งจะต้องให้พ่อแม่เสียสัจย์น้ำคำหรือ นางที่จะต้องถูกเขาฟ้องร้องว่าเป็นผู้ฉกฉด กฉกก็เป็นได้ ผู้แม่ยื่นกำเสียเคียวนี้

1.5 จักระเหลน

- ครูชำ โขพี่รักของสมบุญ จักระเหลนเรามีได้พบเห็นกันแล้ว ที่พี่เราหายไปในหนานนิก เป็นวิตกอยู่ตามกัน

2. ใช้คำภาษาปาก (Colloquial) ผู้ประพันธ์ใช้คำพูดของสามัญชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสามัญชนในชนบทพูดจากัน ในบทสนทนาของตัวละครหลายแห่งปรากฏว่ามีคำภาษาปาก (Colloquial) เช่น

2.1 ฟรุ้งนี้ ใช้แทนคำว่า "ฟรุ้งนี้" ในบทสนทนาของตัวละคร ส่วนในการบรรยายหรือพรรณนาความทั่วไปยังใช้คำว่าฟรุ้งนี้อยู่ ตัวอย่างการใช้คำว่า "ฟรุ้งนี้" ในบทสนทนา เช่น

- พอสบตามันก็พูดเลยว่า ทาสไม่ทาสฟรุ้งนี้จะใช้ลงคืนอีก
- เห็นพูกว่า ฟรุ้งนี้ เพราะค่านี่ข้างในจะต้องขึ้นเฝ้าทุกพระองค์ แม่หญิงจึงทูลถามมาบาน
- คอยข่าวเด็กพระกฤษ ฟรุ้งนี้ที่พลวงก็จะยกแล้ว เสมานี้คะเนว่าคงจะได้พบกับศึกในเพลารเร็วชั่วเจ็กแป้ววันเท่านั้น

2.2 ใช้คำว่า กะ แทนคำว่า กับ

- กนออกยังกะมด ...ไปอยู่ร้านเหล็กกะแม่แดงก็ไม่รู้
- อีสองเล่มนี้แหละคงได้เที่ยวหงสาวก็กะเขาบ้างหรือ พอดลับมาก็ บ้ำ-อึ อ้ายเสมาคงจะได้เป็นคนกะเขามั่ง
- เอ๊ะใคร น้องพี่กะไกร บ๊ะหมูนั่นและแม่เขาก็กมาพร้อมด้วยกันทั้งนั้น

2.3 ใช้คำว่า "เปื้อย" แทนคำว่า "เรื้อยเปื้อย" เป็นการตัดคำหน้าทิ้งเพื่อให้เหมาะแก่ภาษาพูด เช่น

- บอกไม่มีคนเปื้อยไปไหนหรือ สติเปื้อยไปอยู่ร้านเหล็กกะแม่แดงก็ไม่รู้

3. การใช้สรรพนามที่เหมาะสมกับระดับฐานะของตัวละคร

3.1 ใช้สรรพนาม อ้าย อี นิง กู มัน กับตัวละครที่เป็นสามัญชน และมีฐานะต่ำต้อยยากจน เช่น

- อ้ายสมบุญกำเวียบปากนั้ก หมูซันยกมือชี้หน้า นิงนั่นแต่เพียงได้กลิ่นไอศึกเท่านั้นเองก็ไอหังเสียแล้ว

- เอ๊ะ เพื่อนศึกกูเอ๋ย นิงใจตอนพี่น้องไทยกูหรือ สักเคี้ยว เดิกกูจักแล่นตะลุมบอนให้ยิ่งกว่าศึกบ้านเกี่ยวหญ้าเมื่อกระโนั้น กูยืมพลดมฝั่งน้ำเสียให้ตื่น

- ไม่ไถ่ก็ตายชีวะอูจำเรียง นิงหลีก

3.2 ใช้สรรพนามที่เป็นคำสุภาพกับตัวละครที่สูงศักดิ์ เช่น

- หามิไต่พรอพระคุณ อันเการพของเสมานี้ยังเสมออยู่เสมอนเมื่อต้นทุกประการใช้จะเลื่อมถอยไปไม้อันข้าพระเจ้ามานี้ก็โดยปรารธนาจะอำลาพระคุณไปราชการศึกในวันมะวัน

- ขอแม่หญิงจงรับคำเสียเถิก ข้าพระเจ้าจักขอบอกขอบพระคุณท่านเสียเดี้ยวนี้

- จะลาแม่หญิงก่อนเพราะเขามาทันแล้ว แม่หญิงจงจำเวิญเถิก มีเมตตาข้าพระเจ้าจะมีสิมบุญคุณแม่หญิงอีกเลย

4. การใช้คำสุภาพซึ่งถือว่าเป็นภาษาที่เป็นแบบแผนและประณีต
 ในเรื่องขุนศึก มีคำต่างๆที่ผู้ประพันธ์นิยมใช้ในการบรรยาย หรือในบทสนทนา
 ที่สุภาพ คำเหล่านี้ถือว่าเป็นภาษาที่เป็นแบบแผนได้ เช่น

4.1 บุรุษ อิศตรี

- คุณหรืออิสตรียอกหัวใจกู แม่สูงศักดิ์เมื่อกอน มานั่งทุกซำอยู่
- อิสตรีหนึ่งเกินเหลียวหน้าเหลียวหลังมาทุกเรือน และกระท่อมที่ผ่าน
 กระทั่งมาใกล้และแสนจะมีคนักหนา ยิ่งคลุมศีรษะจึงไม่อาจที่ออกขุน
 จะกะเนได้ว่าเป็นอิสตรีผู้ใด จึงคอยจับประตูเพียงแต่แง้มแอบมอง
 อยู่พอเห็น
- แม่เรื่องทั้งหลายจะฉาวเป็นที่รู้กันอยู่ แต่จำเรียงหาได้ประพดิดชั่ว
 ปลอยใจ เหลิงจนหลงคำให้เสียศักดิ์ของอิสตรีไม่
- ยิ่งเป็นอิสตรีบุตรเจ้าขุนที่ท่านมีพระคุณอยู่ ก็ยิ่งควรระวังให้จงหนัก
 อย่าได้คิดใฝ่ใจไปเอื้อมเกินเลย เพราะผู้มีพระคุณท่านจะเสียน้ำใจ
- ทุกอย่างล้วนแต่ประพดิดง่ายไม่รู้สึก แต่ที่ร้ายยิ่งก็คือบุรุษมักจะเป็นผู้
 พลาดเสียควยอิสตรีเป็นส่วนมาก
- แม่หญิงก็ตำหนิตัวเองว่า คำตัวนั้นเคยปลอบบุรุษให้มานะตั้งใจจนมันมี
 ความชอบมากมายเกินกว่าไกรๆเพราะความมาณะ แต่เรไกรก็สร้างบุรุษ
 เสียแล้วควยน้ำกำ

4.2 ใช้คำว่า "ขอน้ำใจ" แทนคำว่า "ขอบใจ"

- ขอน้ำใจแม่บัวเผื่อนอยู่เช่นกัน
- ขอน้ำใจแม่หญิงนั้ก ที่เมตตาเตือนให้สำนึกไว้

- ขอบน้ำใจหมื่นศึก

นอกจากนั้นยังใช้คำว่า "น้ำใจ" และคำว่า "ใจ" ไปประกอบกับคำ
อื่นๆอีก เช่น

- ที่ตั้งใจของศรีเมืองมาสิ้นประโยชน์เสียต่อหน้า

- คืนน้ำใจของเจ้าหนูม และที่ตระกองแขนปลอบนั้น ศรีเมืองกลับสิ้น
เต็มและเบียดมือ

- แม่ทัพก็เคียดน้ำใจพอง

- แม่หญิงก็สนุนน้ำใจ เพราะแต่จากทำหน้าที่แล้วเมื่อตนเดือนมิได้สัพยอก
เยาเลย

- ผู้เขาก็กินน้ำและขวางข้าวตอกดอกไม้ด้วยคืนบิตใจ

- แม่หญิงจะห้ามคิดถึงนั้นมีบิตใจตั้งของเสมานี้หรือ

- แม่หญิงบอกใจกูเอ๋ย

- เสมาเอ๋ย ข้อนั้นเ็งมิต้องเสียน้ำใจตัว

- ทาสก็จักอยู่อย่างทาสด้วยเจียมตัวฉัน เพราะกำผู้คือลาวนะเช็กหัวใจ
เสียแล้ว

- ขุนณรงค์ขณะนี้วอนใจตัว

- เจ็บใจเจ้าหนูม เพราะจะเพียรพูดอย่างไร จะหามารคาแม่หญิง
พอโอนอ่อนมาสักคำหนึ่ง เป็นกันเองก็ยากนัก

- เมอพระคุณมาล้นวาจาเสียว่าสนุนแล้วจนใจนั้น ข้าพระเจ้าก็

เสียใจอยู่ มิทราบจะขอเมตตาประการใด จึงต้องขอมาด้วยเสียน้ำใจตัว

- ทั้งสองอิศรก็ต่างแหมต่างเพ่งกันนึกไปหลายหลาก คิดแต่จะคำหนีตีโถม ด้วยใจตัว... โดยธรรมเนียมอายุนั้นก็ถามใจตัวว่า นี่หรืออิฉแม่เรไร ขาดดวงคำหนักทานที่เป็นสาเหตุให้ชายลุ่มหลงวิวาทแก่กัน
- เจ้าจึงจำคกงจใจตัวรับผลออกจากประคุ่มงหน้าไป

4.3 ใช้คำว่า "อจกัลป์" ในความหมายว่า "โคมไฟ" หรือ ตะเกียง

- แสงอจกัลป์ส่องรายไป เห็นแต่ขมุกขมัว จึงแม่ศรีเมืองแม่สาวก็ยิ่งผ่อง หน้ากัจจันทรย่างปลายฟ้าแรกขึ้น
- อจกัลป์หน้าแท่นบูชาในเรือนส่องสว่าง แคว้นแวมตามเปลวสมพัก

5. ใช้คำอุทาน

ในบทสนทนาของตัวละครในเรื่องขุนศึก ผู้ประพันธ์ได้ใช้คำอุทานในประโยคเสมอๆ เพื่อให้บทสนทนานั้นมีความสมจริงและเป็นไปตามธรรมชาติ คำอุทานที่พบเสมอมีดังต่อไปนี้

บา . บ๊ะ . บา

อพิโซ

อพิถัง

ทะ . ที

ปัดโซ

เออเฮอ

อวะ

อปะ

เอะ . เอ

สำนวนภาษา

ไม้มืองเคิมสามารถใช้สำนวนไทยในงานประพันธ์ได้เหมาะสมกับเหตุการณ์ และบรรยากาศของเรื่อง ตลอดจนสอดคล้องกับนิสัยใจคอของตัวละคร ลักษณะการใช้สำนวนภาษาของไม้มืองเคิมในเรื่องขุนศึก ส่วนใหญ่จะเป็นการเดินคำเสริมสร้อย และการเดินคำในประโยค ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. การเดินคำเสริมสร้อย โดยการนำคำที่มีความหมายคล้ายกันมาเข้าคู่กัน หรือเติมคำเสียงเดียวกันเข้าข้างหน้า ตัวอย่างเช่น

ชวามานยานชาย
 สถานบ้านเรือน
 เจ้าชาวเจ้าของ
 สมศักดิ์สมหนา
 กระทบกระแทน
 ปนร้ายปนดี
 คะบันคะบอ
 ทแกศวทหาร
 เอรเอรเออ
 ชะแมทาวชาววัง
 แมคานางชาย
 คีเนื้อคีใจ
 ชวาวังนางห้าม
 ลูกเจาเงาขุน
 อวคคิมอวคคิ
 ตั้งค้ายรายถอ
 คำมลยานรานตลาก
 ทรระแทนเงงอน

รูเรืองรุควม

กะเงากะงณ

งวงเหงาหวานอน

ป้อคายรายทวน

สรรพยานรานชำ

อาฆาตมาคราย

ขวบขาวขวบน้ำ

ซาตางคาวทาวตางแคน

รูปงามนามเพราะ

สมชื่อสมโฉม

เชิงหนมเชิงส่าอ

ตกปากตกก่า

คอดคอดเคียง

กาชายวายลอง

กมหนากมตา

ไกลเจ้าไกลนาย

ระเบ็เบเรียบรอย

รุณครุชอบ

แมน้าเมทา

กาหลอลหมาน

พระยานาหมื่น

ซาหนี่เจ้าบาวหนีนาย

รุหนาวรุรอน

หยุกยาทาไฟล

ศึกเสื่อเหนื่อไต้

ตัวอย่างการ เล่นคำ เสริมสร้อยในประโยค จากเรื่องขุนศึกกัณฑ์ต่อไป

- กิริยาเขากระหึ่ม แม้จะเห็นในที่มืดก็พอตีแม่ซาหลวงจะสังเกตุ
ได้ว่า เขาก็เนื้อดีจริงๆ
- ศักดิ์ตระกูลเรานี้เสมอทางเหล็กตีคาบ ตลอกโรงจะหาสมบัติเพียง
กึ่งราคาตัวสิ่งเงินก็มีได้ เพราะหาโชลกเจ้าเงาะเหมือนท่านไม่
- และก็อยากถามสักคำว่า ไหนละ มันอวดคิบบอคดีที่เขาอ้างว่า
นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ยังใช้สำนวนไทยที่มีความหมายอีกหลายสำนวน ดัง
ตัวอย่างเช่น

- จงจำใส่ใจให้มันเกิด ผิวคินกลบหน้าเราแลขนเสียก่อนเมื่อใด
นั้นแหละมันตีก เรามีรูหัวของบุตรเมื่อภายหลัง
- แตะหากเขาจะแลแล้วชีวิต ก้นตายนอนตากหล้าไค้ท่านะมาสู่ไทย
นั้นปดियัง
- แม่ซาหลวงบัวเือนข้างปลายศัทรุ เก่านั้น ที่แต่ละกำคังกมชวานผา
ลงบนไม้ซาก
- แม่จ๊กก็ร้ายก็ไปตายเอาคาบหน้า
- ความรว้วไม่ทันหาย ความควาญมาผูก
- จันทร์เพ็ญจะเยี่ยมปลายฟ้า
- ตัวนี้รบศึกเอาเลือดแทงเหงื่อ เอาเหงื่อแทงน้ำ เสมอมาแต่นอยก็เห็น
- ฟ้าขาวบอกอรุณแล้ว

2. การเล่นคำในประโยค ผู้ประพันธ์เล่นคำในประโยคให้มีลักษณะคล้าย
การสัมผัสอักษรในคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง โดยเน้นจังหวะและตั้งน้ำหนักของคำ

ให้อยู่ที่ค่าที่มีเสียงเดียวกันหรือกาที่เล่นอักษรสัมพันธ์นั้น ดังตัวอย่างเช่น

- เสมานี้บุรุษชาติทหาร เมื่อแค้นใครก็แค้นเขายังมิดิจะแค้นทั้งมิเคย
อาฆาตแกหมื่นชาญเลย เถอะแม่คำพูดเสมามีจริงแล้วไซ้ นิ่ว
นรงค์สงกรามจักเกิดเมื่อหน้าคราใดก็ขอให้แพพินาศทรานเสียชีวิต
ตัว ก็การซึ่งประพติเช่นนี้หาใช้อนน นอกจากงามแม่เอง
- เรไรแม่เอื่อมกลอนประทกอยสำนึกกลาหาญโกยวางสติวารอบเรือน
กายนอกนั้น ก็จวนเงาสบริวารลอมอยทามกำถับมารคาจึงอคิจ
จะแงมพอทรวจิให้นแอีกครังมีได้ จึงลอคมิทนชะเงอมอง แม่สาว
ชาหลวงก็ชะงักลีสตีจเหวิวกังปีศาจมาทะเงอหลอนเอานิงชิงชาตลอค
ตัวมิไคสติ
- อภยให้ชาพระเจ้าเกิทที่ไม่ทนสังเกตพระคณ เพระอคนอนมาหนกทนา
หลายคันแลว ชุนหนมก็ประธมรีบไหว นิวหนึงก็กมกอย แะแวนนาก
เก็ยวบอกพิรุช
- ก็พอดึงสะพานอิฐจักชาmทางหัวใเเป็นสาmพรง เเห็นแงคอมเพ็งจุค
สวางใสวอย ครันเมื่อชาmพนแลวจักสปากทางทายสวน ควาmเกาแก
แตหนหลังครังไนนกเนคมาในอารมณ แม่ชาหลวงทังควยนอยน้ำใจ
- แม่ชาหลวงก็เศราใจ สถานมีคแม่มีสเบดิยว แต่เมื่อนิกดึงสถานตัวเป็น
ชาหลวงมาไรที่สนทนา แะชุนพลนนี้ก็ยากไรแะยังจะยากสำมาก
ไปอีกแสนนานก็มากนอยทารุไม
- ชุนพลนนี้คลายแกเทอสะจิงยึนกระหิมยึมอย เมื่อเเห็นหน้าสาวชาลีอง
ก็ยึมพยกย
- แสนคิดึงเป็กหาง แต่มีคาวแลวกเดลงเป็นเจรระเนดุก็กลุบิ จักวมิรุคว
วาจักตองซับลียควยเรืองความันนิคบอกสักกาเกิตแม่เอยวาโทษเสมา

ที่แม่ของอยู่นั้นอะไรหนอ

- แล้วข้างทีเหล็กจึงถึงที่เสียงสำรวล เกือบเพียรตัวเป็นเชิงสนุกเสีย แต่ ก็ลอบสังเกตุได้ว่า เอื้อยแม่คอนเคือง สะบัดหน้าหนีควยเจ็บนำคำชามา เสียคลีกกล่าวอ้อมคอมใจ ควยเหยาเรือนคับแคบ แลไฟศาลเช่นราชมณเฑียร คลายวาคูแกลสนเจ้า
- เพราะรู้นิสัยอยู่ว่าพันธุกรรมบุญนี้เป็นบุรุษหลากหลาย ด้วยเส่ห์ต่างๆ แม้วา สมใจหวังก็พอเป็นที่วางใจ แต่หากวามีสมณะเนเขา แลก็อาฆาตคิดแค้น ตลอดจนไปกวาจะสบแกโอกาสแกมือ
- ครั้นคิดถึงนางน้องก็เกิดหวงหัวใจ แม็กิ่งสิ้น แต่จำเรียงมีทันเห็นใจแม่ กุศลกุทานผู้อื่น เพราะอายุสองเกลอนี้ก้อยตามคติอาละวาด ความีเค้นเคือง เสียหนักหนา ก็เพราะพระจันทร์จากเมฆสว่าง อีกคุจเกิม
- หามีไคพระคุณนี้ แลไคจ้องเจตนาจักจับผิด แกเสมาก่อน ซุนซึ่ยืนยัน และเห็น เท็จจริงว่า บิดาแม่ชานหลง นี้จึงใจจน เปิดเผยแล้ว

ส่วนนวนโวหาร

นวนิยายเรื่องขุนศึกนั้น ตามลักษณะของเรื่องผู้ประพันธ์จะใช้การพรรณนาและบรรยาย โวหาร เพราะเป็นการเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้ประพันธ์ยัง ได้ใช้สำนวนโวหารอื่นๆที่น่าอ่านอีกมาก จากการศึกษานวนิยายเรื่องขุนศึก ปรากฏว่ามีโวหาร ที่ผู้ประพันธ์ใช้อยู่เสมอๆดังต่อไปนี้

1. พรรณนาโวหาร "พรรณนาโวหาร เป็นโวหารที่แสดงการรำพึงรำพัน ความงามของธรรมชาติ รวมทั้งการระบายความรู้สึกด้วยภาษาอันไพเราะบรรเจิดบรรจง

โดยผู้ประพันธ์โศกความรู้สึกและอารมณ์ลงไปในงานประพันธ์นั้นด้วย"¹ ตัวอย่างพรรณนา
โวหารของไม้เมืองเดิมในเรื่องขุนศึกมีดังนี้

จึงก้อยไคลสตีแต่ก็กลัวว่าสมควรแก่คำได้พูดไปแล้วนั้น จึงเอื้อมหยิบคาน
เหนื่อเตียง หันมามองแม่เรไรอีกครั้งอ้อลา นางเอียบแม่ซาหดวงนับแต่จะไม่
เห็นอีก มีกำหนดไค่กวยเดือนปีหรือจะพวากับเสียดลอคตายเรา กรันรำลึก
หวนเอาบารมีสมเด็จเจ้าฟ้าราชโอรสท่านมาเป็นที่พึ่งแล้ว เอาศึกหงสาวดี
ใหญ่หลวงมาเป็นข้อคำนึง อ้ากเป็นข้าแผ่นดินท่าน เสมออี บ.ทยบบริบูรณ์อยู่
อันปรารณานันมีสองสถานจะเกรงไย ศึกหญิงต้องยากกวยประเพณีคุณ แต่
หากเขาจะแลแล้วควยชีวิต ก็นี้ตายนอนตากหล้าไค่ชานะมาสู่ไทยนั้นปิตยิง
ชานะศิกนางลักรอยเท่าเรไรแม่ก็เพียงแต่หนึ่ง จะรักกให้หากเฉพาะเมื่อรัก
แต่หากแม่ทัพพิเศษไชยชาญพิงก็หงสาวดีพายลีนไปแล้วลีนชีพเสียดไทยหมื่นและ
นับอีกรอยเรือนหมื่นก็จะพวกรน้ำตาเขา แมองก์แม่ทัพและพุทธเจ้าเหนือหัวก็
คงอาศัยทหารท่านประเสริฐ ยิงหญิงคังบอนงน้ำชอกแห่งคอยฝนหาแก้ว...²

ผู้ประพันธ์ใช้พรรณนาโวหารแสดงความเปรียบเทียบ โดยนำชื่อของคน สัตว์
และสิ่งของที่มีชื่ออย่างเดียวกันมาเปรียบเทียบกัน แสดงถึงความสามารถในการประพันธ์
อย่างมากดังตัวอย่างเช่น

...แต่ครั้งเสมายังเยาว์เพ็งรุ่นและสำนักพุทไสสร. ไคยिनเรไรร้อง
หริงบนคากบไม้เสนาะนิก และจะเป่าซึ่งสำเนียงควยหลงไหล อยากเห็นตัว
กิมิเห็นคงไคยินแต่เสียดใจเรไร กรันมาเออระเจ้าเรียวัยเมื่อเป็นชาวเหล็กตี
คานไปชายเล่า เมื่อเข็กรัวเข็ควังไค่เขาปีแก้ว และระมท้าวชาววัง
นางหามแม่ศรีเรไรเลนมโหรียิ่งเสนาะนิก แต่ก็สองสถานของเรไรทั้งไคยิน
เสียดหริงบนคากบและเขาสำเนียงก็หาไค่เห็นโณไม้ เพ็งจะมาประจักษ์

¹ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน ภาษาควี่ หน้า 89

² กาน พิงบุญ ณ อรุณา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 419

โฉมณ กาลเมื่อเสมาสมัครทหารนี้ และเพราะงามดังนี้จึงซ่อนกายไว้คัง
ที่พบไทกนไนแต่จะเห็น...¹

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์พรรณนาความงามของตัวละครเอก
หญิงคือเรไรว่างามมาก เคยใจอื้อไวโรบนคนไม้หรือเครื่องดนตรีที่สำเนียงไพเราะ
เพียงได้ยินแต่เสียงทาก็เห็นตัวไม้ เจริงจะได้มาเห็นโฉมแม่เรไรรูปร่างงามครั้งนี้

2. โวหารอุปมา (Simile)

โวหารอุปมา เป็นโวหารที่กล่าวเปรียบเทียบกัน โดยที่สิ่งใดที่กล่าวถึงนั้น
คนละเรื่องกัน การเปรียบเทียบความเหมือนกันของสองสิ่ง หรือที่เรียกว่าอุปมานั้น
มักมีคำว่า เหมือน กด เพียง กุจ คัง, คล้าย แม่ เทน ย่อม เปรียบ
อย่าง ฯลฯ เป็นกาเชื่อมเสมอ อุปมาโวหารในเรื่องขุนศึก ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้เสมอๆ
มีดังต่อไปนี้

- สิ้นบุญนี้เหมือนจิ้งก่อกด ประหนึ่ง กังหับเปลายไวยากจะเชื่อ
- เสมาสิ เบียดหมกแล้วตลอดตัว หากได้แพรเคียนมอกคุมไว้และ
รมไม้โนสวนพอประทั่งแก่แรงฝน หากไม้ก็กังจะตายเสียก่อนด้วย
แสนหนาว กระทั่งปลอดคนมาคอยแม่หญิง อีกหนาวเห็นตอคว
ตัว เมื่อมาได้ไออนุจะนี้ แม่จังก่อไฟผิงสักร้อยกองก็มีเหมือน
เพียง ถึงครั้งอุณเนื้อแม่เลย
- แม่หญิงนัยเหมือนเคยดู สงสาร ขอหญิง สำเนียง เรไร สวม ชื้อ และ ระ เบียบ
เรียบนักทุกอิริยาบถจุนางท้าวแมยิวเมือง
- มันแลทุ่งโล่งขณะนี้สลอนไปด้วยพลศึกล้วนเหล่าหงสาวก็ คุจ คุล สิ้น
- ตะวันแดง เคียด กัง จะ เผา ทุ่ง แตก เหลือ เพียง สัก ครู่ หนึ่ง ก็ จัต จั่ว อีก
ทั้งบ่ เรนเน

- ทหารไทยแต่พวกแต่บูตองเสียเลือกรักษาแผ่นดินไป หากจะทรงเลือกก็มากมายถึงทางน้ำไหลไม่หยุด
- ออกซุนได้ลอบดูกิจการการประหนึ่งกินรีเจ้าลงตรงเสนโปกขรณิสระแก้ว
- ซุนพศหัวใจมีแก้ววางขวางถึงน้ำที่ไหลเชี่ยว ขอบจักแอบประพศิเล็เหมือนไม่นอนกิน ทั้งลึกซึ่งคุดทองแม่น้ำทะเลหลวงสุดแต่เรืออิกจักพายแจว
- ถึงจักคำศึกก็มีไซซุนมีไซหมื่นเป็นพลเรือนก็สมควรกว่าซุนศึกซึ่งเปรียบเสมือนข้าเก่าอันมีพิษร้ายจุกจอกสรพิษในเรือน
- ข้าพเจ้าก็มิชู้ช้อย ทั้งคิดทำเกินไปประหนึ่งเล่นตมกันกระพังบ่อน้ำ ได้เฝ้าแห่งนครมยอกไม้ และจะขอเปรียบเอวว่าพระคุณท่านนี้เอง ขึ้นอยู่ของอาจไกลปากบ่อชะโงกแต่เงาสูงสู่กระแสน้ำซึ่งได้รมแตรมเย็น แต่วาเล่นตมซึ่งนอนกันเป็นชมวงวันคืนจมาอยู่ที่นี่ลับเกินไปพระคุณจึงไม่ทันเห็น แต่ข้างฝ่ายข้าพเจ้าผู้เสมือนแห่งนอนมองอยู่
- หากเราไรชานี้จักออกเรือนตามปรารถนาเขา เสมามีเยยเราหรือว่ามีดวงใจกลอกกลิ้งถึงน้ำค้างชุมไม้เมื่อกี้และแห้งเมื่อสาย
- แม่เองก็มีอาจเกี่ยวข้องกับได้ ฅ บัดนี้เพราะเสมือนต่างศักดิ์เยียงน้ำสะอาดยอมจะไหลเหนือเลนไม่ปนกันได้
- แดงพลังทาเสียงน้อยเจียงอายฉิวแกมแม่แดงบม เรืออยู่ถึงจันทน์บนต้นบนนวล กิริยาเหมือนเพียงรุ่นชณะอาย

3. โวหารอธิพจน์ (Hyperbole)

เป็นโวหารที่กล่าวหรือพรรณนาภาพหรืออารมณ์ที่เกินความเป็นจริง เป็นการ

เน้นความรู้สึก มิได้เพ่งเล็งข้อเท็จจริงแต่มุ่งหมายทางอารมณ์เป็นสำคัญ

ในนวนิยายเรื่องขุนศึกนั้นปรากฏว่าผู้ประพันธ์ได้พรรณนาภาพและอารมณ์ที่เกินความเป็นจริงอยู่หลายตอนดังต่อไปนี้

- อกถูกแทงจะเป็นโศกามีให้สวมแหวน
- ฉิกกูรีทวมพันหัว
- มิ่งแอบประพาศิตนมิเจียมตน อยู่แผ่นดินจะไปฟ้าปี่นิมานมิเกรงหวาย
- ขอให้ลอกหัวใจเสมานี้ไปใส่เอาเท้าตรองดู จะต้องรับศึกเมื่อสิ้นพระวรวงษา
นี้เลือกจกทวมเท้าทางและเกือกร่อนกันต่อไป
- เสมาสิกราศึกหนักหนานัก เห็นแต่ค่ายข้างม้ารืพลและรอยเลือดฉาน
กักรารนาโลหิต
- อันหลวงโงมนี้มีเคยจกทำทนายใครเลย แต่เสียดายว่านี่ส่วนไทยกันเอง
ฉิวไปเป็นหงสาวก็แล้วให้ถือพสมามั้นหนึ่ง

การลำดับคำในประโยค

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของไม้เมืองเดิมที่ปรากฏในเรื่องขุนศึกคือ การลำดับคำในประโยค ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้

1. การทาคำขยายและคำบอกจำนวนไว้หน้าคำนาม เช่น
 - น่านเดือนที่ทางรัก เพียงแต่เพ็งเห็นหน้าก็เสมือนจะยวนน้ำใจขุนให้พล่าน
ยิ่งเห็นศึก
 - แม่เอี้ยทัพอันหงสาวก็กระเอยคก้วยมือพี่แล้ว แต่ศึกเรไรพั้งข้างใหญ่
หลวงนักรังน่านเกินนานปีก็ดูเหมือนพายแพ้อักตกแก่เสมายฝ่ายเดียว
 - ทั้งเจ้าชางตีเหล็กนี้ก็ตระหนักใจแม่ชางหลวงแล้วว่ามีโช้วในเชิงรัก

- ฝนค้อยซาหนักและพร่าอยู่ เสียงฆ้องที่สี่ซ่านทั้งกระแทยามป้อม
เจิ่งเห็นรับรอมแหวตลอคกั้นไป พายุร้ายจักสงบจักมีเกรียวกราว
ค่อนานกรั้งหนึ่ง และดวงใจแม่ซาหลวงที่เกรี้ยวแค้นเจ้าข้างทีเหล็ก
เจ้าไคสงบแล้วเซนพายุนั้น มีแต่ปรองคองปรึ๊กขามุ่งแต่ความรักไกล
เวือมมาถือเวือมมก มากกว่า รุ่งแจ้งเต็มเหยยเวจกั้นหน้าไปก่อน
และอีกมากกว่า ซาหลวงสาวสวยควยคำหนักพระหลานเชอกำทับให้เกิดมานะ
- แต่ขุนทหารหาทราบไม่ว่าชีวิตตัวที่ทุกหวัดจะเสียบไปเนกกลางทัพเมื่อครุนั้น
ควยอุบายของสองหมื่นจึงเห็นเป็นแต่ชอบว่าสอง เขา เขากันชวยรบชวย
แรงให้ทัพภาคอภายหลัง

° - สองพันเพื่อน ทั้งพันฤทธิรณรลและจบรณรงค์

2. ใช้คำแสดงลักษณะของตัวละครประกอบหลังชื่อตัวละคร เช่น

- เสมามุขที่คาบ หมายถึง เสมามุขซึ่งมีอาชีพที่คาบชาย
- เสมาวัดพุทไธสวรรย์ หมายถึง เสมาซึ่งเป็นศิษย์สำนักพุทไธสวรรย์
- เจ้าหนุมคางทีเหล็ก หมายถึง เสมามุขซึ่งมีอาชีพที่เหล็ก
- ขุนทีเหล็ก หมายถึง เสมาซึ่งได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนแต่อดีตมีอาชีพ
ที่เหล็กชาย
- เจ้าข้างคาบพุทไธสวรรย์ หมายถึง เสมามุขซึ่งมีอาชีพที่คาบชาย
และเป็นศิษย์สำนักพุทไธสวรรย์
- บุญเรือนแม่เฒ่า หมายถึง นางบุญเรือนมารดาของเสมาชึ่งชราภาพ
- เฒ่าแท้มสัมพณี หมายถึง บิดานางเอื้อยแดงซึ่งอยู่บ้านสัมพณี
- พระครูพุทไธสวรรย์ หมายถึง พระภิกษุอาจารย์ชื่อนี้ เสมาชึ่ง เจ้าสำนัก
อยู่วัดพุทไธสวรรย์

- เเรไรแม่ข้าหลวง หมายถึง เเรไรซึ่งเป็นนางข้าหลวงในตำหนัก
- เเรไรแม่หญิง หมายถึง เเรไรซึ่งเป็นหญิงที่รักของเสมา
- กวางแซ่แม่ข้าหลวง หมายถึง กวางแซ่เองสาวหนุ่มขึ้นและเป็นนางข้าหลวงในตำหนัก
- บัวเพื่อนแม่ข้าหลวง หมายถึง นางบัวเพื่อนเพื่อนของเรไรและเป็นนางข้าหลวงในตำหนัก
- แม่เอื้อยสัมพณี หมายถึง เอื้อยแดงซึ่งเป็นสาวชนบทอยู่ตำบลบ้านสัมพณี
- นางพิณแม่ทาส หมายถึง ทาสสาวของเรไร
- หัวหมูวีเศษไชยชาญ หมายถึง เสมาซึ่งได้รับความดีความชอบเป็นหัวหมูเนื่องจากได้ร่วมศึกรบพม่าที่วีเศษไชยชาญ
- ชุนศึกไชยชาญ หมายถึง เสมาซึ่งได้มีความชอบเป็นชุนศึก
- หมูสินทหารโพธิ์เรียง หมายถึง หมูสินลูกน้องของเสมาซึ่งร่วมทำศึกกับพม่าที่โพธิ์เรียง
- ศรีเมืองแม่รุน หมายถึง นางศรีเมืองบุตรบุญธรรมพันอินทราชาขลาโหม ซึ่งมีอายุเยาว์เพิ่งจะแรกรุ่นสาว

สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องขุนศึก

สภาพสังคมของคนไทย

สภาพสังคมของคนไทยที่ปรากฏในเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นภาพชีวิตของคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ตัวละครในเรื่องจึงถูกกำหนดให้เป็นตัวแทนของคนไทยในสมัยนั้นด้วย แต่ละผู้ประพันธ์ได้เน้นชีวิตของสามัญชนชนบทซึ่งมีความเป็นอยู่อย่างสงบท่ามกลางความยากแค้นแห่งแรงงานของตนเองภายใต้ร่มเงาเครือญาติที่เป็นครอบครัวใหญ่มีพ่อแม่ลูกอยู่ร่วมกัน มีความเชื่อในประเพณีเก่าอย่างฝังจิตใจ วาติพของชาวบ้านที่ปรากฏในเรื่องขุนศึกนั้นมีหลายอย่าง ผู้ที่อาศัยอยู่ในตลาดก็อยู่รวมกันเป็นหมู่และค้าขายสินค้าที่ผลิตขึ้น ผู้ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในเรื่องขุนศึกตอนหนึ่งว่า

อันริมแม่น้ำฟากรอบกรุงศรีอยุธยานั้นมีของขายต่างๆกันเป็นย่านเป็นตำบล เช่นสะกิดน้ำมันกระเบา น้ำมันงา และสำโรง พวกหนึ่งทำฝ้ายเรือและฝ้ายหอทำควยไม้ไผ่กรทำเป็นแผงขาย พวกหนึ่งทำมีดพร้าดคมเหล็ก คีดาบ หลอดกรก บ้านหม้อปั้นหม้อข้าวหม้อแกง บ้านกระเบื้องทำกระเบื้องผู้เมียเกล็ดเตาขาย¹

ภาพชีวิตของชาวบ้านยังปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่องขุนศึกอีกหลายอย่าง เช่นผู้ค้าสารู่นซึ่งอยู่ในครอบครัวของผู้มีอันจะกินนิยมสวมกำไลเท้า หรือนิยมกินหมากไม้ การหมั้นหรือแก่ การกินอยู่ก็เป็นแบบไทย เป็นต้นว่า การนั่งรับประทานอาหารบนพื้น และการใช้มือเปิบข้าว เมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนถึงเรือนทานก็ให้การต้อนรับจัดที่นั่งอันสมควรแก่ฐานะของผู้มาเยี่ยม ด้วยการปูเสื่อ จัดน้ำดื่ม หมากบุหรี่ ไม้ต้อนรับ เวลาที่มีงานสิ่งใดก็มาช่วยกันทำงานนั้นด้วย เองพร้อมเพรียง ซึ่งภาพชีวิตดังที่กล่าวมานี้ล้วนแล้วแต่เป็นภาพของชีวิตคนไทยซึ่งยังปรากฏให้เห็นอยู่ บางความต้องถึงชนบท

สำหรับในกานการศึกษานั้น บิการมารดานิยมส่งบุตรธิดาในปกครองของตนเองไปรับการศึกษาจากสถาบันที่เชื่อถือก็อวัค เพราะเชื่อว่าการศึกษาจะยกระดับฐานะทางสังคม

¹ กาน พังบุญ ๘ อยุธยา ขุนศึก เล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม หน้า ๖๖-๖๗

ตระกูลให้เป็นที่ยอมรับในสังคมได้ แม้ว่าอดีตของผู้นั้นจะมีศักดิ์ตระกูลต่ำต้อยเพียงไร การศึกษาของฝ่ายชายจะมีจุดมุ่งหมายไปเป็นทหาร เพื่อรับใช้ชาติ จึงต้องศึกษากลยุทธ การต่อสู้ด้วยอาวุธประเภทต่างๆศึกษาตามตำรับพิชัยสงครามตลอดจนเวทย์มนต์คาถา เพราะถ้ามีฝีมือการสู้รบเก่งกล้าชำนาญอาวุธต่างๆแล้วยอมเป็นที่สรรเสริญแก่คนทั่วไป ผู้ที่รับราชการอยู่แล้วก็มีบรรดาศักดิ์สูงขึ้น ผู้ที่เป็นไพร่ก็ได้รับบรรดาศักดิ์ ผู้ที่เคยเป็นทาสก็มีโอกาสเป็นไท กังนั้นการเป็นทหารจึงเป็นที่ปรารถนาของชายฉกรรจ์ทุกคน ไม่เมืองเดิมได้เขียนถึงความรู้สึกของคนที่มีความใฝ่ฝันในการรับราชการทหารไว้ว่า "อันศักดิ์ตระกูลนั้นเป็นของกรรมกาทำเนิก ถึงตระกูลเดิมต่ำต้อย แต่ตาประพฤติชอบด้วยราชการได้เป็นพระยานาหมื่นแล้ว ผู้นั้นก็พอใจสมตระกูลเกาเสียดสนิท กลับยกย่องสรรเสริญเป็นที่นับถือ...¹ และการศึกษาที่มุ่งสู่การรับราชการทหารนี้ เป็นค่านิยมของคนไทยทั่วไป ผู้ประพันธ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความรับผิดชอบของลูกผู้ชายไทยทุกคนว่า เมื่อเกิดมาเป็นผู้ชายแล้วควรจะสำนึกในหน้าที่สองประการ ก็ือ

ไก่อวทเรียนพระศาสนาเราประการหนึ่ง ไก่อทำมาหาเลี้ยงพ่อแม่หรือประกอบคดียกตระกูลตัวไว้ประการหนึ่งซึ่งเป็นการแสนยาก สุดท้ายก็ก่อบุตรนั้นได้ออกศึกสูงสงครามสนองคุณแก่ชาติบ้านเกิดแม่จะตายเสียก็ยังมี มิตายทานก็ชุกเลี้ยงแทนฝีมือ เป็นขุนพลขุนศึก²

ส่วนการศึกษาของสตรีนั้น ก็มุ่งหมายเพื่อให้เป็นผู้ที่มีระเบียบเรียบร้อย รู้จักหน้าที่การงานของหญิง ผู้ประพันธ์กล่าวถึงหน้าที่ของสตรีว่า "ต้องเจนจัดถ่วงการเรือน และหนังสือมีอยู่ด้วยโง่เขลาเขียน หากบุรุษได้เสนาหาก็จัดเป็นศรีแก่บุรุษนัก"³ ดังนั้นบิดามารดาจึงนิยมส่งบุตรสาวไปอยู่ในรั้วในวังหรือให้ไปอยู่รับใช้ในเคหะสถานบ้านเรือนของ

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โขไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 14

² ก. หน้า 119

³ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โขไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 354

ขุนนางที่มีศักดิ์ศรีสูงๆ เพื่อที่จะได้เรียนรู้หน้าที่การงานสำหรับสตรีดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวไว้ว่า "อีกประการหนึ่งลุดดิงเห็นว่ายูโนรวัวในวังใกล้เจ้าใกล้นายท่านก็จะไ้รู้ระเบียบเรียบร้อย"¹ ในคำบรรยายภาพของสตรีนั้นปรากฏว่า สตรียังคงเป็นช่างเท้าหลัง ฝ่ายชายเป็นผู้นำและมีอำนาจในครอบครัว บุตรจะต้องอยู่ในโอวาทของบิดามารดาอย่างเคร่งครัด ในเรื่องขุนศึกจะพบว่าบุตรสาวถูกบิดามารดาบังคับให้แต่งงานกับชายหนุ่มที่บิดามารดาเลือกให้และพึงพอใจมากมีการซัดซันก็ต้องถูกลงโทษอย่างหนัก แต่ถึงอย่างไรก็ตามผู้ประพันธ์ยังได้แสดงออกถึงทัศนะหรือแนวคิดที่จะไม่ยึดมั่นอยู่ในระเบียบประเพณีบางอย่างที่ไร้เหตุผล โดยพยายามยึดถือในสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์ยิ่งขึ้น เชนสิทธิในการเลือกคู่ครอง เรียกว่าสตรีก็พยายามที่จะเป็นตัวของตัวเองบ้าง เชนผู้ประพันธ์ได้ให้นางเอกเลือกสมัครรักใคร่กับพระเอกซึ่งเป็นหนุ่มที่มีตระกูลต่ำ และเป็นที่รังเกียจเคียดแค้นของบิดามารดา แม้จะถูกชักชวนหรือมีอุปสรรคต่างๆก็ตามในที่สุดก็สมหวังในความรัก

นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ได้ชี้ให้เห็นฐานะของชนในสังคมรวมทั้งสนับสนุนความเสมอภาคของคน แม้จะมีศักดิ์ศรีสูงต่ำอย่างไรก็ตามค่าของความเป็นคนจะต้องมีเสมอกัน คนยากจนสกุลต่ำก็สามารถยกระดับฐานะตนเองให้ทัดเทียมผู้อื่นในสังคมได้ ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวไว้ว่า "คนเรานั้น มันก็ต้องลืมตาอ้าปากได้เป็นคนเสมอเขา..."² และศักดิ์ศรีของคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งศักดิ์ศรีของความเป็นลูกผู้ชายนั้นเป็นสิ่งที่หวงแหน ไม่ยอมให้ผู้อื่นมาลบหลู่หมิ่นเป็นอันขาดแม้ลาภยศบางครั้งก็ไม่พึงประสงค์

วัฒนธรรม

กล่าววัฒนธรรม พระยาอนุมานราชชนได้อธิบายความหมายไว้ว่า

วัฒนธรรม ก็คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันไว้ เอาอย่าง

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 64

² ก. หน้า 163

กันได้ เลียนกันได้ วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนต่อกันสืบต่อเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมคือการคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆของมนุษย์ในส่วนรวม ทุกรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้เป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น วัฒนธรรมก็รวมรดกของสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม¹

วัฒนธรรมของไทยเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งได้มีการถ่ายทอดต่อกันมา จะเห็นได้จากแบบแผนวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือสามัญชนตามชนบท ซึ่งได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่ามายังคนรุ่นหลังต่อมา และเรียกกันว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน. เยาวเรศ สิริเกียรติ ได้แยกวัฒนธรรมชาวบ้านไว้เป็นสองประการคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ความเจริญในค่านของเครื่องยังชีพของมนุษย์หรือปัจจัยสี่ ดังเช่นวัฒนธรรมในค่าน
 - เครื่องใช้ไม้สอย
 - การเย็บปักถักร้อย
 - การร้อยดอกไม้
 - อาหาร
2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งได้แก่
 - ศาสนา
 - จรรยา
 - การละเล่น
 - สำนึกศีลธรรม
 - ประเพณี²

¹ พระยาอนุমানราชชน วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย หน้า 87

² เยาวเรศ สิริเกียรติ เพลงกล่อมเด็กไทย หน้า 314

ส่วนสุรียา คงประเสริฐ ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมว่ามี 3 ประเภทคือ

1. ประเภทใช้ถ้อยคำ ได้แก่คำพูด สุภาษิต คำพังเพย ปริศนา คำทาย วรรณกรรมท้องถิ่น เพลงและบทกลอนต่างๆ
2. ประเภทไม่ใช้ถ้อยคำ ได้แก่ผลิตภัณฑ์ทางวัตถุ สถาปัตยกรรม บ้านเรือน กิริยา ท่าทาง
3. แบบผสม โดยการนำประเภทที่ใช้ถ้อยคำผสมกับประเภทที่ไม่ใช้ถ้อยคำ เช่นการฟ้อนรำ การละเล่นต่างๆ เป็นต้น¹

วัฒนธรรมของชาวบ้านในเรื่องขุนศึก พบว่าเป็นวัฒนธรรมประเภทไม่ใช้ถ้อยคำ หรือวัฒนธรรมประเภทวัตถุเป็นส่วนใหญ่ เช่น

1. การตีกลอง ซึ่งผู้แต่งได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการผสมเหล็กเพื่อทำเป็นดาบ ตลอดจนการลงคาถาอาคม เช่น

ใช้ผสมด้วยกุดของแม่เหล็กและเศษเงินทองตามแต่จะมีลงคุณไสยอื่นๆ ประการพริกพร้อมกวยตะปู้ ลงผีและเหล็กเจดีย์ให้ครบเป็นสิทธ์ะโหลหะหนักเหลือมือแก่คนอื่น หากกลองมือของเสมาแล้วจึงเมื่อประจุกามก็จงอากรรพณ์อาคมยังสำนักพุทไสสวรรรย์²

2. ยากางบ้าน ยาที่ใช้รักษาโรคแผล การเจ็บป่วยต่างๆเป็นยาที่หาได้ทั่วไปตามท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นพวกสมุนไพร ซึ่งได้จากพืช ดังที่ผู้แต่งกล่าวเสมอๆว่า "หยูกยาทาใบเล" ³ เมื่อรักษาโรคแผล

3. วาหารการกิน ระเบียบใ้การกรรกินดื่มมากทั้งชายและหญิง เวลาต้อนรับแขกจะทำหมากพดู บุหรี่ เป็นสิ่งของที่นำมารับรองต้อนรับ

¹สุรียา คงประเสริฐ วรรณกรรมไทยรามัญตำบลคลองตากุด หน้า 3

²กาน หนึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 3 โดยไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 539

³กาน หนึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม่เมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 119

4. การแต่งกาย ฝ่ายชายยามปกติไม่สวมเสื้อ ฝ่ายหญิงนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อสวมกาไลเตา

ส่วนวัฒนธรรมประเพณีไม่ใช้วัดกุนั้น ที่พบเห็นในเรื่องคือเรื่องของความเชื่อ เช่น

1. ความเชื่อถือของแม่บ้านเมื่อสามีจะไม่ทำการมงคลกึ่งที่ไ้กล่าวไว้ในเรื่องว่า "กิจประเพณีว่าวิสัยสามีไปศึก ทางบ้านมิควรจะทำกรรมมงคลใด แม่แต่จักประแป้งแต่งตัว เห็นพร้อมกันให้คงเสียว"¹ และความเชื่อหรือคานิยมในค่านการครองเรือนของลูกสาว กึ่งที่ไ้กล่าวไว้ว่า

เป็นธรรมเนียมคเอาอยู่เอง เมื่อประจักษ์ว่าบุตรไ้ประพฤติไปประจักษ์ว่าจักเสื่อมเสียแก่บุรุษคำชา และมีบุรุษอื่นผู้ประเสริฐกว่าควยตระกูลแลทรัพย์สิน ไ้มากกล่าวไว้เป็นเครื่องแกอายชายหน้าให้หมกไป พอเรือนกั้จ้ต้องเห็นบุรุษหลังนั้นเป็นมงคลและเป็นกณแก่ตระกูลทาน จึงสมควรแล้วที่จ้ต้องเร่งจัดการทุกสถาน²

วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆที่ปรากฏในเรื่องขุนศึกนั้น แสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์มิได้วางวางหรือกำหนดขึ้นโดยไร เหตุผล หากแต่ผู้ประพันธ์เขียนขึ้นจากสภาพความเป็นจริงและรวมถึงอิทธิพลของชนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยในขณะซึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมชาวบ้านที่มีผู้เขียน และเป็นผลสะท้อนออกมาในค่านงานเขียนหรือวรรณกรรมในเรื่องขุนศึกของไมเมืองเดิมอีกด้วย

¹ กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเดิม 3 โดยไมเมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 436

² กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเดิม 2 โดยไมเมืองเดิม (นามแฝง) หน้า 78

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิม มีสาระและรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษากลวิธีการ เขียนนวนิยาย เรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมในด้านต่างๆ ดังนี้คือ

- 1.1 โครงเรื่อง
- 1.2 แก่นของเรื่อง
- 1.3 วิธีดำเนินเรื่อง
- 1.4 การสร้างตัวละคร
- 1.5 ฉาก
- 1.6 บทสนทนา

2. เพื่อศึกษาศิลปะการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารต่างๆ

3. เพื่อศึกษาสภาพสังคม วัฒนธรรม และประเพณีที่ได้จากเรื่องขุนศึก

วิธีดำเนินการค้นคว้า

1. รวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาประวัติของไม้เมืองเดิมจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องของใกล้ชิด

1.2 ศึกษานวนิยายเรื่องขุนศึกอย่างละเอียดตามความมุ่งหมาย

1.3 ศึกษาวิธีการ และหลักเกณฑ์การวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายตาม

แนวทางๆ

2. วิเคราะห์ข้อมูล

โดยการแยกแยะส่วนประกอบต่างๆของนวนิยายเรื่องขุนศึก ซึ่งเป็นข้อมูล ที่ต้องการศึกษา ออกเป็นประเภทต่างๆตามลำดับดังนี้

- 2.1 กลวิธีการเขียน

2.1.1 โครงเรื่อง

2.1.2 แก่นของเรื่อง

2.1.3 วิธีดำเนินเรื่อง

2.1.4 การสร้างตัวละคร

2.1.5 ฉาก

2.1.6 บทสนทนา

2.2 ศิลปะการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหาร

2.3 สภาพสังคม วัฒนธรรม และประเพณี

สรุปและอภิปรายผล

การวิเคราะห์วิจัยวรรณกรรมเรื่องขุนศึกดังกล่าวได้ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมาย และวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าที่ได้กำหนดไว้ ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า วรรณกรรม เรื่องขุนศึกเป็นนวนิยายเรื่องยิ่งใหญ่ของไม้เมืองเดิมและเป็นบทประพันธ์ที่ผู้ประพันธ์ใช้ภาษา ตามแบบลูกทุ่งที่ตนเองสันถัก แล้วผนวกเข้ากับท่วงทำนองภาษาที่เป็นแบบแผน โดยมีสาระ จากการศึกษาดังนี้

กลวิธีการเขียน

1. โครงเรื่อง เป็นเรื่องที่ถูกประพันธ์สร้างเค้าโครงเรื่องขึ้นจาก พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลของพระมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ไทยสมัยนั้นถึงสามรัชกาล คือ ตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชา พระนเรศวรมหาราช และสมัยพระเอกาทศรถ โดย สร้างตัวละครเอกในเรื่องขึ้นจากทหารคู่พระทัยที่ชำนาญการรบด้วยดาบสองมือและเป็น หนึ่งในจำนวนทหารกาบคู่สองมือ 72คนในกองทัพของสมเด็จพระนเรศวร เมื่อครั้งทำ

สงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี และให้ตัวละครดำเนินชีวิตไปตามสถานการณ์ของโครงเรื่องซึ่งประกอบด้วยความขัดแย้งต่างๆเป็นจำนวนมาก

2. แก่นของเรื่อง มีทั้งแก่นเรื่องประเภทที่เน้นเรื่องจริงๆ และเรื่องประเภทที่เน้นความสำคัญที่พฤติกรรมของตัวละคร โดยมีแก่นเรื่องใหญ่เป็นแก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก และความรักที่เป็นแก่นเรื่องนั้นก็แยกออกเป็นแก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักชาติ, กับแก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักระหว่างชายและหญิง ทั้งนี้ก็มีแก่นเรื่องย่อยอีกหลายแก่นสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีอีกด้วย แก่นเรื่องย่อยที่พบได้แก่ เรื่องของความกตัญญู และเรื่องของความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต

3. การดำเนินเรื่อง นวนิยายเรื่องขุนศึก ผู้ประพันธ์ได้ดำเนินเรื่องไปตามพงศาวดาร โดยสร้างตัวละครให้แสดงบทบาท และดำเนินวิถีชีวิตสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่ปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยตลอดด้วยการดำเนินเรื่องไปตามลำดับกาลเวลา

4. การสร้างตัวละคร ตัวละครในเรื่องส่วนใหญ่เป็นตัวละครประเภทน้อยลักษณะซึ่งมีนิสัยคงที่ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยบ้างก็จะเปลี่ยนแปลงไปโดยสมเหตุสมผล ผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครขึ้นจากจินตนาการของตนเองโดยที่ไม่เป็นการฝืนธรรมชาติของมนุษย์แต่อย่างใด ด้านกลวิธีการเสนอตัวละครนั้น ผู้ประพันธ์เป็นผู้บรรยายลักษณะตลอดจนบรรยายอุปนิสัยของตัวละครเอง และในบางครั้งก็ให้ตัวละครวิจารณ์ตัวละครด้วยกันอีกด้วย

5. ฉาก เป็นฉากธรรมชาติของท้องทุ่งในชนบท บ้านเรือนของขุนนาง ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เน้นให้เห็นความสมจริงตามธรรมชาติ ฉากในเรื่องมีทั้งฉากที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นจากประสบการณ์ของผู้ประพันธ์เองและฉากที่กำหนดขึ้นตามพงศาวดาร ความสามารถในการบรรยายฉากของผู้ประพันธ์นั้น ทำให้ผู้อ่านเห็นแสง สี ได้เป็นอย่างดี

6. บทสนทนา มีทั้งบทสนทนาที่เป็นประโยคสั้นและบทสนทนาที่เป็นประโยคยาวแบบโวหาร และบทสนทนาในเรื่องมีความสมจริงตามระดับฐานะของตัวละครอีกด้วย

ทวงทํานองการเขียน

ทวงทํานองการเขียนของไม้เมืองเดิมในเรื่องขุนศึกนั้น ผู้ประพันธ์ใช้สำนวนภาษาแบบลู่ทุ่งชนบท ใช้ภาษาเรียบง่าย ในการบรรยายหรือการพรรณนาความ การบรรยายนั้นเป็นทํานองเดียวกันกับเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ แต่ลีลาและโวหารที่ใช้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ถ้าเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มีลีลาที่อ่อนหวานละเมียดละไม เรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมก็เป็นเรื่องที่มีลีลาฉกฉัก เข้มแข็ง และคนอง/ เพราะการใช้คำพูดที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพและฐานะของตัวละครนั่นเอง การเล่นคำในประโยคมีลักษณะคล้ายกับการเล่นสัมผัสอักษร โดยการวางน้ำหนักและจังหวะ ตกทอดอยู่ที่คำในประโยคอีกด้วย/

สภาพสังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย

ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นสภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งของชาวชนบทและสังคมของขุนนางผู้ใหญ่ ในกานสังคมของชาวบ้านชนบทนั้น ทำให้ทราบความรู้สึกนึกคิดอาชีพการทํามาหากินของสามัญชน เช่นการก่อาขาย ในคานการศึกษาของชาวบ้านก็เป็นไปตามยุคตามสมัย เช่นผู้ชายได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากวัดหรือสำนักสงฆ์ โดยเรียนรู้วิทยาการสำหรับความเป็นลูกผู้ชายเพื่อเตรียมตัวเป็นทหาร ฝ่ายสตรีก็ศึกษาวิชาการสำหรับผู้ที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือน โดยมีสำนักศึกษาจากภายในรั้วในวังและบ้านเรือนของขุนนางผู้ใหญ่ สิทธิและเสรีภาพของสตรีนั้นถูกจำกัดเพราะสถานภาพของสตรีจะต้องโอนอ่อนผ่อนตามฝ่ายบุรุษ จึงมีลักษณะกึ่งกาพูดที่เรียกกันว่า เป็นช้างเท้าหลัง นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้แสดงให้เห็นกานิยม ความเชื่อ และการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านได้อย่างก็อีกด้วย/

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องขุนศึกของไม้เมืองเดิมในครั้งนี้ทำให้ได้พบเห็นสิ่งที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นแนวทางที่ควรแก่การศึกษาค้นคว้าต่อไปอีกดังต่อไปนี้คือ

1. ควรจะได้มีการศึกษาวรรณกรรมเรื่องอื่นๆของไม้เมืองเดิมซึ่งยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก และนำมาเปรียบเทียบกันในงานต่างๆ
2. ควรจะได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวบ้านในวรรณกรรมของไม้เมืองเดิม
3. ควรจะได้ศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมเรื่องซุนสีกของไม้เมืองเดิมในด้านประวัติศาสตร์

บรรณานุกรม

- กาน พึ่งบุญ ณ อยุธยา ขุนศึกเล่ม 1 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 608 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 2 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 560 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 3 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 605 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 4 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 603 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 5 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 564 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 6 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 572 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 7 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 606 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 8 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 624 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 9 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 618 หน้า
- ขุนศึกเล่ม 10 โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2512, 724 หน้า
- คนละถิ่น โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) โรงพิมพ์เจริญกิจ 2522, 373 หน้า
- ชายสามโบสถ์ โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) โรงพิมพ์อักษรเสรี 2511, 500 หน้า
- ศาลเพียงตา โดยไม้เมืองเดิม (นามแฝง) อมรการพิมพ์ 2513, 439 หน้า
- กหลาย บัณฑิตมาต วรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2519, 207 หน้า
- วรรณคดีวิจารณ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2520, 149 หน้า
- จินดา ดวงจินดา "หนังสือคือโลก" ฟ้าเมืองทอง 32 : พ.ย. 2521, หน้า 88 - 93
- เจือ สตะเวทิน ประวัตินวนิยายไทย สุวีริส การพิมพ์ 2517, 254 หน้า

เจือ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ สุทธิสารการพิมพ์ 2518, 178 หน้า

ศิลปะการประพันธ์ อักษรเจริญทัศน์ 2510, 321 หน้า

ชลธิรา กัลล้อยู่และสุวรรณภา เกรียงไกรเพ็ชร วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2517, 194 หน้า

ชลธิรา สัตยาวัฒนา การนำวรรณคดีวิจารณ์ใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย
วิทยานิพนธ์สำหรับมหาบัณฑิตทางอักษรศาสตร์ สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513, 304 หน้า

ศุข ชุมสาย, ม.ล. วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2516, 163 หน้า

ชำรงค์กิติ์ อายุวัฒน์ ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลพระเจ้าตากสินมหาราช โรงพิมพ์ศาสนา
2511, 487 หน้า

นิพนธ์ อินสิน ความขัดแย้งในวรรณกรรมสามเรื่องของสุนทรภู่ วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520, 255 หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนะแนวทางศึกษาวรรณคดี บัณฑิตการพิมพ์ 2518, 108 หน้า

วิเคราะห์สรวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517, 266 หน้า

ประกาศ วัชรภรณ์ จิตวิทัศน์ประพันธ์ แพร่พิทยา 2516, 601 หน้า

ผลงานและชีวิตของนักประพันธ์ 40นาม โรงพิมพ์ดวงศึกษา 2505, 556 หน้า

ประยูทธ สิทธิพันธ์ ขุนนางสยาม โรงพิมพ์มิตรสยาม 2520, 376 หน้า

ประสิทธิ์ กายภักดอน แนะแนวทางการศึกษาวรรณคดี ภาษาภาควิ การวิจัยและการวิจารณ์
ไทยวัฒนาพานิช 2518, 238 หน้า

เปลื้อง ณ นคร คำบรรยายวิชาการประพันธ์และการหนังสือพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช 2517.

- พิพิธน์ พงษ์พิงษ์ วิเคราะห์นวนิยายที่ได้รับรางวัลส.ป.อ. ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520, 255 หน้า
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะศึกษาศาสตร์ รายงานการสัมมนาการสอนวรรณกรรมไทยปัจจุบัน
ระดับอุดมศึกษา วิบูลย์การพิมพ์ เชียงใหม่ 2516, 166 หน้า
- ยศ วัชรเสถียร การประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย รุ่งเรืองการพิมพ์ 2506, 552 หน้า
มนัส จรรยาและไม้เมืองเดิม เจริญวิทย์การพิมพ์ 2520, 173 หน้า
- เขาวเรศ สิริเกียรติ เพลงกล่อมเด็กไทย ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2521, 386 หน้า
- ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2493 โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม
2507, 1053 หน้า
- รัฐจวน อินทรกำแหง ภาพชีวิตจากนวนิยาย แพร่พิทยา 2513, 459 หน้า
วรรณกรรมวิจารณ์ตอน 2 โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร 2518, 175 หน้า
- แรงแกรม บุณศรีกร เอกสารประกอบการเรียนนิสิตวาระบัณฑิตอังกฤษ 2 นวนิยายและเรื่องสั้น
ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร ม.ป.ป. 68 หน้า
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ แพร่พิทยา, 2518, 284 หน้า
- วิชา ทรวงแสง วิเคราะห์งานประพันธ์ของ รงค์ วงศ์สวรรค์ ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520, 305 หน้า
- วิลาศ มณีวัต โฉมหน้าของนักประพันธ์ คลังวิทยา 2502, 544 หน้า
- สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, สมาคม วรรณไวทยากร ไทยวัฒนาพานิช 2514, 157 หน้า

สีทษา พินิจภูวดลและคนอื่นๆ ความรู่ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2515, 556 หน้า

สุพรรณิ วราทร ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงพ.ศ. 2475
เจริญวิทย์การพิมพ์ 2519, 300 หน้า

สุรียา คงประเสริฐ วรรณกรรมไทยรามัญตำบลคลองตากค้ออำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี
ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
2522, 539 หน้า

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ตื่นคิดดิน ศึกษิตสยาม 2516, 296 หน้า

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร พระอภัยมณี : การศึกษาเชิงวรรณคดีวิจารณ์ สมาคมห้องสมุด
แห่งประเทศไทย 2518, 399 หน้า

เสถียร จันทิมาธร "การสัมมนาเรื่องวรรณกรรมไทย" สตรีสาร 14 : 13 - 14 ก.ค.
2516

สมพร มั่นตะสูตร วิเคราะห์นวนิยายเรื่องหลายชีวิตและสี่แผ่นดินของม.ธ.ว. ศีกฤทธิ ปราโมช
ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
2522, 453 หน้า

ศิลปากร, กรม พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ โรงพิมพ์อักษรบริการ
2507, 943 หน้า

อานนท์ อากาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรมและประเพณีไทย แพร่พิทยา 2519, 146 หน้า

อนุমানราชชน, พระยา วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
ก้าวหน้าการพิมพ์ 2512, 146 หน้า

K.L. Knickerbocker and H. Willard Reninger. Interpreting Literature.

Henry Holt and Company New York, 1955, 893 pp.